

ВІСТІ КОМБАТАНТА

1

ТОРОНТО — НЬЮ-ЙОРК 1989

HUMBERVIEW INSURANCE BROKERS LTD.

337 Roncesvalles Ave., Toronto, Ont., M6R 2M8

Тел. 531-4647 FAX 531-2396

АСЕКУРАЦІЯ

- ДОМІВ • АВТОМОБІЛІВ
 - КРАМНИЦЬ • ПІДПРИЄМСТВ
-

HUMBERVIEW TRAVEL

337 Roncesvalles Ave., Toronto, Ont., M6R 2M8

- ЗАПРОШЕННЯ • ВІЗИ
- ЗАМІНА ПАСПОРТІВ
- АСЕКУРАЦІЯ ШПІТАЛЬНА
ДЛЯ ВІДВІДУВАЧІВ
- КВИТКИ НА ЛІТАКИ

531-4648

ЗМІСТ

КОМЕНТАР

Мирослав Малецький: Переживеsovєтська імперія? 3

СУЧАСНЕ

Іван Кедрин: Знак запиту над Східньою Європою 7

Ярослав Курдидик: Ізраїль ускладнює замирення 12

Петро Рубан: Тисячоліття Хрестення України 15

ЛЮДИ Й ОПІНІЙ

Джон Армстронг: Передмова до англомовного видання майора Гайке 18

Василь Федорович: Центральна Раді Тимчасовий Уряд 29

Віктор Поліщук: Конституція Української РСР 38

МИНУЛЕ

Роман Колісник: Українська дивізія і Військова Управа (прод.) 42

ПИШУТЬ ІНШІ

В.Ф.: Американська інтервенція в Росії 1918-1920 56

НОВІ КНИЖКИ

Петро Мельник: Старі рани: жиди, українці і лови... 61

**: Висока оцінка для «Літопису УПА» 64

Володимир Гоцький: Єжи Тожецький: Польсько-українські проблеми 65

Любомир Луцюк: Review 68

СПОМИН

Орест Корчак-Городський: З щоденника воєнного перекладача 70

ІЗ ДОКУМЕНТІВ

Остап Сокольський: Дивізійники в совєтському полоні 74

ФЕЙЛЕТОН

Ро-Ко: Чужі гроші легко рахувати 76

З ЖИТТЯ КОМБАТАНСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

о. д-р Іван Музичка: Наш Ювілей 1000-ліття в Єспанії 78

Сергій Наклович: Потрібна допомога для біженців в Австрії 80

Славко: З діяльності Братства 1 УД УНА у Вінніпегу 80

ПРЕСОВИЙ ФОНД

..... 82

ВІСТІ З УКРАЇНИ

..... 41, 86

ТИ, ЩО ВІДІЙШЛИ

Св.п. Іван Бродило, Павло Лісний, Степан Демчишак, Степан Щур 99

ВІЙСЬКОВІ НОВИНИ

..... 85, 95, 99

ВІСТІ КОМБАТАНТА

УКРАЇНСЬКИЙ ВІЙСЬКОВИЙ ЖУРНАЛ

РЕДАКТОРИ: І. Кедрин-Рудницький і д-р М. Малецький

ВИДАВЦІ: Головна Управа Об'єднання б. Вояків Українців

**в Америці, Головна Управа Братства кол. вояків
1 УД УНА**

**СПІВУЧАСНІ: Братство Українських Січових Стрільців,
Об'єднання кол. вояків УПА, Броди-Лев, Інн.,
Українська Стрілецька Громада в Канаді**

VETERANS' NEWS, bimonthly, published jointly by:

United Ukrainian War Veterans in America, Brotherhood of Former
Soldiers of 1 Ukrainian Division UNA in association with:

Brotherhood of Ukrainian Sichovi Striltsi, Former Members of the
Ukrainian Insurgent Army, Inc., Brody-Lev, Inc, Ukrainian War
Veterans' Association in Canada.

Address:

**VETERANS' NEWS — P. O. Box 279, Stn. "D", Toronto, Ont., Canada
M6P 3J9**

Editorial office in USA:

**Mr. I. Kedryny-Rudnytsky, 100-E Mongomery St.,
Jersey City, N. J. 07302 U. S. A.**

Статті, підписані прізвищем чи ініціалами автора, не завжди
відповідають поглядам Редакції.

Редакція

застерігає собі право скорочувати статті і справляти мову.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ НА 1989 РІК:

В Канаді річна передплата 22.00 дол. В США і інших країнах 20.00 ам. дол.

АДРЕСИ ПРЕДСТАВНИКІВ:

Англія:

AUFC – H.Q.
49 Linden Gardens
Notting Hill Gate
London, W2 4HG
ENGLAND

або:

Mr. S. Wasylko
4 The Hollows
Silverdale
Nottingham, NG11 7FJ
ENGLAND

Австралія:

Mr. N. Vysotsky
P.O. Box 293
Salisbury, S.A.
5108
AUSTRALIA

Коментар

Мирослав Малецький

ПЕРЕЖИВЕ СОВЕТСЬКА ІМПЕРІЯ?

Спекулятивні та неоригінальні і заголовок і зміст цього комента-ря. Вони і не можуть претендувати на оригінальність, бо події в Со-вєтському Союзі, М. Горбачов та його гласність і перебудова заціка-вили й захопили багатьох. Про них інформують, коментують і їх ана-лізують медії, політики, штаби фахівців, і ці теми також не чужі пересічним громадянам.

На поставлене в наголовку запитання не тяжко відповісти. Спер-шишь на історичному досвіді правдоподібна відповідь буде «ні», бо не пережили всі знані імперії минулого. Само наше двадцяте століття приглядалося упадкові багатьох імперій, між ними німецької, фран-цузької, британської, австро-угорської, португальської, італійської та японської. Деякі з них відійшли в історію мирно, а деякі вперто боронилися. Чому мало б бути інакше з советською імперією? Вона може довго не здаватись, але кінець її вже на овіді.

Дискусія і прогноза зводиться тому до питання часу. А на це пи-тання не легко відповісти. Відповідь залежить від багатьох чинників, між ними відношення сил прихильників і ворогів зміни, їх динаміка, економічний стан держави й вирішальне питання, на думку багатьох, постави поодиноких національностей Советського Союзу й його са-телітів.

Деякі спостерігачі подій на сході Європи вказують, що трагічний стан народного господарства й бажання Горбачова й його прихильни-ків закріпiti за собою самодержавство зумовляють потребу таких сльоганів, як «гласність» і «перебудова». В дійсності вони — це чер-гова неправда із старої рецепти Леніна діяти по засаді: «Один крок взад — два вперед.».

Інші думають, що не все в житті приходить так, як це люди пля-нують. Часом розпочата акція після якогось часу унезалежніється та починає діяти згідно з власними законами, а тоді остаточний ре-зультат тяжко передбачити. Ще інші вірять в теорію історичного припадку, якому приписували нераз в минулому вирішальну ролю епохотворчих подій.

Спроможність для тих, які б хотіли докладніше розуміти ситуа-цію в Советському Союзі, затемнює недовір'я до всього, що гово-рять і роблять советські провідники. Це ж загально відомо, що вони в неправді віртуози й вміють нею спритно орудувати. Советський Союз на неправді втримався 71 рік. Польський журналіст Адам Кру-чек стверджує, що вже в самій назві держави заховані принаймні чо-

тири брехні. Погоджуючись з тим, можна додати, що ані «Союз», бо насильна окупація Росією чужих народів і їх земель, ані «Советський», бо лад побудований на примусовій централізації, ані «Соціялістичний», бо він представляє собою радше державний капіталізм найгіршого сорту, ані «Республік», бо система тоталітарна, сперта на поліційній системі, а не волі народу.

Ця система брехні довела Советський Союз в положення, яке, як дехто вважає, є кінцевою стадією його існування. Заслуга Горбачова в тому, що він створив можливості розкрити правду про справжнє положення політичного й господарського стану країни й докінчує почате Хрущовим діло — розоблачення мітів Сталіна й його послідовників. Сталін хотів створити імперію, пов'язану і з cementовану ідеологією комунізму, підсичувану комуністичною справістю та керовану великоросійськими імперіяльними амбіціями. Ідеологія провалилась, комуністична справість виявилася ілюзорною, а великоросійські імперіяльні амбіції стали в наших модерніх часах анахронізмом. Це, що тепер існує, це імперія, яка не може пережити, бо не хоче і не спроможна достосуватись до сучасних вимог у світі. Тепер говорять голосно: «Король голий», хоч про цей факт до цього часу всі знали, але мусили мовчати.

Ідеологія «наукового соціалізму», ідеологія, яка мала заступити людям релігію, і яка потрапила захопити й притягнути багато світлих умів сучасного людства, яка навіть тут і там проредлася в пильно хоронене царство християнської теології, на практиці виявилася нечуваним обманом. Її вчення і догми показалися нереальними і нежиттєвими. Соціалістична ілюзія, що центрально пляноване господарство набагато перевищити модерні ринкові системи, теж не виправдалася. Не тільки «не догнали й перегнали», але, наприклад, в технології залишилися на одне-два покоління позаду заходу. Система, в першу міру, зменшила якісно (в деяких випадках і пропорційно кількісно) відайність в ділянках сільського господарства, промисловості та індустрії обслуговування. Вона створила людських роботів, яких запрограмували виконувати пляни, виготовлювані переважно нефахівцями, часто неуками, але зате партійними начальниками. Советський лад створив багатомільйонову упривілейовану бюрократичну масу, яка привикла порушатися тільки на інструкції партійної машини.

Немає потреби наводити тут приклади про «осяги» 71-річного Советського Союзу. В сучасній советській пресі подаються вони щоденно, а і в медіях західнього світу починають про них щоразу частіше писати й говорити. Стан економіки Союзу незавидний. Горбачов і його приклонники правдоподібно бачать і розуміють цю ситуацію. Тому вони вимагають основних реформ. Вони мали б охопити часткову децентралізацію господарства та близче неокреслену лібералізацію і демократизацію системи, затримуючи рівночасно свою офіційну ідеологію соціалізму. Такі спроби вже робилися в інших

країнах народних демократій (Югославія, Угорщина, частково Польща), але вони покінчилися повною невдачею. Говорити одним духом про соціалізм та капіталістичні методи покращання господарства — це значить говорити про поняття, які одне одного заперечують.

Децентралізація і лібералізація вимагають демократії, тобто ладу, в якому можна дискутувати, критикувати та шукати за найкращими розв'язками питань політичного й економічного життя країни. Свобода слова, однаке, загрожувала б монопольній позиції комуністичної партії, а до цього не хочуть допустити партійні вельможі.

Інформують про недалекі й вільніші вибори в Советському Союзі. Нові постанови в цій справі шукають доріг перенести частину відповідальності з партії на державний апарат. Однаке, виглядає, що виборчі постанови недостатні залевнити демократизацію системи. Запитують: Яка різниця між Горбачовим — генеральним секретарем з абсолютною владою, і Горбачовим — президентом з такою самою владою?

Не легко переводити реформи в понад 71-літній системі, яка рядила державою проти всякої логіки та глупду відомих і успішних економічних систем. В розмові з американським видавцем один високо-поставлений партієць, прихильник горбачівських реформ, стверджив: «Ми зробили великий і важливий вклад, ми навчили світ, як не треба робити.» (Foreign Affairs, #2, 1988).

Советський Союз не зумів розв'язати питання національностей. На думку фахівців, це питання дуже важливе і спроможне вирішити далішу долю імперії. Американська розвідча агенція (CIA) подала до відома в жовтні м.р., що в часі від початку 1987 року до пізна 1988 року національні питання в Советському Союзі спричинили приблизно 300 громадських заворушень.

В питаннях національностей в загальному признають центральну роль Україні. Для прикладу кілька цитат:

«Одного дня Україна стане господарем у своєму власному домі. Цю подію буде багато тяжче стравити Кремлеві, як навіть унезалежнення Естонії, яка має 1,5 мільйона населення. П'ятидесятимільйонова Україна є найбільшою республікою в Советському Союзі, другою після Російської республіки, територією в два рази більшою за Польщу й з один і пів раза численнішим населенням. Вона приховує і плекає націоналістичний (патріотичний, — ред.) рух, який, на думку Москви, є найсильнішим і найбільше небезпечним (рухом) з усіх советських «національностівих проблем». Натан Щаранський сказав, що з точки погляду Москви й, беручи до уваги величину України та її центральне положення в імперії, український національний рух не можливо сконтрлювати.» (National Revue, No. 1, 1989).

Польська *Культура*, видавана в Парижі, надрукувала в 12-му числі (485) з 1988 року інтерв'ю з добре відомим українцям професором Робертом Конквестом. Мова про можливий розпад Советського Союзу. Ось вирізки:

«... ситуація в східній Європі стає щоразу більше запальною... Співетська домінанця в східній Європі — це чиста форма імперіалізму... скоріше чи пізніше прийде до катастрофи в східній Європі. ... Росія звужена до своїх етнічних територій перестане бути великораджавою... Хтось колись сказав, що російська імперія може обйтися без Польщі чи Кавказу, але ніколи без України. Гласність ще не дійшла на Україну. Навіть на Білорусі сьогодні говориться більше правди. Однаке не забуваймо, що виявлення правди про сталінський період в Україні стане рівночасно обвинуваченням кримінального імперіалізму Москви.»

І ще одна цитата:

«Глибоку кризу совєтської імперії спричинює багато чинників. Пітання національностей є зокрема небезпечним для імперії. Виявляється, що комунізм не зумів здушити національних почувань... Спроби здушити силою національні рухи на довшу мету не розв'язали проблеми. Советський Союз стоїть перед альтернативою радикальної зміни або неминучого упадку.»

Більшість коментаторів уважає, що кінець совєтської імперії не прийде нагло, а радше «цей хворий чоловік Евразії», за вийнятком якогось випадку, відійде після довгої (довжина релятивна) хронічної недуги. На підтвердження цього аргументу вказує факт, що хоч імперія багатонаціональна, все таки 52% населення творять росіяни. Цею більшістю, при своїх імперіальних амбіціях, вони зможуть ще самі керувати державою. Комуністичний інтернаціоналізм та уявна рівність усіх народів ніколи не вийшли поза теорію, бо в дійсності спаючиою силою імперії був російський шовінізм. Правда, були часи, зокрема в перших десятках совєтської системи, коли великими впливами втішалися організовані меншини. Це однаке змінилося. Сьогодні в Горбачова, політбюро та невральгічних пунктах імперії майже виключно росіяни й невелика кількість зросійщених націоналів.

Дехто думає, що не інші національності, а самі росіяни відіграють вирішальну роль в майбутніх подіях, які спрямують СССР на новий шлях. Російська інтелігенція, яка веде вперед і якої більшість орієнтуються на т.зв. «ліберальний рух» (на Заході), не «має викидів совісти» за минулі вчинки щодо українців, інакше, ніж до інших національностей, бо «вважає, що вони в тому самі потерпіли, тобто — українці — це їхня частка, їхнього російського народу.» (Вісті комбата, ч. 5-6/88, ст. 70-71.)

Це не нові переконання російської провідної верстви, байдуже совєтських чи інших поглядів. Можна сумніватися, чи «повернення» втрачених варгостей російській нації принесе якісь корисні зміни для національностей, зокрема для тих національностей, яких вони «уважають» свою частиною.

Ще інші вказують на ролю війська, яке вважають за найбільш послушне кожному політбюрові. Під час неспокоїв в Азії можна вживати для пасифікації частини війська, в яких служать європейці,

а на випадок розрухів, наприклад в Україні, мусулманські відділи з Азії могли б виконувати дуже задовільно своє завдання.

Аргументи щодо часу й ролі поодиноких національностей советської імперії спекулятивні. Ми, українці, погоджуємося з поглядом, який остерігає перед передчасним і некритичним оптимізмом, та поглядом, що переміна Советського Союзу в Росію іншого режиму багато змінить. Суть не в назві. Остаточно царську Росію також називали тиранією і в'язницею народів.

National Review так закінчує свою статтю про советську імперію: „Спроби придушити національні аспірації народів східної Європи в нашому столітті вже викликали дві світові війни. Майбутність цих народів знову «на порядку дня» сучасного світу.“

26 січня 1989

Використані матеріали: Foreign Affairs, Winter 1988-89, National Review, Economist, Kultura (495).

Сучасне

Іван Кедрин

ЗНАК ЗАПИТУ НАД СХІДНОЮ ЕВРОПОЮ

Нема індої людини у світі, яка знала би як розвинуться події у Советському Союзі. А від розвитку цих подій залежить і доля України, постільки, що захистання підвалин советської імперії дало б новий історичний шанс українському народові відновити знищенну Москвою ні від кого незалежну державність.

Але і нема індої української людини, і ні одного прибулого на Захід колишнього українського політв'язня, популярно називаного «дисидентом», який знов би, як далеко русифіаторська політика Москви зайдла в українську народну гущу і чи не повториться трагічна для України «невтральності» сотень тисяч здорових мужчин у силі віку — у визвольному ззвізі 1917-20 рр.

У березні 1985 року прийшов до влади новий кремлівський володар, Михаїл Горбачов. Проголосив гасла «гласність і перестройка», як політичну і економічну програму. Читали ми, що він користувався підтримкою КГБ, який найперше зрозумів загрозу від економічної кризи. «Гласність» довела до значного злагоднення пресової цензури. Часописи писали в редакційних статтях і в рубриці «Листи до редакції» речі, за які в роках панування попередників Горбачова автор і видавець негайно опинились би в психушці або в гулагу. Горбачов знов, що поки він не закріпить своєї влади і поки не настане в

Советському Союзі інша атмосфера — не можна буде переводити псевдodemократичних реформ в економічній ділянці. Він зручно позбувався своїх противників, викидаючи їх одного за другим з Політбюро чи партійного Центрального Комітету, змінив ще раз советську конституцію, дістав титул не тільки генерального секретаря компартії ССР, але й «президента», трохи наслідував американську конституцію, обмеживши термін урядування різних партійно-державних достойників до 10-ти років, але в ділянці економіки не прийшла ніяка поправа. Прибулий на інавгурацію нового американського президента, Джорджа Буша, редактор тижневика «Огоньок», український письменник Віталій Коротич, дав інтерв'ю, в якому мав відвагу заявiti, що коли в найближчому часі не вдасться Горбачову заповнити порожні крамниці крамом, то советська імперія скотиться до рівня теперішніх країн «третього світу» — себто так званих «нe-втральних», до яких зараховує себе і Куба Фіделя Кастро. Але Горбачов опинився в завороженому колі. він сам — вірний ідеологічним засновникам комунізму, він вірний Карлові Марксові, якого не вільно критикувати в советській пресі. Водночас він ніби-то зрозумів, що марксівська теорія і практика монополізації в державних руках всієї продукції і всього розподілу — це саме й головна причина економічної кризи, бо ніхто не хоче працювати — на ріллі чи у фабриці — коли знає, що працює для влади без власної користі. Шукав і далі шукає якогось компромісу між комунізмом і демократією, але це безвиглядна річ, бо не можна знайти компромісу між вогнем і водою. Колись англійський історик Тайнбі заповів був, що «комунізм і демократія зайдуться на половині дороги». Така сама нісенітніця, як заповідь Карла Маркса, що настане «безклясове суспільство» і що «експлуатовані» робітники повстануть проти експлуататорів буржуїв. Не передбачив легалізованих робітничих спілок із правом страйку в боротьбі за кращі умовини праці і вищу винагороду, не передбачив, що робітники можуть стати співвласниками свого варсттва праці, закупивши уділи даного підприємства, не передбачив, що світ праці в демократичних країнах охоплює однаково робітників, як і працедавців.

Дійшло до такого абсурду, що Горбачов просить володарів членських країн ворожого ССР Атлантичського пакту (НАТО), щоби вони, демократичний Захід із Америкою у проводі рятували якимось новим «пляном Маршала» Советський Союз від економічного банкрутства. Читали ми, що канцлер Західної Німеччини, Гельмут Коль, прихильний такій концепції, бо дав себе переконати, що в інтересі Заходу лежить економічно здоровий Схід Європи, як ринок збути західніх продуктів. Тому Горбачов хоче здевальувати вартість рубля, думаючи, що це допоможе тому нещасному советському рублеві дістатися до міжнародної монетарної системи, з якої він тепер виключений. Можна зрозуміти канцлера Західної Німеччини, який

свідомий, що у випадку советського походу до Атлантику — Західня Німеччина перша впаде жертвою такої агресії. Але ж ССР не спроможний вести війну без економічно сильного запілля та ще й із мільйонами громадян, які ненавидять режим. Дати тим мільйонам зброю в руки — смертельний риск. З другого боку, відомо з всесвітньої історії, що деякі володарі затіювали воєнну авантюру, щоби відвернути увагу своїх громадян від хвороб економіки. Проте є ще розумні і тверезо думаючі державні мужі, які не квапляться повторювати трагічну помилку Ф.Д. Рузельта, який рятував Сталінську Москву від розгрому Гітлером, що у практиці виявилося, що проганяти чорта Вельзевудом — немудра гра. Новий американський президент Джордж Буш виявився у своїй інавгураційній промові фанатичним звеличником демократії. Він прагне продовжувати політику Рональда Регена, щоби у договорах з кремлівським володарем редукувати одні за другим різні роди зброй, — але не робити компромісів із школою для демократії.

Повторяємо — від розвитку подій в цілому Советському Союзі з його центром на корінній Московщині — залежить і доля України. «Гласність і перестройка» мала ту добру сторінку, що настало не тільки краща атмосфера завдяки більшій свободі слова, але й люди набрали більшої відваги. Прибалтійські країни — Естонія, Литва і Латвія, як теж мусулманські країни — Азарбейджан, Туркестан, надволжанські татари — почали вимагати більших свобод, аж до проголошування незалежності від Москви своєї економіки. А за економікою приходить і політична вимога: адже «найдемократичніша у світі» Ленінська конституція дозволяє союзним «самостійним» республікам «відлучитися» від Москви: це сакраментальне «вплоть до атдelenія». Очевидно — вся та конституція побудована на брехні, обмані і «атдelenіє» є завжди, також і за Горбачова, річчю недопускальною. Поведено в національній політиці двояку тактику: малим балтійським державам дозволяється на заснування свободолюбивих організацій — в Україні цього не вільно робити. Супроти України продовжується русифіаторський режим, на сторожі якого стоїть яничар — Володимир Щербицький, генеральний секретар компартії Української Радянської Соціалістичної Республіки. І хоч Щербицький належить до опозиції супроти Горбачова, Горбачов зберігає його, як повноправного члена ЦК і Політбюро, бо він потрібний для зберігання в Україні поліційного режиму. Правда, і там, в Україні, настало в ділянці культури полегша. «Реабілітовано» численних, дотепер проскрибованих письменників, не переслідується вже відвідувачів церков, з'явилася навіть стаття з прославлюванням Михайла Грушевського, як великого вченого-історика, з застереженням, що він злочинець, який дозволив на проголошення Четвертого Універсалу!

Деякі західні журналісти дивуються, що ще досі нема в ССР масового повстання з приводу порожніх полицея в крамницях,

включно з харчами. Але кожний диктаторський режим паралізує волю людей, паралізує їх спротив. Пригадаймо часи Третього Райху. Тільки повстання жидівського гетта у Варшаві зреабілітувало жидів, які як барани, дали себе гнати до газівень у страхітливих кацетах. Але каже українська народна мудрість: «до часу дзбанок воду но-сить». Як довго може зберігатися імперія з таким станом, що все що господині вистоюють від півночі у довжелезних чергах, щоби купити чверть фунта м'яса чи кварту молока для дитини. Ленін перевів переможну революцію проти слабого і бездарного демократичного Тимчасового уряду князя Льва, проти короткого правління символізованого прізвищем Александра Керенського. Опинившись на еміграції в Парижі, Керенський прославляв своїх ворогів-більшовиків за збереження «єдиної неділімої». Але існують неписані закони історії, вищі за всі збройні перемоги зайдманців. До таких неписаних законів належить істина, що імперія, здвигнена на збройних підбоях чужих держав, не всилі зберегтися, — мусить розлетітись. Так було з античною римською імперією, з імперією Джінгісхана, з імперією арабів, імперією турків, за нашої пам'яти з імперією Гітлера. І так буде з імперією, яка довгою чергою збройних підбоїв простяглась від Балтійського моря по тихий океан і від Білого по Чорне море. В історії час не грає ролі — Третій Райх тривав тільки 12 років, але остання арабська фортеця на Піренейському острові, де тепер існують держави Єспанія і Португалія, тривала аж до року відкриття Колюмбом Америки — 1492, — Мадярщина була під турецьким правлінням понад 400 років, у всесвітній історії неможливо сконкретизувати, що є «довго» і що «коротко». І воно не грає ролі. Ролю грає факт, що могутня імперія перестає існувати. Чи ми сьогодні можемо уявити собі, що сучасна мала і кволя Туреччина, вже на Берлінському конгресі за Бісмарка називана «хворою країною» — була такою потугою, що маршувала на Відень і розбилась щойно у битві на узбіччях гори Каленберг у 1683 році?

Советська імперія закріпила свою владу в першому періоді воєнних походів, в яких завоювала їй Українську Народну Республіку, але впродовж поверх сімдесяти років свого панування більшовицькі володарі, маючи на просторах СССР Україну, яку називали колись «житницею Європи», з її чорноземом, і земні скарби Сибіру — мусять щороку купувати зерно і збіжжя в «буржуазних» країнах — в Австралії, Аргентині, ЗСА і Канаді. І коли б припинити ті щорічні закупи, то буквально настав би в СССР голод. Така держава не всилі втриматися. Теперішні, буцім-то, панічні настрої на кремлівській верхівці настали тому, що добуване на Сибірі золото вичерпується, а названі вгорі країни не приймають советських рублів, тільки продають збіжжя і зерно за золото. Що станеться, коли того золота не стане і коли Горбачов не виречеться колгоспної системи, не при-

верне приватної власності і не заведе приватної торгівлі, тільки буде далі марксистом?

Він мусить бути ним також тому, що ворожий «перестройці» ввесь адміністраційно-державний апарат у злуці з правим крилом Політбюро, чи пак заведеною Горбачовим «парламенту» — негайно скинули б його, як зрадника комунізму, як скинули були Хрущова.

Ніхто не знає, що станеться і коли станеться. Але до написаних законів історії належить також істина, що «несподіванка є реальним чинником у політиці». Політика не може спиратися на гіпотезах. Політика мусить спиратися на логіці і фактах. Логіка диктувала б Горбачову і вірій йому кремлівській верхівці «розвінчання» Маркса так, як Хрущов розвінчув Сталіна, але цього Горбачов не зробить і з Савла не стане Павлом. Чи захитаються підвалини імперії у палатній революції, у боротьбі за владу на Кремлі, чи під натиском народу, якому увірветься терпець голодувати, чи під ударом ззовні, все одно, що станеться, що імперія завалиться.

Ми не маємо на це впливу, бо в Україні русифікація і режим терору залякали українські маси більше, як це сталося у Прибалтиці чи на південно-східному мусулманському пограниччі СССР. Нам треба молитися, щоби не повторився прецедент 1917-20 рр. із страхітливим явищем «невтральності». Ніхто з українських поселенців у діаспорі не гратиме ніякої ролі в отих прийдешніх подіях в Україні. Історичну роль лідера поярмленого чеського народу відіграв емігрант Тома Масарик, таку чи подібну роль відіграв корейський Синман Рі, подібну роль відіграв в'язень у Магдебурзькій тюрмі Юзеф Пілсудський, що його вважають відновителем польської держави. Наші відносини і наш час інший.

Вирішну керівну роль в Україні в новій історичній хвилині гратимуть тамошні колишні політв'язні, ті, до яких місцевий народний масив матиме довір'я, як ворогів збанкрутованого режиму, що терпілі у боротьбі проти нього. Треба нам молитися, щоби знайшлися між ними лідери і щоби народ був тоді іншим, як був у 1917 році із приспаною свідомістю «хто ми і чиї ми діти» та щоби той народ знов, що ніхто нам рідної держави не дарує, а треба буде за неї воювати. Покоління української визвольної війни-революції 1917-20 рр. минулося. Молімся, щоби те покоління, яке житиме за нового історичного шансу для визволення України — доросло до того свого священного завдання і виконало його. Сама одна Україна, хоч має 50 мільйонів мільйонів душ, не всилі розвалити імперії, але разом з усіма іншими поярмленими немосковськими народами, в ім'я Прометейської ідеї — можуть це зробити.

Ярослав Курдидик

ІЗРАЇЛЬ УСКЛАДНЮЄ ЗАМИРЕННЯ НА БЛИЗЬКОМУ СХОДІ

Після одної із найкоротших воєн двадцятого сторіччя або, як її чимало називає, — «60-годинної переможної війни» — війни між арабами та Ізраїлем в 1967 році багато дечого від того часу змінилося, однаково, в політичному та мілітарному аспектах.

За першу зміну слід прийняти, що Ізраїль, який до того часу за всі ворожі напади й виступи, а навіть і за самі тільки підозріння, що якийсь задум готовий загрожувати його обороні, застосовував свою силу зброї. Так ізраїльські бомбардувальники знищили будову нуклеарного реактора в Іраку неподалік Багдаду, знищили головну квартиру ПВО в Тунісі, не згадуючи десятків інших т.зв. «запобіжних і превентивних каральних бомбових налетів».

Згодом, того типу «тактику покарання» було принято не лише у самому Ізраїлю, але, за посередництвом свого ставленника, оборонця і союзника — Америки, використовуючи засоби міжнародної масової інформації, того роду поступування Ізраїлю було принято, як щось неодмінне й самозрозуміле.

А коли згодом виявилося, що у 1970-их роках Ізраїлеві вдалося сконструювати свою власну атомову бомбу (західні знавці припускають, що цих нуклеарних зарядів він має між 100 і 200) і побудувати свої власні ракети «Ерихон-1» і «Ерихон-2», які можуть закинути ці нуклеарні заряди на віддаль між 750 аж до 2000 миль, то після такого досягнення в Ізраїлі почало створюватися і зростати велими помітне почуття «могутності і можновладства».

Отож не слід дивуватися, що в Ізраїлі витворилося по деякому часі уявлення, на основі якого він почав себе зараховувати до третьої модерно створеної «надпотуги», хоч його територія дорівнює заледве стейтові Нью-Джерзі з населенням 4,5 мільйона, в тому 1,5 міл. палестинців.

Щоправда, коли порівняти ізраїльську зразково вивінувану і вишколену армію до арабського світу, що його оточує і своїм людським резервуаром стоїть у відношенні 20 до 1, але військово та організаційно не об'єднаний і не підготований, — то нема чому дивуватися, що Ізраїль почав собі присвоювати комплекс беззастережного важновладства. І щойно тепер, за твердженням обсерваційних речників, після започаткування другого року палестинського «Інтифадаг» (повстання) на територіях Західного Побережжя і Гази — наступає «саморефлективне переоцінювання» у формуванні політичної і мілітарної настанови. Починають витворюватися, замість однобічної «брутальної логіки», пошуки за більше доцільними засобами зміни. Погодитися на такі нові заходи, що іх деякі «орієнтологи» уважають

за єдиноправельні і неминучі, не легко. Всі ці «нововиди із конечності» виринули з такою самою неочікуваністю, як це було раніше з вибухом «60-годинної війни».

Тим часом стає щоразу ясніше, що після всіх цих ізраїльських збройних досягнень, включно з «нуклеарним завершенням», в Ізраїлі починають добачувати неминучу «програну війну». В останніх опытах 64% ізраїльців заявилися за переговорами з ПВО, очевидно, що під певними умовинами.

Ізраїль насторожений щодо приспішеної розв'язки сучасного напруження і мирової злагоди, частково тому, що Ізраїлеві легше політично розправитися з «арабами-екстремістами», ніж з «поміркованими і примирливими».

Коли подумати, які є справжні причини цієї, як її звітоздавці називають, «перманентної та неугавної арабсько-жидівської м'ясорубки», то тоді слід проглянути в неймовірно «закуйовдане позакулісся», яке спричинює обосторонню непоступимість.

Теперішній новий уряд, все ще задержує екстремістську платформу. він почав зустрічатися не лише з натиском від Америки й інших держав, але і від власного суспільства, яке є втомлене безперебійною атмосферою війни, неугавного терору і відплатних безоглядних акцій. В Ізраїлі починає закріплюватися переконання, що він не всилі воювати з цілим світом і нехтувати всякими іншими компромісовими чи мировими засобами.

Постараймося бодай в загальному з'ясувати сучасне положення Ізраїля, а тоді, мимохіть, покажеться, що він опинився у некорисній складній ситуації.

1) Втримати всі окуповані у війні 1967 року арабські землі і відтягувати пляни замирення. Коли б наступило замирення, як цього вимагає 247 договір ООН, тоді треба б повернути окуповані території.

Це теоретично мало би дати «залізну запоруку» непорушності «суто ізраїльської території». Ізраїль не вірить і сумнівається в усі ці гарантії.

2) Здавити силою всі повстанські вияви палестинців на Правобережжі і Газі та створити протягом найближчого часу коло 50 нових ізраїльських поселень на окупованих арабських землях і щойно після цього висунути пропозиції на евентуальне замирення.

3) В Ізраїлі береться до уваги той факт, що евентуальний мир, стане для нього своєрідним програшем і втратою. Бо що тоді робити з Юдеєю і Самарією, як тепер називають Західне побережжя, де заркоренилося 150.000 нових жидівських поселенців, яких підтримують всі ізраїльські консерватисти та феодальні ортодокси?

Тоді, замість миру, може прийти до громадянської війни. Чи тоді Америка захоче далі давати допомогу, яка вже й тепер виносить між 4-5 мільярдів доларів річно?

4) Нехіть Ізраїлю до замирення готова теж відштовхнути не лиш

рупор американських юдівських кіл, поширилися на всю діаспору та пірвати «органічну спаяність», що існує між ними і материком.

5) Відкінення теперішніх пропозицій замирення, які за посередництвом Америки запропоновано недавно Арафатові, готове відбитися бумерангом, і його готові приняти на Заході, як афронт і зневагу. Така акція готова теж ізолювати Ізраїль і спровокувати нову війну на Близькому Сході.

6) Ізраїль став перед дилемою: Розгромити і знищити за всяку ціну «Інтифадаг» палестинців, і це для деяких екстремних кіл відається «простою акцією». Але ж це може привести до ще більшого проливу крові, як це було досі, бо тут не йдеться про саму тільки «фізичну перевагу» Ізраїлю, але й про те, що йому ніколи не вдасться перемогти боротьбу за національну свідомість палестинців.

7) В Ізраїлі запускає корені щоразу то все глибше переконання, що їхнє самозбереження та самоіснування тепер загрожує з усіх-усюдів і, це так серіозно, як ще не було від початків постання їхньої самостійності. І за цим промовляють політична рація і державна логіка, проти цього є «загрозлива нелогічність», що Ізраїль втратить всі окуповані ним арабські території.

Тому що «60-годинна перемога» була для Ізраїлю надсподівано легка й корисна, ізраїльські державні провідники посунулися — може і дещо задалеко — у своїй «політичній арганізації». Вони чомусь не переставали собі уявляти, що палестинців можна буде тероризувати у безконечне, не враховуючи того, що може прийти час на рефлексії і зміни. Захід може почати засуджувати Ізраїль за його окупаційну brutalальність.

У світовій опінії панує глибоке зrozуміння на право існування держави Ізраїля. Однаке висновок є один: людство мусить прийти з всесторонньою допомогою для замирення на Близькому Сході, бо воно потрібне як Ізраїлеві, так і всьому світові.

УКРАЇНСЬКИЙ БРАТСЬКИЙ СОЮЗ

УБС: має 14 клас модерного забезпечення.

видав тижневик „Народна Воля“ і англомовний журнал „Форум“
веде відпочинкову оселю, культурно-спортивий молодечий
осередок „Верховина“ в Глен Спей, Н. Й.
уділяє стипендії студіюючій молоді

Вступайте в члени забезпеченево-допомогової братської установи
в США і в Канаді

UKRAINIAN FRATERNAL ASSOCIATION

440 Wyoming Ave., SCRANTON, Pa., 18503 USA

Петро Рубан

ТИСЯЧОЛІТТЯ ХРЕЩЕННЯ УКРАЇНИ

Шириться радісним світлом в душах людських величне Свято України. Хвилями церковних дзвонів, урочистою молитвою піднімаємось над сього-денням і линемо до витоків нашого народу на береги Дніпра. Ще войовничий вільний Скит — степовий лицар, боронив братів своїх скотарів і орачів, вкарбовуючи в тисячоліття неподільний союз трьох народів.

В'ється ВОЛЯ в гербі нашим — заклик до єдності, спомин про велич «предковічних вольностей наших». Йшли вороги темними хмарами на ро-дючі землі, на чисті води, до краси козацького краю. Шаленством сили упі-вались, поливали кров'ю щедро нашу Україну. Чорнілася земля.

І вже давно над Йорданом зійшла ЗОРЯ і оскаженивши натовп прокри-чав: «Розпни, розпни Його». Ale вже духом потряс Він цілий світ рабства і зневаги до цінності людського життя. Увірувавши нездоланні, вищий світ вкорінювався в душах, розтрощуючи вщент тисячолітній Рим.

Перший Хрест Андрія Первозванного засяяв на київських горах, в транс-цендентному єдинні з прийдешнім, через віки бачив він золотоверху христи-янську столицю Руси-України. Починалося навернення до християнства в на-шій історії. Наші войовничі князі з дружинами рубали мечами на шмаття ім-перії, повертаючись до берегів Дніпра з небагненим сяйвом Христової Віри в душах, висвітлюючи їх, єднаючи, узгоджуючи з вірою працурів.

Від 988 року височіє в нашій історії постать св. Володимира Великого, хрестителя Руси-України. Тисяча років тому великий державницький народ повернувся лицем, думами своїми до християнських моральних і душевних цінностей, до краси освітленої таїнством — ВІРИ, ЛЮБОВІ, НАДІЇ. Наша духовність не була в услуженні володарів світу, живлячи дух незалежності, демократизму, Християнські республіканські ідеали, природні нашому на-роду з давніх давен. В ті часи Христова Церква вчила володарів світу управ-ляти народом по Правді Божій, вчила жити, йдучи до кожної людини, боро-лась з рабством, поширювала знання — стоячи над світом матеріальним, єднаючи з вічними цінностями християнського духа. Ні Ярослав Мудрий, ні Володимир Мономах, не змогли підкорити Церкву державі, не поставили князя світу цього на її чолі, бо ВОЛЯ і ВІРА — крила єдиного ества нашого народу.

Відцентрові сили розривали тіло Київської Руси, північна князівська сва-воля руйнувала Київ, грабували церкви, знімали хрести, ікони, чого не мо-гли забрати, палили, а згодом, о, іроніє — назвали князя-грабіжника — Бого-любоським. На заклик Києва боронити Русь від татаро-монгольської нава-ли, відповіли: «...до нас далече, не дойдут». Дійшли і поневолили на сотні ро-ків.

З руїн і пожарищ піднімався наш народ не раз, розбудовуючи матеріаль-ний і духовний світ, примножуючи успадковане, гуртуючись навколо своєї Церкви. Та доля готовала нові випробування.

Унія 1596 року і Переяславська угода з Росією найменше дбали про ду-ховну єдність, а мали на меті фізичне поневолення. Український народ, втра-тивши державність, шукав захисту в Христовій вірі, розбудовуючи храм у своїй душі.

Підпорядкування Української Православної Церкви московській Патріархії у 1686 році, було частиною загального пляну Москви щодо поневолення Української Козацької Держави. Невдовзі дійшло й до царських указів, щоб богослужіння відправляти «голосом властивим російському наречію». До кінця вісімнадцятого сторіччя Українська Православна Церква була повністю підпорядкована Російській Церкві — служниці царів, інтересів імперії. Народ не мав можливості бути спорідненим з Церквою, але у нього залишилась віра, яка продовжувала живити його сили духовні, спонукуючи до морального життя. З глибин віків переданих традицій, звичаїв, обрядовости — пізнавали велич минувшини.

Протягом 19 ст. царська Росія досягла вершин своєї імперської могутності, але але одночасно несла в собі елементи розпаду, які привели до її падіння у 1917 році. Національна свідомість стала прaporом духовної революції українського народу, що спрямувало соціальну стихію на Україні в національно-демократичне русло. З виру народної стихії піднялась Українська Народна Республіка. Загибель УНР — наслідок все тієї ж російської імперіялістичної політики вже на більшовицько-комуністичній основі. Сорокамільйоновій нації образливо кидали в обличчя «...тільки в союзі з Росією незалежна Україна, без такого союзу про неї не може бути й мови». Для реалізації такого союзу і були спрямовані банди пролетарських завойовників, які через небачений терор нав'язали форми політичного, економічного і суспільного життя, що є чужими і протиприродними нашому народові. Ставлення більшовицького режиму до українського народу перевершило гніт царизму. Більшовицька влада не принесла нашему народові ні соціальної, ні політичної, ні національної свободи. Україна і надалі залишилась колонією Російської імперії з осовечиною платформою. Пройшов наш народ через «красний терор», геноцид 1933 р., терор післявоєнний, переслідування національно-свідомої частини населення 60-80 років.

Стогнє осквернена земля, покрита радіоактивними опадами, розорана до нутрощів, зникають ріки і озера, над Поліссям проносяться пилові хмари, скніють в комуністичному рабстві народи останньої в світі імперії. Тепер вони перебудовуються...

Сьогодні московські служки приказали загасити святочні свічки над Дніпром, біля пам'ятника св. Володимира Великого, приказали мовчати дзвонам і співам церковним (навіть з магнітної плівки). Треба, з'ясовується, слухати церковну відправу тільки «голосом властивим російському наречію». Так святкує Москва Тисячоліття Хрестення Росії, викравши і перекрутівши історію, служивши вірно царям, комуністичному отечеству, але не ІСТИНАМ ПРАВОСЛАВІЯ.

Вже 331 рік гасять світло душ людських українського народу, запалені вогнем Божим тисяча років тому.

Та вже вирвався крик спростування, вже тчеться тканина нового світу, нових відносин, нової правди єдиної нашему народові, нашим Церквам.

Українська Гельсінська Спілка, яка очолила національно-демократичний рух на Україні, є надійним і випробуваним захисником національних, людських і релігійних свобод.

В резолюції Ризької наради національно-демократичних рухів народів СРСР «Про становище церков і права віруючих», яка підписана 25 вересня цього року, говориться: «Нарада вважає необхідним вимагати від уряду

СРСР скасувати дискримінаційне законодавство з питань релігії та змінити його на нове, що передбачало б свободу віроісповідування віруючих різних конфесій, необмежену катехизацію і євангелизацію населення, додержання на практиці, а не на папері, принципу відокремлення церкви від держави, забезпечення національного суверенітету церков. Нарада відзначає найгірше віруючих на Україні — становище українських католиків і православних, мусульман — кримських татар...»

«Учасники Наради закликають уряд СРСР невідкладно засудити сталінський розгром Української Автокефальної Православної Церкви (УАПЦ) і погром Української Католицької Церкви (УКЦ), припинити переслідування українських католиків і визнати право УКЦ на легальну діяльність та відновити УАПЦ.

Нарада засуджує єпархію Російської Православної Церкви за її співучасть у придушенні й переслідуванні українських католиків і православних».

Релігійна перебудова СРСР це не віднайдення правди, але намагання умертвіти пам'ять, збочити свідомість спадкоємців Християнства Київської Русі-України про свою першість.

Мовчать дзвони в Україні, б'є Дніпро хвилями в кручи гір київських, надтріснуто гуде земля нашого краю, не співа малиново в путах рабства, зневага й забуття.

Цвіте колючий дріт на чолі нашої Батьківщини.

ВОЛЮ І НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНІ — ВОЛЮ УКРАЇНСЬКІЙ ЦЕРКВІ!

«Народна Воля», ч. 44/88

ОБ'ЄДНАНІ В КООПЕРАЦІЇ НА ЗУСТРІЧ МАЙБУТНЬОМУ!

УКРАЇНСЬКА ФЕДЕРАЛЬНА КООПЕРАТИВНА КАСА

САМОПОМІЧ

в Чікаго

дає всі банкові услуги своїм членам в найкращих умовах.

Щадіть і позичайте у Вашій українській касі

Самопоміч

і скріплюйте українську господарську силу.

Всі ощадності в касі **Самопоміч** мають
державне забезпечення до висоти 100,000 дол.

SELFRELIANCE UKRAINIAN FEDERAL CREDIT UNION

SAMOPOMICH

2351 W. Chicago Ave., Chicago, Ill. 60622 Tel. (312) 489-0520

Люди і опінії

Джон Армстронг

ПЕРЕДМОВА

Недавно вийшли переложені на англійську мову спогади начальника штабу Української дивізії, майора Вольфа-Дітріха Гайке. Ця книга призначена в першу міру для англомовних людей українського роду, наприклад дітей і онуків кол. вояків дивізії, осіб, що зацікавлені українською тематикою, науковців і інших.

Дуже вартісну передмову до цього видання написав американський професор Джон Армстронг, який дуже добре обзнайомлений з українською проблематикою під час 2-ої світової війни. Це реалістична й холодна аналіза можливостей ведення визвольної політики в воєнний час, і українці не єдині у світі, що мусіли використовувати різні форми визвольної боротьби.

Щоб познайомити наших читачів, друкуємо цю передмову, переложену на українську мову.

Редакція

Ці спогади займають унікальне місце в історіографії українського націоналістичного руху з часів Другої світової війни. Майор Вольф-Дітріх Гайке — це один із небагатьох неукраїнців, що був тісно і співчутливо пов'язаний з українцями в тому критичному періоді. Як начальник 1-ої Української дивізії від січня 1944 аж до остаточної капітуляції перед британською армією в травні 1945, Гайке був у винятково сприятливій позиції і мав змогу спостерігати, як велика група галицьких українців реагувала на надходячу кризу на Східному фронті. Він теж був свідком безмежної відданості, яку вони виявляли до справи української державності. Починаючи свою службу, Гайке був мало обіznаний з українськими проблемами. Впродовж свого 16-місячного побуту в Дивізії Гайке мав до діла більше з рядовими українськими вояками, ніж з іхніми старшинами. Отже, тут ніхто не може очікувати ревеліяцій про внутрішню роботу націоналістичного руху. Такі інформації можна дістати з інших джерел. Спомини майора Гайке цінні тим, що вони кидають світло на ментальність «звичайних» інтелігентів, студентів і селян, кинених у воєнний вир для оборони іхньої справи.

Майор Гайке був офіцером Вермахту з боєвим досвідом на Східному фронті, а не членом кадрів СС-івських службовців, що організували Дивізію. Отже, Гайке був стороннію людиною так для українців, як і для нацистських фанатиків які пробували використати українців для своїх потреб. Проте він мав свої «упередження» щодо «людей зі сходу», як це було прийняте серед більшості німців його ге-

нерації. Його завваги (стор. 18) про позірно «емоційний ляйтмотив» українського життя, як характеристичний для всіх слов'ян, може їх образити, а одночасно збентежити чужого дослідника. Але уважне читання авторових дискусій про його взаємодії з чистокровими українцями показує, що його упередження не виникли з поблажливості, але з співчутливого намагання зрозуміти спеціальний характер тих прекрасних людей. Про його ширість свідчить також його готовість критикувати гостро специфічні риси німецького характеру. Звичайно, Гайке складає всю вину на нацистський режим. Все-таки він дбайливо вказує на різницю між деякими нацистськими особистостями, як ось:

Безжалісний райхсфюрер СС Гайнріх Гімлер, якого згода була потрібна для утворення Дивізії, але який вважав її тільки інструментом німецької політики. Офіцери СС, напр. Фріц Арльт, що ставився прихильно до Дивізії як військової формациї.

Губернатор Галичини д-р Отто Вехтер, що відіграв вирішальну роль при формуванні Дивізії. (Про його подвійну роль буде мова пізніше).

Крім того, Гайке не щадить також інших німців, включно з Вермахтом.

Обговорюючи свій досвід з 1-ою українською дивізією, майор Гайке трактує питання, що не отримало такої уваги, на яку воно заслуговує в загальній історії України воєнного часу. Домінуючою темою в тому розділі української історіографії, особливо в останніх роках, була УПА — Українська Повстанська Армія. Воно зрозуміло, чому розповідь про одночасну опозицію повстанців проти комуністів і нацистів стала головним компонентом «геройського віку» українського націоналізму під час 2-ої світової війни. Також ясно, чому справа рішучого спротиву до обох тоталітарних окупаційних режимів була головною темою українських звернень до західнього світу. Проте правдива історія УПА, подібно як і Дивізії, має свої тіні і спалахи геройського світла. На всякий випадок, турбота про повне висвітлення фактів вимагає, щоб історик докладно й критично розглянув епізоди, які могли б мати більше значення для мілітарних досягнень, ніж для повстанської дії. також справедливість вимагає, щоб хоробрість вояків Дивізії так само, як і бійців УПА, не пішла в забуття.

Про початки Дивізії майор Гайке говорить тільки загальніково, бо він формально вступив до неї щойно вісім місяців після її сформування. на щастя, ця книжка має (як додаток) короткий звіт д-ра Володимира Кубійовича, що як голова української громади в Генеральній Губернії мав знамениті кваліфікації на те, щоб належно представити історичні факти. крім того, доволі багата документація в німецьких архівах дає науковцеві змогу перевірити всі важливіші деталі того початкового періоду.

Ініціатива створення Дивізії виникла так в німецьких, як і в українських

їнських колах. Альфред Розенберг, якому Гітлер доручив завідування окупованими східніми територіями, звернувся в березні 1943 р. до СС за допомогою при заснуванні Українського Національного Комітету для підтримки німецьких воєнних зусиль та для одночасного послаблення намірів деяких нацистів, що хотіли опертися на російського ген. А. Власова. Майже в тому самому часі д-р Кубійович звернувся до ген.-губернатора Ганса Франка з пропозицією створити більшу українську бойову силу. На ділі, це не був Франк, а його шдлеглій Отто Вехтер, що мав близькі контакти з Гіммлером, і якраз він виступив з тим пляном в межах свого дистрикту Галичина. Це територіальнє обмеження перехитрило Гітлерову фанатичну настанову, що слов'яни взагалі, а в даному випадку українці, не здібні носити зброю. В результаті нова формація дісталася назву «СС Дивізія Галичина», що мало вказувати на обмежені територіальні рамки, хоч всі розуміли, що рекрутами будуть, якщо не виключно, то в переважній більшості, українці з усіх земель.

Ясно, що прагнення нацистського проводу та українців типу Кубійовича, що вважали співпрацю з німцями як жалюгідну, але неминучу вимогу для збереження їхньої спільноти, — були зовсім протилежні. Розуміючи ті розходження майор Гайке явно симпатизував з жалюгідним становищем українських організаторів Дивізії. І справді, він постійно картає навіть німецький компонент Дивізії (включно з командним складом і нижчими кадрами) за нерозуміння політичного потенціалу Галицької дивізії. Він бачив, що це був досконалий інструмент для звербування українських національних сил для боротьби з комунізмом. Проте, Гайке в спосіб типовий для німецьких офіцерів його генерації, притемнє той очевидний і ясний пункт, відкидаючи від своїх споминів якунебудь «політичну» мету. Читач може сам розв'язати те позірне протиріччя, беручи до уваги, що в творі Гайке поняття «політичний» відноситься до партії і партійного суперництва, так німецького як і українського, а це в німецькій армії традиційно відкидалося. Все-таки він глибоко стурбований «політичними моментами» тих завдань, що переступають чисто тактичну і стратегічну військову мету, тобто тему, яка за Клявзевіцом є неминуча для військових людей, що співпрацюють з чужинцями.

Щодо українців, то їх гаряче бажання утворити міцну регулярну військову силу виникло з традиційного нахилу і раціональної калькуляції. Козацький мотив, що проник українську історію, спонукав сучасне покоління вважати досвід із зброєю підставовим чоловічим атрибутом, а також істотним оборонним чинником України, що знайшлася між сильними сусідами. Також свіжий спомин про визвольні змагання з часу 1ої світової війни сильно скріпив традиційну пошану до збройних сил.

Гайке неодноразово підкреслює, яке велике значення для 1-ої української дивізії мали ветерани визвольних змагань, а доказом

того було перебрання команди ген. Павлом Шандруком. Такі ветерани творили живий зв'язок з першим «героїчним віком» українського націоналізму двадцятого століття, а також були необхідні для втримання військового духа. Безперечно, всі ті офіцери були застарі для фронтових боїв. Досвід багатьох з них був застарілий для сучасного командування на вищому рівні. Все-таки деякі з них доповнили свій давніший досвід службою в чужих арміях, головно в армії польської держави, до якої формально належала Західна Україна. Потреба затримати бодай мінімальну кількість кваліфікованих українських офіцерів підсилила запал українців створити за всяку ціну власну військову формацию. Звичайно, українці воліли армію під прапором незалежної української держави або принаймні якогось органу, що в початковій стадії діяв би як держава.

Гайке не розглядає відносин між армією і державою, бо це лежить поза сферою його компетенції. Проте, від моменту, як Розенберг почав розглядати співпрацю з СС для повалення Власівської альтернативи, то аж до самого кінця нацистського режиму всі так заплутані переговори в справі «Українського Комітету» були безнадійно звязані з долею Дивізії. Тут не місце навіть дуже коротко накраслювати ті скомпліковані маневри. В усякому разі треба мати на увазі одне: нагода творення української військової сили завжди була получена з надією на встановлення українського державного апарату. Тим часом болючі політичні жертви — «галицька» замість «українська» дивізія; німецькі кадри вниз аж до рівня підофіцерів — капіталів; співпраця з найбільш нікчемними елементами нацистського режиму — йшли рука в руку з готовістю проливати кров молодих українців — в безпосередньому розумінні — за німецькі інтереси. В розумінні українських провідників (схваленому рядовими вояками) ті жертви були оправдані виглядами на зорганізування регулярної військової сили.

Без сумніву, нині тяжко усвідомити собі, як ті довгореченцеві перспективи приваблювали мислячих українців, навіть тяжче, ніж тим дослідникам, що незабаром після війни старалися зрозуміти українські калькуляції. На початку 1943 р. багато українців вважало, що на Східному фронті створиться безвихідне положення. В тому випадку українська дивізія мала б більшу силу вести переговори з німцями. В 1944 р. практично всі українські лідери рахувалися з можливістю німецької поразки. Вони були переконані, що воєнний союз між Сталіном і англо-американцями розпадеться, як тільки впаде нацистський режим, а негайно після того діде до збройного конфлікту між СРСР і західними альянтами. Такий конфлікт доведе до знищення комуністичної системи, а безпосереднім наслідком того буде невирішене становище в Східній Європі, подібне до періоду 1918-1920 років. В таких обставинах навіть невеликі льокальні військові сили можуть бути придатні, так для зміни рівноваги сил (зо-

крема між поневоленими народами, як українці і поляки), як і для охорони національних спільнот. Кінець кінцем (якщо на це погодяться переможні західні альянти) такі військові формaciї зможуть підтримати творення нових держав.

Якщо такі розрахунки були специфічними для українців, то хтось міг би зарахувати їх до нереального романтизму, який — на думку Гайке — є українською національною прикметою. Але ті калькуляції поділяли також поляки в своїх намаганнях зберегти Армію Крайову, а до деякої міри й командири словацької армії. Вони також слов'яни; але досвід з далекого воєнного театру посилює мое переконання, що ті калькуляції мають мало спільного із «слов'янською ментальністю». Згідно з Дж. МакТурнан Кагіном («Націоналізм і революція в Індонезії», 1952) лідери індонезійського визвольного руху рахувалися з нестабільним періодом після поразки Японії. Тоді ті повстанці Третього Світу думали, що релятивно малі місцеві сили будуть мати вирішальне значення. В їх розрахунку суттєвим праґненням було не допустити до повороту західного колоніалізму (нідерландські службовці підтримані британськими військами), вони воліли советську інвазію. Подібно як українці, поляки і словаки надіялися на поміч Заходу, щоб запобігти новій советській агресії, так деякі індонезійські провідники вважали за вказане старатися про советську інтервенцію, щоб не допустити до повороту колоніальної окупації.

Ті цікаві розрахунки на протилежних кінцях земної кулі віддзеркалювалися в уявних ролях офіцерів переможних окупаційних армій. Подібно, як німецькі офіцери, що працювали із східно-европейськими національними формациями, старалися використати їх як відносно «незаражені» мости для наближення до британських і американських сил, так само й офіцери японської розвідувальної служби були в контакті з індонезійськими повстанцями і розглядали їх антиколоніалізм як легітимацію для наближення до «антиімперіялістичної» Москви. Всі ті пляни показалися дикою фантазією. Англо-американці не мали охоти рискувати й приносити нові жертви для інтервенції в Східній Європі, а Сталін теж не був приготований в тому часі вплутуватися в війну в південно-східній Азії. Якщо зважити, як близько світ був до загального конфлікту в роках 1948 і 1950, то тяжко опрокинути українські й індонезійські калькуляції як звичайні мрії. Війна через помилку в розрахунках (як в Кореї) буває звичайним явищем великих держав, подібно як в малих держав помилковими є надії на більшу війну. Тому в таких непевних міжнародних обставинах українська ставка на галицьку дивізію не була, здається, нерозваженою.

Інший фактор підказує, що українські калькуляції не були так далекосяглі, як на це побіжно вказувала б їх кінцева невдача. Щоб утворити дивізію, то по суті всі українські політичні фракції в кінці погодилися (принаймні мовччи) на співпрацю з німцями. Як вказано раніше, ініціатива з українського боку вийшла від д-ра Кубійовича,

провідника української цивільної адміністрації в Галичині. Для того завдання Кубайович був повністю кваліфікований: повне знання німецької мови, видатний географ з міжнародною репутацією, три-річний досвід в контактах із службовцями Генеральної Губернії. Хоч він не презентував ніякої української партії, то все-таки втішався серед усіх загальною пошаною за свої значні досягнення. Але понад усе (тут я покликаюся на свої особисті контакти з д-ром Кубайовичем з пізніших років) він завжди був холоднокровний і мав здоровий розсудок. В результаті, його міркування про потребу української військової сили (див. додаток), хоч в основному зроблені незалежно від нікого, вимагали підтримки майже всіх інших українських провідників.

Проте, найголовніша підтримка прийшла від Української Католицької (Уніяцької) Церкви. Єпископ Йосиф Сліпий (значно пізніше кардинал Сліпий) публічно схвалив творення Дивізії. Виглядає, що й Митрополит Андрій Шептицький, найбільш шанований українець, зробив це приватно. За їх захистом, о. д-р Василь Лаба став відповідальним за священиків Дивізії. Основною вимогою Української Католицької Церкви для підтримки справ Дивізії було те, щоб українські священики, працюючи в Дивізії, могли забезпечити молодим воякам-новобранцям духовну й моральну опіку та невтраплювати всі спроби нацистської індоктринації. В тому відношенні духовні зусилля мали повний успіх. СС Дивізія «Галичина» була єдиною СС формацією східноєвропейських народів, що мала священиків, при чому нацистська пропаганда була фактично виключена. В заміну за це Церква погодилася з думкою, що національна військова формація є необхідна для українських інтересів на довшу мету, і тому заохочувала добровольців вступати до Дивізії. Ця підтримка Церкви сприяла також тому, що до Дивізії почали зголосуватися старші офіцери, які належали до передвоєнних галицьких партій, напр., УНДО.

Одержання підтримки групи Мельника (ОУН-М) було нескладне. Як Кубайович виступив з цією пропозицією, повстанці ОУН-М на Волині ще далі виступали проти німецьких окупаційних влад. Під тискомsovets'kix partizaniv i konkuruyuchih naцionalisticheskikh povstanцов gruppi Bandery, priklonniki Mel'nika shvidko vtratiili grunt. V chas'i набору do Divil'sii ih ostal'i partizansk'i sili (viddil «Khriana», pizniye «Volyn'skiy legion samooboroni») pogodiliisya vstupiti na nime茨ku sluzhbu. Zgodom, yak piše mairor Gajke, Volyn'skiy legion protivivsya vkluchenniu yogo do Divil'sii. Odnak v seredini 1943 roku OUN-M povnistrost' bula zgidna z набором do Divil'sii. Spravdi, fraktsiya Mel'nika sama priyshla do zaklyucheniya, sho reguljarnaya vjayskova formaцыя є необхідна. Mel'nik stoyav blizzyko do katolyc'koj cerkvi, a yogo prihyl'nniki spivpratsiyovali z Kubayovichem. Як високий офіцер Української Галицької Армії з 1918-1920 років, Мельник розумів і доцінював wagу reguljarnoi vjayskovoї formaцii i vіn spravdi voliv keruvati svoeю politychnoю organizaцiею na

військовий лад. Вкінці, як уже згадано, розвиток подій на Волині не залишав ОУН-М іншої альтернативи, як поновлену співпрацю.

Позиція ОУН-Б є більш невизначена. Безсумнівно, приклонники Бандери на початку відкидали якунебудь співпрацю при наборі до Дивізії. Підпільна пропаганда ОУН-Б в Галичині і на Волині (включно з летючками УПА, яку в половині 1943 р. перебрали бандерівці) засуджували організовану німцями військову формацію. Замість того «нова» УПА далі закликала до збройної боротьби проти нацистів і СРСР. Деякі підпільні публікації повторювали ті заклики ще в половині 1944 р. Все-таки якось трудно збагнути, як міг набір до Дивізії в Східній Галичині проходити так успішно, якщо ОУН-Б, най-поважніша політична сила серед української молоді, так сильно противилася тому наборові, як на це натякала підпільна пропаганда. Майор Гайке кидає деяке світло на ту справу, коли говорить про воїків Дивізії, які відвідували відділи УПА й потім за їх дозволом верталися до своїх відділів (ст. 51). Особисті свідчення й опубліковані спомини деяких дивізійників, що мали близькі контакти з ОУН-Б, твердять, що бандерівський командир УПА, Роман Шухевич, секретно доручав своїм людям добровільно голоситися до Дивізії. Шухевич сподіався, пізніше використати тих добровольців у партизанській боротьбі. Тому теж аж до літа 1944 р., коли Дивізія вступила в катастрофічну битву під Бродами, а ЧА окупувала Галичину, ОУН-Б не виступала так сильно проти Дивізії. Згодом приклонники Бандери активно підтримували нове формування 1-ої української дивізії. Вкінці ОУН-Б разом з Кубайовичем, Церквою і ОУН-М признавала, що регулярна військова формація є важлива для майбутньої України.

Та несподівана однозігідність українських націоналістичних поглядів на творення Дивізії не знаходила такого самого відгуку по німецькому боці. Коли в 1943 р. роблено перші кроки в справі Дивізії, тоді правдоподібно всі годилися з тим, що ця формація має помогти німцям осягнути перемогу. Але вже навіть тоді головні СС-івські провідники довкола Гімлера вважали українську формацію тільки тактичним інструментом, який треба буде розв'язати, як тільки осягнеться військові цілі. Обіцянки, що воїків Дивізії влада буде трактувати нарівні з німцями, мали залишатися в силі лиш до часу, коли можна буде — згідно з фундаментальною нацистською програмою — всіх слов'ян перемінити на невільників-тельотів. Секретно легковажено також «великодушні» поступки для католицьких священиків Дивізії. В одному СС-івському звіті до Гіммлера писалося «Ми той зуб незабаром вирвемо» (натяк на небажану проповідь о. д-ра Лаби). В останніх днях свого панування Гіммлер здогадно думав про свою ніби то підтримку для визволення українців та інших східно-європейських народів з тим розрахунком, що це буде для нього добре «алібі» в можливих контактах з західними альянтами. Але це була радше фантазія, ніж якийсь макіяavelний підступ.

Більш загадковою є роль допоміжних СС офіцерів, таких, як напр. д-р Вехтер. Як член близького Гіммлерового оточення, Вехтер правдоподібно не мав застережень, щоб регулярно «бенкетувати з чортом». Як губернатор Галичини, Вехтер ледве чи міг би уникнути відповідальності за вбивства багатьох тисяч жидів, поляків та інших національностей, що заселювали той район. Все ж, як виглядає, він старався помірковано обходитися з українцями й може в тому відношенні не поділяв віроломних намірів своїх зверхників. Подібно, як офіцери Вермахту, що мали близький контакт з національною проблемою Східної Європи, Вехтер вже на початку 1943 р. був свідомий того, що Німеччина не має іншої альтернативи, як щирий компроміс з деякими більшими національностями. Отже, він позірно дотримувався Гітлерового наказу — не погоджуватися на слов'янські військові формациї, а на ділі він гордився розвитком Дивізії, яка була — а він про це докладно знав — українською націоналістичною одиницею. Майор Гайке розповідає, як в квітні 1945 р., коли поразка вже була певна, Вехтер (який вже раніше мусів покинути губернаторський пост) утримував близький контакт з 1-ю українською дивізією. Він навіть накреслив конкретний план, як перекинути Дивізію до північної Італії, де вона мала б приєднатися до польської армії Андерса, яка там воювала пліч-о-пліч з британцями. Якби той план не вдався, то Вехтер з обережності додав, щоб принаймні договоритися про капітуляцію Дивізії перед британцями. Однак в травні 1945 р. загальне положення було таке безладне, що дорога через Альпи була непрохідна для більшої військової формациї. Сам Вехтер якось в останньому моменті продерся через гори до Італії. Він мав напевно добре італійські знайомства, які дали йому змогу скритися в монастирі впродовж двох останніх років його життя.

Правдоподібно українцям Дивізії було краще без такого неприємного опікуна, коли надійшов час капітуляції перед британською армією в Австрії. Виглядає, що вермахтівські офіцери, як напр. Гайке, не грали поважнішої ролі при тій капітуляції; не мали вони теж з того ніякої користі, бо їх швидко відокремили від українських військовополонених. В тому відношенні початкове положення переможених українських вояків різнилося від власівців, які залишалися під керівництвом вермахтівських офіцерів аж до остаточної капітуляції перед західними альянтами. Більшість галицьких дивізійників, що перед війною були польськими громадянами, задержано в полоні західних альянтів, тоді як власівців репатріовано до пекла сталінських концтаборів.

Я навмисне обговорював обширно політичні аспекти Дивізії, бо хоч майор Гайке кидає багато світла на ту скомпліковану проблему, то він не був готовий її аналізувати. Навіть пересічний читач завважить, що його трактування справи в політичному аспекті (як його «Передмова» і «Кінцеві завважи») є повне вагань і повторень. Зате

розповідь про бойові операції виявляє виразну майстерність досвідчено-штабового офіцера. Тому для мене було б незручно, а навіть зухвало, пробувати аналізувати ті головні частини його споминів. Все, що я можу зробити — це оцінити високо таке яскраве зображення боєвих операцій Дивізії, відмітити знаменну методу, якою Гайке виповнює прогалини в наших відомостях про діяльність Дивізії, а принаїдно підкреслює також політичне значення її операцій.

Вклад Гайке особливо цінний, бо в протилежності до інших німецьких дивізій вжитих на Східному фронті, рекорди СС Дивізії «Галичина» десь зникли з оригінальних архівів (тепер їх скопіювано для Німецької Федеративної Республіки) і з мікрофільмових копій в Національних Архівах США. Як вказано вище, ті рекорди містять в собі багату документацію про творення Дивізії. Є також багато споминів українських ветеранів. Але крім Гайке, ніхто не написав вичерпної історії про операції Дивізії і мало правдоподібне, щоб хтось з українців міг це зробити. Тому, спомини Гайке залишаються схемою або основним зрубом для оцінки інших важливих, але фрагментарних військових споминів.

Міркування Гайке про децизію післати Дивізію під Броди в липні 1944 р. впевнюює нас, що в тому німецькому рішенні не було нічого поганого. В тогочасних обставинах позиція німецької групи армій «Північна Україна» («Україна-Північ») на лінії від Варшави до Поділля була справді розпечатлена. Львів — безпосередняsovєтська мета — був вирішальний для німецької оборонної тактики, а одночасно символічно важливий як центр галицько-української батьківщини. Тому, не зважаючи на брак досвіду, українські вояки палко рвалися до оборони того сектора. В початкових німецьких плянах було впровадити в бій Дивізію як цілість-одиницю. Ті пляни не здійснилися з уваги на сов. оточення, яке відтяло Дивізію враз з кількома німецькими дивізіями. В таких непередбачених обставинах військова необхідність наказувала впровадити Дивізію в бій поступово частинами. Не зважаючи на завзятій і відносно ефективний спротив, велику частину вояків Дивізії вбито або взято в полон. Деякі з них, що вирвалися з оточення, індивідуально або малими групами приєдналися до УПА. Значне, але дуже мале ядро Дивізії (три тисячі з перших одинадцять тисяч) кінець-кінцем вирвалося з оточення і відступило.

Короткий нарис Брідської трагедії, в трьох драматичних розділах книжки Гайке, не в силі охопити її цілості ані задокументувати багатьох прикладів героїзму. Тут потрібне резюме для підкреслення політичних висновків, що випливають з того епізоду: не зважаючи на жахливі втрати, ядро Дивізії ще існувало в серпні 1944 р. Хоч чиєльно зменшена, формация далі затримала своє значення як загартована в бою військова сила і через те викликувала подив в очах німецьких спостерігачів. Деякі науковці думають, що не було потреби заново формувати Дивізію. До того ж головне управління СС вкінці

мусіло погодитися на найважливіше бажання вояків — то є на зміну назви Дивізії.

Після поповнення проріджених рядів новими рекрутами, Дивізія очікувала нових боїв з сов. силами в початках 1945 р. Тим часом в жовтні 1944 р. головна кватира СС наказала переслати Дивізію на Словаччину для здушення повстання великої частини словацької Республіканської армії. Гайке вважає це повстання комуністичною інтригою, а його придушення — звичайною операцією в війні проти Москви. Насправді ситуація була більш складна, ніж це бачить Гайке, навіть тепер після сорока років. Словацька Республіка постала в 1939 р. після ліквідації чехо-словацької держави. Хоч словацька незалежність була щирим бажанням населення, то фанатичні елементи з партії Андрія Глінки захопили в руки владу й на перегони з нацистами переслідували жидів та інші національні меншини. Як впродовж 1944 р. вигляди на німецьку перемогу зменшилися, вищі офіцери словацької армії підготовили повстання, щоб звільнити свій народ від по'яздання з нацистами. Восени 1944 р. вони мусіли почати повстання передчасно зі страху, щоб країна не перейшла під контролю сов. партизан, якими керував з Києва провідник чехо-словацької комуністичної партії Рудольф Сланський. Отже, словацьке повстання не було кероване Москвою. Насправді це була відчайдушна справа (подібно, як Варшавське повстання) звільнити край від нацистів, ще заки ним заволодіють комуністи.

В таких обставинах участь 1-ої української дивізії в придушенні офіцерського повстання, якщо дивитися об'єктивно, ледве чи можна вважати славною сторінкою в її анналах. Але Гайке завважує, що ані Вермахт, ані українські офіцери не могли збегнути складності ситуації. Перед ними був наказ здавити повстання і то все. Правдоподібно вони переводили свої операції з якнайбільшою турботою про добро братнього слов'янського населення Словаччини. Навіть обходження з словацькими полоненими було лагідне в порівнянні з нацистською практикою. Докладне дослідження доступних німецьких військових джерел про Словаччину з 1944 р. може додати багато до опису майора Гайке про операції 1-ої української дивізії на Словаччині. На жаль, спеціялісти в справах СРСР і Східної Європи ніколи не вивчили глибше тих матеріялів.

1-ша українська дивізія перебувала на Словаччині від половини жовтня 1944 до половини січня 1945. Потім Дивізію перенесено до південної Австрії і північної Словенії, тобто до областей з мішаним населенням. В тому районі Дивізія залишилася до кінця війни, тобто до часу, коли вона відступила вглибину Австрії, щоб здатися британцям. Більшість боїв, особливо в останніх тижнях війни, проводила Дивізія з регулярними совєтськими військами, що посувалися з Мадярщин в напрямі південносхідної Австрії. Іншими словами, хоч далеко від батьківщини, Дивізія виконувала свою місію (з української

точки погляду), воюючи з сов. армією і здобуваючи більш військового досвіду. Майор Гайке, як звичайно, зображує ті операції майстерно і живо. Тому що досі нема доступу до німецьких документів у тій справі, його п'ять розділів про кампанію в Штирії залишаються, мабуть основним джерелом дій Дивізії в останніх чотирьох місяцях 2ої світової війни.

Як щойно вказано, операції проти сов. сил творять з політичної точки зору відносно нескомплікований предмет. Все-таки початкові операції Дивізії враз із деякими пізнішими спорадичними діями були звернені проти антинімецьких партизанів. А це були слов'яни, що воювали проти окупантів, тому операції для їх здушення нагадують бої проти словацького повстання. Але в Словенії, де рядові повстанці складалися із словінців, що виступили проти нацистських планів включити ті терени до Райху, повну контролю над повстанням мали комуністичні партизани під проводом Тіта. В результаті українські вояки тут бились проти справжнього замінника їхнього головного ворога тобто проти советського режиму. Насправді, Тіто в своїх намірах анектувати німецько-мовні райони довкола Клягенфурту (як рівнож італо-мовні райони Тріесту) перевищив у тому Сталіна. Партизани Тіта переганялися з британськими військами, які наступали з Італії, щоб першими зайняти ті неслов'янські терени. Тіто був готовий битися з британцями, щоб осягнути свою мету. Зовсім можливо, що британці, роздратовані takoю зухвалістю Тіта, доторчів українському зв'язковому офіцерові, що переговорював в справі капітуляції, примістити Дивізію в тому пункті, де могло дійти до конфлікту з партизанами Тіта (ст. 307). В кінцевій аналізі можна прийти до висновку, що конфлікт Дивізії з югослав'янськими партизанами облегчив її перехід до західних альянтів.

Як свідчить цей епізод, спомини майора Гайке висвітлюють багато аспектів воєнного досвіду українських вояків. Це якраз те, що добре спомини повинні подавати. Гайке є, очевидно, людиною дій, він краще почувався на полі або в бізнесі, ніж за столом історика. Тільки людина такого зразка, глибоко занурена в комплекс людського досвіду, могла написати таку яскраву і глибоко чутливу розповідь. стоячи віч-на-віч з таким документом, науковець має обов'язок упорядкувати периферійні справи і дати ширшу перспективу, віддаючи одночасно честь добре скопленій розповіді та геройським ділам, про які тут мова.

переклав **Василь Федорович**

Василь Федорович

ЦЕНТРАЛЬНА РАДА І ТИМЧАСОВИЙ УРЯД

(Спостереження кореспондента лондонського «Таймс»-у з 1917 р.)⁽¹⁾

Тема не нова й обширино опрацьована в українській історичній літературі. Проте варто довідатися, наскільки західний світ знав тоді про українську справу і як її насвітлювала тогочасна закордонна преса.

До Першої світової війни українське питання у «всесильних цього світу» не було актуальне. На політичних картах Європи не було означення «Україна»; була тільки Росія і сусідня з нею Австро-Угорщина з додатком деяких географічних окреслень, як напр., Поділля, Волинь, Буковина тощо. Англійський кореспондент лондонського «Таймс»-у, що в часі війни перебував на терені Росії, був по-клонником «єдиної, неділимої», захоплювався російським патріотизмом, подивляв геройську царську армію, виступав рішуче проти більшовиків, а Леніна і Троцького вважав німецькими агентами, які хотіли розвалити Росію і приспішити німецьку перемогу. Все таки треба признати, що з вибухом лютневої революції в 1917р. він швидко зорієнтувався в новій ситуації і старався доволі об'єктивно представити незалежницькі рухи поодиноких народів кол. російської імперії, при чому присвятив окрему увагу українському питанню. Є в нього, очевидно, помилки, недотягнення та невірне представлення деяких фактів, але це можна пояснити необізнаністю автора з українською проблемою та поширеною тоді «доктриною» про «німецько-австрійську інтригу» щодо самостійності України. Треба та-кож зазначити, що автор не завжди придержується хронологічного порядку історичних подій і часто повторюється.

Хоч т.зв. лютнева буржуазна революція в Росії вибухла в березні (за новим стилем) 1917 р., автор вважає, що властиво місяць липень був фатальним в історії російської революції. В тому місяці вже виразно далися відчути наслідки політичних і мілітарних ускладнень, що від дня революції поступали стомилевими кроками вперед. Після короткотривалої перемоги на фронті російська війська відступили перед значно меншими силами ворога. Балтійська флота збунтувалася й через те послабила прибережну охорону перед можливою ворожою інвазією. Росія втратила терени здобуті в першому році війни. Від мілітарної катастрофи врятували її тільки союзники на західному фронті.

В такій політичній ситуації особливе місце займають сепаратистичні тенденції між фінами й українцями (в тексті: малоросами, які

тепер звуть себе українцями). Вслід за ними почали вимагати автономії Сибір, Естонія, Литва, Білорусь, Грузія, а також німці й жиди. Кожна з тих груп використувала слабість держави для своїх цілей. В зв'язку з тим, наступила криза Тимчасового уряду, кн. Львов подався до димісії, а на його місце прем'єром вибрано Керенського. Тимчасовий уряд під головуванням Керенського, опанований соціалістами, не мав ані сили ані авторитету, ані дисципліни. Керенський і його співробітники мусіли погодитися з українськими вимогами автономії (на думку автора: австрійсько-угорська пропаганда!), а це сильно захищало єдність держави й ослабило її оборонні сили. Росія, яка тепер формально стала республікою, потерпіла сильно внаслідок відступлення від монархічної влади, яка все таки забезпечувала цілість і велич імперії. Тимчасовий уряд не міг виступати рішуче проти автономістичних тенденцій, бо був до деякої міри зв'язаний політикою «самовизначення народів», а також гаслом «миру без анексій і контрибуцій». Було зрозуміле, що самовизначення в результаті провадить до вимог автономії і незалежності. Що більше? Обіцянки, що їх Росія дала полякам, були прецеденсом для інших народів. Тому що полякам дозволено формувати власні військові відділи, українці вважали, що вони мають право робити те саме й захищати свою справу при помочі легіонів під синьо-жовтими прапорами так, як це зробили їх брати в Галичині при помочі Українських Січових Стрільців.

Зайняті революційними подіями, Керенський і його співробітники злегковажили собі небезпеку української автономії, яка кінець-кінцем мала допrowadити до об'єднання підросійських «малоросів» з галицькими «рутенами» в одній державі під австрійсько-німецьким протекторатом, внаслідок чого Росія була б відтята від Чорного моря і втратила б південні провінції, що є житницею Європи.

Польське питання — на думку автора — належить до іншої категорії, ніж українське. Об'єднана Польща мала б бути буферною державою між Росією і Німеччиною, отже, забором проти германської експансії на схід. Під впливом альянтських настоювань, Росія погодилася на відновлення об'єднаної Польщі. Ще на початку війни головнокомандуючий царською армією, вел. князь Николай, урочисто заявив таку волю царського уряду. Цю заяву потвердив у 1915 р. президент Думи, а потім Тимчасовий уряд також виявив свою готовість «визволити Польщу». Австрійсько-німецька політика не очікувала такої постави альянтів супроти Польщі. Відомо, що галицькі поляки були «зіпсутими дітьми» Габсбургів і мали великі впливи у Відні. З другого боку, німці германізували поляків подібно, як Росія русифікувала їх. Проте поляки вірили, що тільки альянти забезпечать їм незалежність.

Історичний ресентимент між поляками й українцями довів до того, що галицькі українці ніяк не годилися на злуку Галичини з майбутньою Польщею, вони хотіли об'єднання з Україною, а в найгір-

шому випадку автономію Галичини. Дальшим імпульсом для українського сепаратизму під Росією були економічні й культурні мотиви. «Малоросі» і «рутени» — це народ одної раси й одної мови, тому природно, що вони шукали торговельних та інтелектуальних взаємин. На перешкоді стояли митні й поліційні обмеження в Росії. Що більше, підросійські українці дивилися з заздрістю на своїх земляків під Австрією, де вони мали деяку культурну свободу, як право навчатися в рідній мові та визнання офіційного статусу української мови. Та при близьчому розгляді галицьких обставин можна завважити серпантин облуди, бо в щоденному житті народ був під домінацією польських урядовців і жидівських земельних агентів-спекулянтів. Убогість українських селян в Галичині була назовні прикрита барвистими народніми одягами, релігійною свободою гр.-кат. церкви та вірністю папі і Габсбургам. З тої причини автор твердить, що українці в Росії не мали властиво підстав до заздрості, зокрема коли після повалення царського режиму «мала група інтелігентів під впливом австрійської пропаганди, використавши несвідомість і пасивність широких мас та слабість Тимчасового уряду», успішно проголосила гасло «Україна для українців».

Політика старого, тобто царського режиму, допровадила до не-потрібного переслідування українських мешканців Холмщини і Люблюнщини, які належали до гр.-кат. або уніяцької церкви; їх радикально русифіковано і насильно навертано на православ'я. З другого боку, нове слов'янофільство російського уряду диктувало примирливу політику супроти галицьких українців. Уряд в принципі прийняв замирення з поляками, але одночасно докоряв їм за гноблення українців в Галичині. Коли в першому році війни російська армія ввійшла до Галичини, українці прийняли її з одвертими руками, забуваючи при тому про переслідування уніятів на Холмщині й Люблюнщині. Та дуже швидко вони розчарувалися. Враз із російською армією приїхали до Галичини православні батюшки з завданням навертати галичан на православ'я під російським скіптом. Цей експеримент на вдався. Ніщо не могло захистити галицьких греко-католиків у їх відданості й вірності своїй церкві, своїм священикам і папі. Російські місіонери від'їхали розчаровані. Ця спроба притягнути галичан до російського православ'я залишила в них гіркоту та вбила охоту шукати опіки в Росії. Галичани з радістю вітали поворот австрійської, а навіть німецької армії. Коротке знайомство з російським правлінням вистачило їм на ціле життя. Забулася навіть вдячність за тих 300 тисяч рублів, що їх росіяни видали на допомогу населенню.

Такі були загальні політичні й мілітарні обставини, що підготували вимогу автономії для України. Тут слід ще додати, що в тому часі німецькі сили в Курляндії фактично відтяли Фінляндію від Росії і грозили замкнути «вікно в Європу», чим захитали підвалини тієї бу-

дівлі, що її створив Петро Великий. Одночасно на півдні «штучно стимульований» рух в Україні загрожував цілості держави, що її здобув тут цар Олексій Михайлович, а потім Катерина Велика. Синьожовтий прапор замість червоного революційного символізував відірвання України від Росії. До кульмінаційного пункту дійшло в Києві, де українці кинули гасло: «Геть з москалями, поляками і жидами!». проти українського руху тут виступили місцеві проросійські ради, військові частини, деякі студенти Київського університету, поляки і жиди.

Через кілька місяців Тимчасовий уряд закривав очі на силу українського руху, хоч його провідник проф. Грушевський заявив письмом і словом, що «південна Росія», включно з Вороніжем, Курськом, Новоросійським, Буковиною і Східньою Галичиною мають увійти в склад окремої української держави з 37 мільонами населення. Ту ідею пропагував Грушевський ще перед війною, будучи професором Львівського університету, і саме він був винахідником (?) імені «Україна» для нової держави. В Відні створився тоді Союз Визволення України під головуванням Дорошенка, а його пропагандистами були Біберович і Степанківський, які видавали часопис у Відні і Льозанні. Цей Союз зорганізував Легіон⁽²⁾ з фондів, одержаних частинно від українців з Америки.

Негайно після вибуху лютневої революції й усунення всіх обмежень Грушевський враз із групою свідомих українців утворив в Києві 17 березня 1917 р. Українську Центральну Раду, що одинока мала право говорити в імені українського народу. В квітні Центральна Рада проголосила намір скликати Українські установчі збори для вирішення майбутньої форми українського уряду. Київський конгрес соціалістів підняв з тієї причини алярм, але Грушевський заявив, що він діє в порозумінні з Тимчасовим урядом. Незабаром конгрес українських депутатів проголосив, що він вимагає для України територіальної автономії в рамках російської республіки. Одночасно Центральну Раду поповнено додатковими членами, а соціал-демократ Винниченко і журналіст Єфремов стали її першими віцепрезидентами (головою залишився очевидно Грушевський). Цей рух дуже швидко поширився на Полтаву, Харків і Одесу. В Києві влаштовано серію українських демонстрацій, під час яких доходило до вуличних сутичок з російськими студентами. Тоді вперше в київських церквах стали виголошувати проповіді українською мовою. В армії почали творитися окремі українські полки, дарма що в початках був спротив з боку військових властей. Приїзд до Києва гр. Шептицького, гр.-кат. митрополита зі Львова, який був ув'язнений царською владою за згадану противосійську конспірацію, дав привід до дальших маніфестацій.

При кінці травня 1917 р. приїхав до Києва Керенський, відвідав Центральну Раду й обіцяв, що Російські установчі збори задоволь-

няття всі українські домагання. Але українці не були схильні чекати аж до скликання Установчих зборів. Переговори перенесено до Петрограду, де спеціальний комітет в своєму рапорті, уникаючи слова «автономія», поставився прихильно до «місцевого самоврядування» на Україні. Але українська делегація не вдоволялася тим, вона мала вищі докладно окреслені вимоги: повного зрозуміння ідеї автономії України, участі української делегації на мировій конференції в зв'язку з долею Галичини та інших українських територій окупованих німцями, призначення при тимчасовому уряді високого комісаря для українських справ, творення українських військових відділів, офіційне визнання української мови та приділення фондів для адміністраційних потреб України. Почалася гра між Тимчасовим урядом і Центральною Радою. Тимчасовий уряд формально годився на деякі концесії, а Рада спокійно й холодно настоюювала на своєму. Всеукраїнський Національний Конгрес попирав раду і вимагав більше, ніж сама Рада, вимоги якої в розумінні Конгресу були ще помірковані.

В Києві тим часом продовжувалися заворушення і сутички між українцями та іншими національностями. Щоб рятувати Україну від анархії, до якої могло б дійти, якщо б Тимчасовий уряд не погодився на українські вимоги, Центральна Рада видала маніфест-універсал⁽³⁾, в якому після дорікань Тимчасовому урядові за «відмову задоволити українські вимоги» проголошено, що «відтепер український народ буде сам керувати своїми справами». До різних міст вислано солдатів, щоб прочитували й пояснювали зміст універсалу та зібрали податок в висоті 1 коп. від акра землі на видатки Центральної Ради. Проголошення універсалу відбулося в Києві на публічній площі при великому здивізі народу, а у всіх церквах дзвонили дзвони. У відповідь на це прем'єр Тимчасового уряду, кн. Львов, видав контрманіфест, в якому перестерігав перед небезпекою з причини українізації війська в часі війни. Центральна Рада не взяла до уваги аргументів контрманіфесту і впродовж кількох днів створила (28 червня 1917 р.) український уряд під скромною назвою «Генеральний секретаріят». Перший його склад такий:

В. Винниченко — президент Ген. секретаріату і ген. секр. внутрішніх справ,

П. Христюк — директор загальних справ Ген. секретаріату,
Х. Барабановський — ген. секр. фінансів,
С. Єфремов — ген. секр. міжнародних справ,
М. Стасюк — ген. секр. харчових справ,
Б. Мартос — ген. секр. земельних справ,
С. Петлюра — ген. секретар військових справ,
В. Садовський — ген. секретар юстиції.

Таким чином Генеральний секретаріят став відповідальним урядом автономної України. Адміністраційні прорегативи Тимчасового уряду на Україні втратили силу, його заряджень не визнавалося. Те-

пер перед Тимчасовим урядом були дві можливості: перетрактувати з Центральною Радою або відмовитися від революційної доктрини про самовизначення народів і тим самим спровокувати відкриту революцію.

Тут варто, для кращого пізнання погляду автора на українську справу, навести кілька його думок чи спостережень:

На фронті були протести «льояльних малоросійських відділів проти сепаратистичних тенденцій групи пронімецьких буржуазних самозванців, які хотіли повернути народ в рабське ярмо». В Києві військові делегати враз із студентами, які в принципі призначали «децентралізацію влади і широку автономію», радили врегульовати спірні питання в порозумінні з Установчими зборами в Петрограді. Центральна Рада репрезентувала несвідомі українські маси подібно, як більшовицькі ради депутатів трудящих репрезентували російський елемент. В тому самому часі кореспондент лондонського «Таймс»-у поїхав на села в околиці Києва і стверджив, що «селяни не знають нічого про Центральну Раду ані про якість вибори».

В першій половині липня 1917 р. Керенський зі своїми співробітниками Церетеллі і Терещенком приїхав до Києва на наради з членами Генерального секретаріату. З тої нагоди в Києві відбулася парада українського війська. Правда, військовий комендант Києва заборонив ту параду, але його не послухали й парада таки відбулася. Грушевський, Петлюра та інші міністри вийшли привітати делегацію, але Керенський і його товариші «дискретно не явилися». Було ясно, що між російськими й українськими властями був конфлікт. Тимчасову розв'язку, базовану на фактичній капітуляції Тимчасового уряду, осягнено кілька днів пізніше. На політичному мітінгу в Києві 13 липня 1917 р. Керенський пробував апелювати до патріотизму, звертав увагу, що творення окремої національної армії в часі війни є непростиме, але одночасно зазначив, що Тимчасовий уряд не буде противитися творенню окремих українських одиниць, якщо обставини на це дозволять. До речі, — як зазначує автор, — українці зробили це вже раніше.

З Києва Керенський поїхав на фронт, а ведення дальших переговорів і їх закінчення доручив своїм співробітникам — Церетеллі і Терещенкові. Ті переговори обмежилися властиво тільки до поповнення складу Центральної Ради неукраїнськими представниками. Українці годилися на 1/4 членів інших національностей, а Тимчасовий уряд вимагав 1/2 всіх членів, мотивуючи це домаганням тим, що росіяни, поляки й жиди творять щонайменше половину населення України, підkreślуючи крім того, що присутність неукраїнських делегатів у Раді буде для неї корисною в дальших переговорах з тимчасовим урядом. Цетереллі і Терещенко заключили з Центральною Радою угоду без попереднього порозуміння з несоціалістичними міністрами в Петрограді. Це довело до серіозної кризи в кабінеті напередодні більшовицької революції. В тій угоді Тимчасовий уряд прийняв

до відома клявзулю, що Україна має автономію з усіми правами і привileями, Центральна Рада стає юридичним органом влади на Україні з тим, що вона має бути ратифікована Тимчасовим урядом. крім того, Україна матиме право творити окремі українські військові частини, якщо це не буде суперечити принципові єдності армії, й буде мати свого військового представника при міністерстві війни в Петрограді. На думку автора — в договорі поминено одну важливу точку, а саме визначення статусу Генерального секретаріату. Центральна Рада просто відкинула вимогу Тимчасового уряду, щоб Генеральний секретаріят в якінебудь формі був відповідальний перед Тимчасовим урядом. Тимчасовий уряд мусів скапітулювати. Центральна Рада здобула перемогу. Тимчасовий уряд, опанований соціалістами, затвердив угоду. У відповідь на це націоналістичні члени Кабінету, тобто кадети (конституційні демократи), враз із кн. Львовим, подалися до димісії, а прем'єром став Керенський. Тоді Центральна Рада видала новий універсал⁽⁴⁾, в якому з'ясувала основні точки домовлення з Тимчасовим урядом і позірно відмовилася від сепаратистичних дій та заявила свою готовість не робити самовільних кроків для здійснення автономії, тільки чекати на рішення Всеросійських Установчих Зборів.

На тому закінчилися офіційні пертрактації між Центральною Радою і Тимчасовим урядом. На початку листопада 1917 р. більшовики зробили в Петрограді переворот й перебрали владу. Тимчасовий уряд перестав існувати. Для Центральної ради почалася нова фаза переговорів — тим разом з більшовиками.

Примітки:

- (1) Представлені тут події охоплюють період від березня до кінця жовтня 1917 р. Тимчасовий уряд (Временное правительство) — керував російською республікою від т.зв. Лютневої до т.зв. Жовтневої революції 1917 р. На означення Центральної Ради автор вживає постійно терміну «Українська Рада».
- (2) Організацією Українських Січових Стрільців займалася Бойова Управа з доручення Головної Визвольної Ради. Союз Визволення України, зорганізований українськими емігрантами з Росії, був політичною безпартійною українською репрезентацією, пропагував ідею незалежності України і провадив усвідомну роботу серед українських військовополонених в Австрії і Німеччині, з яких пізніше сформовано українські військові відділи, т.зв. Дивізію Сірожупанників і Синьожупанників.
- (3) Тут мова про Перший Універсал Української Центральної ради з 23 червня 1917 р., яким проголошено автономію України без відділення від Росії.
- (4) Другий Універсал Української Центральної Ради з 16 липня 1917 р.

30 січня 1989 р.

Тома М. Приймак

MAPLE LEAF AND TRIDENT КЛЕНОВИЙ ЛИСТОК І ТРИЗУБ

Недавно вийшла друком книга, яка охоплює історію українців в Канаді, українське питання, яке вириняло у відносинах Канади з іншими європейськими державами й проблеми переміщених осіб у воєнному і післявоєнному періодах. Книгу написав історик Тома М. Приймак. На офіційному проголошенні цього видання в дні 14 грудня 1988 року, при участі співпрацівників співчинних до цього видання установ і представників громадськості, автор виголосив своє слово, яке друкуємо внизу в українському перекладі. Формальний початок промови пропущено.

Редакція

Поперше, я хочу розповісти про початок цієї книжки, що властиво є окремою історією для себе. Задум написати *Кленовий листок і тризуб* заїснував, хоч тяжко в це повірити, 40 років тому, під час останніх днів війни. Тоді то неформальна група жінок і мужчин-вояків зібралася в домівці Товариства українських канадських вояків (*Ukrainian Canadian Servicemen's Association*) у зруйнованому війною Лондоні й почала думати над тим, як скласти хроніку їхнього вкладу до альянтських воєнних зусиль, особливо, канадську частку. Вони вже мали записані свої дії за останні два-три роки, і, зовсім натурально, вони вже тоді плянували видати синтетичну історію. Після закінчення війни, коли Товариство українських канадських вояків перемінилося в Союз українських канадських ветеранів (*Ukrainian Canadian Veterans' Association*), про цей план не забували деякі провідні члени Союзу. Евентуально деякі відділи Королівського канадського легіону (*Royal Canadian Legion*), в діяльності якого вони брали активну участь, спільно з Союзом створили Українську канадську дослідницю фундацію (*Ukrainian Canadian Research Foundation*). Під головуванням Степана Павлюка з Торонто, Фундація почала підтримувати досліди й видання з нової ділянки — української канадської історії. Якраз 25 років тому Фундація започаткувала новий етап в цій ділянці, видаючи Володимира Кей-Кисілевського *Початки українських поселень в Канаді* (*Early Ukrainian Settlements in Canada*, by Vladimir Kay-Kysilevsky). Ця книга описує пionерську еру. Вона теж дала певний напрям для українських канадських студій на понад два десятиліття.

У своїх плянах ветерани, які підтримували Фундацію, не забували про головне завдання — написання праці про їхню генерацію та її участь у Другій світовій війні. Д-р Кей-Кисілевський почав досліди, але його передчасна смерть в половині 70-их років забрала Фундації її найпродуктивнішого дослідника. Щойно в 1983 році поновлено працю над цією темою. Після закінчення моєї біографії українського

діяча й історика Михайла Грушевського, я з Степаном Павлюком, Степаном Калиним й іншими членами Фундації домовилися, щоб закінчити діло, яке почав д-р Кисілевський.

В наступних роках я познайомився з канадською історією, про яку я небагато знов, бо моя спеціальність — це історія Європи й Росії. Я зібрав і впорядкував матеріали до книжки й написав підготовляючі статті. Тим часом виринула контроверсія про нацистських воєнних злочинців в Канаді. Ця контроверсія заклопотала мене, бо через те постала загроза перервати мою головну працю та відвернути мою увагу від основної мети написати хроніку дій синів і дочок піонерської іміграції, суспільної групи, яка не мала жодного відношення до питання воєнних злочинів. Не зважаючи на це, я наполегливо продовжував свою працю.

У висліді моїх дослідів зарисувалися два погляди, які відзеркалюють у книжці *Кленовий листок і тризуб*. Перший — це бажання Фундації задокументувати службу її членів для їхньої північно-американської батьківщини. Це називають «історією військової служби». Іншими словами, вони бажали подати свої особисті досягнення за кордоном і рівночасно розповісти про дії своїх товаришів по зброй з цієї самої канадської етнічної групи. Другий — це мое особисте зацікавлення та наукові спроможності. Я був і є істориком у політичних й культурних подій і не цікавився воєнними чи військовими діяльностями. Так прийшло до певних розбіжностей поміж партійно-військовим підходом моїх спонзорів і моїми аналітичними політично-культурними зацікавленнями. Вкінці, можна сказати, що цим викликаний напруженій стан призвів до творчого процесу, який ддав до книги багато оригінальності й нового матеріалу. Таким чином у книзі сполучаються теми, в яких героїчні подвиги д-ра Степана Воробця переплітаються з дуже контроверсійними вислідами плебісциту щодо військової повинності в 1942 році. На мою думку, помимо недоліків (деякі є в книзі), *Кленовий листок і тризуб* вийшов багатіше саме завдяки різноманітності його змісту.

Що це за книжка *Кленовий листок і тризуб* і до якої категорії можна її зарахувати? Найперше скажу вам, і з того я гордий, що це солідна праця з канадської етнічної історії. Це не звичайна історія іміграції, яка розглядає проблеми еміграції з рідного краю та іміграції й поборення життєвих труднощів у Канаді, але це історія етнічної групи, яка влаштувалася в Канаді, яка здобула певний досвід, на яку мають вплив політичні й соціальні аспекти цієї країни, і яка, в свою чергу, має свій вплив на політичні й соціальні аспекти своєї держави. Так *кленовий листок і тризуб* — це наша історія, це добра солідна канадська історія.

Однаке *Кленовий листок і тризуб* — це не тільки канадська історія. Майже на кожній сторінці читач знайде посилання на українську національну свідомість, український націоналізм і комунізм,

українське питання в Європі й його відношення до політичної ситуації в Канаді. Наприклад, в книзі обговорюється замах на графа Андре Потоцького в Галичині перед Першою світовою війною, пасифікацію Східної Галичини в повоєнній Польщі, українське бюро в Англії, яке провадив д-р Кисілевський в 1930-их роках, європейську місію Українського національного об'єднання в 1939 році, заснування Товариства українських канадських вояків в Лондоні під час війни, радянсько-західні відносини впродовж цього періоду, українські канадські й українські американські лоббісти в Об'єднаних Націях в Сан Франціско в 1945 році й проблеми переміщених осіб при кінці й після війни. Ця книжка включає ясно окреслений міжнародний елемент, і це видно майже зожної її сторінки. В ній подано солідну канадську історію, пов'язану з міжнародними відносинами й політикою українського питання в Європі.

Наприкінці я хочу подати імена людей, які допомогли мені в опрацюванні цієї книжки. На першому місці стоїть Степан Павлюк, який терпеливо чекав багато років, щоб знайшовся хтось доволі важливий (чи нерозумний) для написання цієї історії. Терпеливість і відданість цій справі п. Павлюка принесли позитивний вислід. Далі, професор Джін Бурнет, яка побачила вартість і оригінальність цієї праці та допомогла в великій мірі приспівити її появу. Професор Роберт Гарні включив *Кленовий листок і тризуб* на список видань Онтарійського багатокультурного історичного товариства. Пані Діян Мю, панна Анн МакКарт і д-р Ліліян Петрова наглядали над друком. Врешті належиться подяка для багатьох канадських ветеранів і активістів української громади, які посвятили багато свого часу на інтерв'ю, і так збагатили працю.

Віктор Поліщук

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

Читати закон — велике вміння. У зформульованнях окремих статей будь-якого закону важливими є не тільки окремі слова, але й коми, бо саме вони іноді вирішують зміст писаного права. Крім того важливою справою є дух закону, зрозуміння того духу. Прикладом невміння читати закони є поширене на Заході тлумачення Конституції СРСР, як найдемократичнішої в світі, бо, мовляв, вона ж, Конституція СРСР (і конституції союзних республік) гарантує громадянам свободу слова, друку, зборів, мітингів, вуличних демонстрацій і походів, гарантує право об'єднуватись в громадські організації тощо. Так діється тому, що інтерпретатори Конституції СРСР у її зформульованих те, що хотіли б в ній бачити, а недобачають іншо-

го, виразно написаного в тій Конституції, а також у всіх союзних конституціях.

Ось зміст статтей 48 і 49 Конституції Української РСР. Прочитайте текст два, три рази, і дайте самостійно відповідь на запитання: чи ці зформулювання демократичні, а чи ні?

Стаття 48. Відповідно до інтересів народу і з метою зміцнення та розвитку соціалістичного ладу громадянам Української РСР гарантується свободи: слова, друку, зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій.

Здійснення цих політичних свобод забезпечується наданням трудящим та їх організаціям громадських будинків, вулиць і площ, широким розповсюдженням інформації, можливістю використання преси, телебачення і радіо.

Стаття 49. Відповідно до цілей комуністичного будівництва громадяни Української РСР мають право об'єднуватися в громадські організації, які сприяють розвитковій політичній активності і самодіяльності, задоволенню їх різноманітних інтересів.

Громадським організаціям гарантується умови для успішного виконання ними своїх статутних завдань.

Ви напевно звернули увагу на те, що «...громадянам Української РСР гарантується свободи: слова, друку, зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій...», що «...громадяни Української РСР мають право об'єднуватися в громадські організації...». Але ви не звернули уваги на те, що у статті 48 говориться: «*Відповідно до інтересів народу і з метою зміцнення та розвитку соціалістичного ладу...*», а у статті 49: «*Відповідно до цілей комуністичного будівництва...*».

Цитовані тут винятки зі статей 48 і 49 Конституції Української РСР конституційно обмежують свободу слова, друку, зборів тощо, а також право об'єднуватися в громадські організації, обмежують до «інтересів зміцнення та розвитку соціалістичного ладу» і до «цілей комуністичного будівництва».

І знов же, у світлі викривальної практики сьогоднішнього керівництва КПРС, практики розкриття велетенських маштабів злочинів сталінської (і не тільки сталінської) епохи, виринає питання: Що є соціалізм? Чи він у СРСР вже був, якщо так, то коли, і як він має виглядати у майбутньому?

І хто вирішував — що є в інтересах народу, що сприяє зміцненню соціалістичного ладу? Дотеперішня практика доказує, що єдиним, монополістичним інтерпретатором «інтересів народу і зміцнення соціалізму» була партія, в якій не було жодної опозиції, навіть не партія, а правляча партійна еліта, а за часів Сталіна — він сам! Це й призвело до того, що будь-які висловлювання, усні чи в друку, якщо вони не були по думці «власть имущих», вважалися суперечливими з інтересами соціалістичного будівництва, вони виходили поза рамки конституції, вони навіть, згідно до відповідних статей кримі-

нальних кодексів союзних республік, вважалися наклепами на соціялістичний устрій, і каралися. Як каралися — ми це знаємо. За часів Сталіна масовими вбивствами, за часів Брежнєва — фізичним нищеннем провідних верств інакодумаючих.

Сказане тут про Сталіна не стоїть у суперечності того, що Конституція, яку ми розглядаємо, схвалена 20 квітня 1978 року, що це «Брежнєвська» конституція, отже вона діє з часу після смерті Сталіна. Але подібні зформульовання про «права» і «свободи» були й в «Сталінській» конституції. І теоретично можна навіть сказати, що всі арешти, всі масові винищування інакодумаючих — за Сталіна і після нього, відбувалися у згоді з Конституцією, яка обмежувала права і свободи до, «по-сталінськи», інтерпретованих інтересів соціалізму. Все бо, що не вміщалося в офіційну інтерпретацію такого «соціалізму», було незаконним, каралося тюрмою, концтаборами, смертю, навіть без судових процесів.

Те, що нам було відомо дотепер з інформації, що побутували на Заході, і те, що на хвилях гласності і перебудови виявлено в самому СРСР, не вміщається у розуміння звичайної людини. Те, що діялося в Курапатах і Білорусі, і таке ж в інших місцях СРСР, нічим не різнилось, якщо йдеться про маштаби і методи, від масового винищування людей гітлерівським нацизмом. І Гітлер і Сталін допустилися народовбивства. А в СРСР це діялося під захистом вміло сконструйованих постанов «найдемократичнішої у світі» конституції.

Щоб подібне не повторилося, щоб гласність і перебудова (не тільки економіки, а й міжлюдських стосунків, стосунку до людини) мали успіх, слід змінити конструкцію майбутньої конституції РСР так, щоб вона в жодному випадку не дозволяла на політичний розгул. Свобода слова, друку тощо — вона або є, або її зовсім немає. Це так само, як не може бути «частково свіже яйце». Воно або свіже, або несвіже. Обмеження свободи слова чи друку можуть (і повинні) врегульовувати лише заборону на пропаганду війни, на заохочування чи схвалювання кримінальних злочинів.

А соціалізм, якщо він має існувати в СРСР, мусить відійти від дотеперішніх інтерпретацій. Зрештою, вже відходить, вже визнається, що не всі засоби виробництва мають бути суспільною власністю, що в пресі можуть висловлюватися погляди інші, ніж схвалили партійні органи. Це — перші ластівки перебудови суспільних відносин. Вони мусять піти набагато далі, допустити діяльність опозиції, хоч би в рамках соціалістичного ладу. Адже існують різні соціалістичні напрямки, від ортодоксального соціалізму типу Альбанії чи сьогоднішньої Румунії, до югославського соціалізму, чи теж того, котрий має назву «еврокомунизм», чи соціалізм, який хотів запровадити Олександр Дубcek у Чехословаччині, отже «соціалізм з людським обличчям». А є теж ще інший соціалізм, хоч би шведського типу, соціалізм, в якому у сфері виробництва панують права ринку, а в суспіль-

них відносинах — необмежена свобода слова, найширше соціальне забезпечення, з правом на безкоштовну освіту, на пенсії тощо, тощо.

Так чи інакше, майбутня Конституція СРСР мусить бути так зформульована, щоб кожна людина, кожна група людей, кожний народ, кожна нація мали право висловлювати свої погляди на будівництво громадського життя, на державне будівництво. Можна бо, шляхом свободи слова, вести критику пануючих стосунків, щоб їх направити, щоб їх міняти. Навіть в рамках соціалізму. Лиш би в тому соціалізмі люди жили достатньо, щоб одержували еквівалент за свою працю, щоб мали право до безкоштовної освіти, право на доступне (з матеріальних міркувань) лікування, право бути віруючими. Лиш би в тому соціалізмі не обмежувалось (на практиці) право на розвиток національних культур, національних мов.

За такого соціалізму може, повторюю: може, й Україна не була б проти федерації *рівноправних соціалістичних республік*. І тоді не буде потреби конституційно обмежувати свободу слова, друку тощо.

Новий фронт. 13 січня 1989 року створено у Львові Український Християнський Демократичний Фронт. Рух очолив Василь Січко. В Програмі руху передбачується м. ін. відновлення молодіжної організації «Пласт», товариства «Просвіта», домагання відкрити пам'ятник Митрополитові А. Шептицькому у Львові, вважати найбільшим національним святом день 22 січня. (УЦІС)

Комітет визвольних рухів. На нараді представників національно-визвольних рухів Вірменії, в днях 28-29 січня 1989 року у Вільнюсі випрацювано окремий заклик до російської інтелігенції, як теж звернення до урядів і народів світу п.н. Хартія Свободи поневолених народів ССР в справі політичної і моральної підтримки. Хартія закликає теж співвітчизників в діяспорі до створення конечної і дійсної співпраці для досягнення спільноти мети. Представником крайового комітету назначено Паруйра Айрикяна. (УЦІС)

Соц-змагання «вмерло». На будівництві ХАЕС іде соц-змагання. Воно тим більш інтересне, що тут змагаються з польськими будівельниками. Дехто виявив зацікавлення поговорити з поляками і ось що виявилося:

«— Соц-змагання в Польщі «вмерло», люб'язно пояснив партторг польських будівельників.

— У нас тепер інший рух існує: «люди сумлінної праці». Це не потребує великого апарату для організації змагання. А головний стимул — відповідна платня.

Якось поляки брали участь у конкурсі облицювальників. Посіли одне з останніх місць: робили хоч і повільно, та якісно. Ті ж, що їх випередили, у роботі допустили багато огріхів.

— Навіщо вам таке змагання? — не розуміє партторг.

Тоді ми з нашим начальником не спромоглися на відповідь.» (Молодь України, ч. 21)

Минуле

Р. Колісник

УКРАЇНСЬКА ДІВІЗІЯ І ВІЙСЬКОВА УПРАВА „ГАЛИЧИНА“ Німецька політика відносно українського національного війська 1943-1945

(Продовження з чисел: 4/86, 1, 2, 3, 5-6/87, 1, 2, 3, 4, 5-6/88)

ВІЙСЬКОВА УПРАВА ПОЗА МЕЖАМИ ГАЛИЧИНИ

На початку 1944 року ВУ мала повні руки звичайної роботи, до якої навалом котилися нові проблеми. Допомога родинам вояків не функціонувала якслід, зв'язок з дивізією не був справний, бракувало старшин, яких просто не було звідки взяти. З набором рекрутів поставали нові труднощі, бо тоді організувалася УПА, яка видавала свої розпорядження для молоді, тому часто говорилося про проголошення мобілізації до дивізії. Але ледве чи проголошення мобілізації без відповідної національної платформи мало будь-який успіх у тій ситуації, тому пропозицію мобілізації відкидалося.

А тоді ще прийшлося організовувати евакуацію родин добровольців, бо ясно стало, що прихід Червоної Армії — це справа найближчого майбутнього. Отож треба було на швидку руку старатися про вагони. Вже 7 лютого обговорено перші заходи і пляни евакуації. «Чортків іде до Станиславова, Тернопіль до Стрия, Золочів до Самбора, Камінка Струмилова до Львівської округи захід, Бережани й Підгайці до Станиславова, Рогатин до Стрия» ...«До евакуації зі східної і північної Галичини є двісті тисяч душ нашого населення» ...«В першу міру евакувати з міста, село лишається. Тільки: родини наших стрільців, кооперація, поліція, війти»... Криниця зарезервована для УЦК, ВУ і комітетів...».

Очевидно, Військова Управа, як і УЦК теж евакувалися. У тих обставинах поспіху, а головно на розпорядження німецьких чинників евакуація проходила «ступенево». Наперед зі Львова до Криниці; коли зблизився фронт до Криниці, тоді до Krakova, з Krakova до Любену на Сілезії, з Любену до Берліну чи радше до Ваймару, і остаточно до Баварії. В кожній місцевості ВУ затримувалася так довго, як довго не наблизався фронт.

Були намагання перенести УЦК і ВУ з Krakova відразу даліше

на захід до Баварії, але Тюрк, німецький урядовець з Відділу справ населення і суспільної опіки ГГ, якому підлягали українці, рішив перенести ці дві установи на Сілезію. Він сам походив з тої околиці, то вважав, що там йому легше буде подолати всякі труднощі, ніж у невідомій місцевості.

Досить довго затрималися УЦК і ВУ в Любені (від вересня до кінця 1944 року). Це було мале повітове містечко на Сілезії, відрізане від більших центрів, тому при кінці 1944 року УЦК частково переїхав до Берліну, де були кращі можливості для його праці, а решта затрималася у Ваймарі, аж до січня 1945 року, коли почалася остаточна атака Червоної Армії на Берлін.

Під час переношення губилися люди, пропадали документи й матеріали, архіви. Півшантажна автомашина, повна документів Військової Управи, залишилася у м. Вроцлаві (тоді Бресляв), бо... на дальшу їзду забракло бензини.

Інж. Омелян Тарнавський, який був фінансовим керівником УЦК, а пізніше перебрав видавничі справи, їхав з останніми автомобілями з Krakova до Любену, куди перенеслася Військова Управа, слідуючи за УЦК. Одна машина була навантажена документами Військової Управи, які перевезено до Krakova зі Львова. Яке було його здивування, коли водій машини з документами не рушив далі, становивши у м. Бресляві. Виявiloся, що йому забракло пального в баку автомашини, а ніякого запасу бензини ніхто не взяв. Далі до Любену, який лежав недалеко на північ від м. Лігніци, не було чим їхати. Єдиною можливістю в Бресляв було звернутися до німецької залоги, яка залишилася в місті й укріплювала його як твердиню до останньої оборони перед Червоною армією. Тарнавський ходив від одного постою до другого, але бензини, яка в той час була для війська на вагу золота, ніхто не спішився видавати без спеціального дозволу. Не помагали його проосьби й вияснювання про документи «СС-дивізії». на одному постій німецький офіцер погодився був дати дві каністри бензини, але, на біду, надійшов його командир, який не тільки насварив на свого добродушного підлеглого, але й погрозив Тарнавському, що його арештує, бо він може бути ворожим шпигуном, що тут швидкається. Так, знищивши частину документів, вони залишили машину в Вроцлаві, а самі поїхали далі на іншій машині до Любену.¹

Під час такої «мандрівки» й тимчасовості можна було сподіватися, що дальша діяльність ВУ обмежиться або зовсім припиниться. Однаке так не сталося, і в нових обставинах в чужому краю діяльність ВУ вкладалася навіть корисніше, ніж у рідній Галичині.

Хоч роля і завдання Військової Управи залишилися такі самі, як були на рідних землях — в головному допомага родинам вояків дивізії та набір добровольців — методи праці на нових теренах змінилися. Найперше, діяльність децентралізовано на три станиці і централю в

Кракові; подруге, Військова Управа не була вже під безпосередньою, безоглядною контролею німецької окупаційної влади, як було в Галичині, й поширила свою допомогову акцію на всіх вояків-українців, а не тільки тих, що служили в дивізії; потретє, всі еваковані люди в районі підлягали німецькому законодавству й були в загальному трактуванні однаково, наприклад, щодо приділу харчів, а не як було в окупованій Галичині, де були упривілейовані «касти» урядників чи навіть більші прошарки населення, наприклад фольксдойчі.

Як перший крок для продовження діяльності й для нав'язання контактів з німецькими урядовими чинниками, вже 29 липня 1944 року В. Кубайович назначив М. Хронов'ята на зв'язкового ВУ до уряду Генеральної Губернії². Хронов'ят примістився в канцелярії уповноваженого Військової Управи Ю. Дацишина в Кракові.

Відмінні обставини ставили перед членами Військової Управи нові вимоги і способи праці — на великій території розсіялися втікачі-українці, серед яких були родини вояків дивізії. Ними треба було опікуватися та з-поміж них вербувати поповнення до дивізії. Тому на основі рішення з засідання 12 вересня 1944 року створено три станиці Військової Управи: в Любені, Відні і Берліні. Головна канцелярія ВУ ще деякий час залишилася була в Кракові, де працював О. Навроцький з полк. Мальцем і одною машиністкою, з завданням втримувати зв'язок з урядом генерал-губернатора та з урядом поповнення СС-ів (SS-Ergänzungstamt). Теж часопис *До перемоги* друкувався у Кракові і виходив точно кожного тижня.

В Любені, який став головним осередком діяльності Українського Центрального Комітету і Військової Управи створено представництво УЦК, що дістало німецьку назву «Ausweichstelle des Ukrainischen Hauptausschusses» (Уряд Генеральної губернії, якому УЦК і ВУ далі підлягали, затвердив офіційний переклад на українську мову: «Вимінний пункт УЦК в Любені»).

Для Військової Управи зроблено так само й створено «вимінну станицю ВУ» — «Wehrausschuss Galizien, Ausweichstelle (8) in Lüben», N/S, Finanzamt, — яка охоплювала територіально для своєї діяльності Горішню і Долішню Сілезію. На її керівника наміченено Андрія Палія.

Для інших територій району відкрито дві канцелярії «уповноважених» на Австрію («Остмарк»), Чехію і Моравію уповноважений був інж. Михайло Хронов'ят, який урядував у Відні; Beauftragter d.W.A. Galizien, Wien XIII, Hitzinger Kai 1, на інші терени уповноваженим став інж. Євген Пиндус у Берліні: Beauftragter des Wehrausschusses Gilizien, Berlin S.W.35, Standarten-strasse 14.³

У Берліні станицю відкрито наприкінці вересня і там працювало тільки три особи. «Праця у великому місті важка, де тратиться багато часу на ізду і чекання при полагоджуванні справ, — нарікав її керівник Євген Пиндус. Він мав ще деякі клопоти з Українською установою довір'я (Vertrauensstelle), яку очолював німець україн-

ського роду д-р Микола Сушко. Ще в 1939 році міністерство внутрішніх справ створило національні установи довір'я для скріплення контролі над емігрантами зі Сходу Європи. Пізніше створено такі установи у Відні і Празі. Вони були корисні для українців, бо піклувалися українськими робітниками. Д-р Сушко, вважаючи себе більш компетентним, хотів підпорядкувати собі станицю ВУ і опікуна для юнацтва противітряної оборони Тиміша Білостоцького.

У Відні уповноважений мав мале приміщення, в якому працювало 5 осіб: полк. Мандзенко — діловодство, інж. Роман Крохмалюк — опіка, п-ні Кекелія Палій — жіноча служба, машиністка — пані Старосольська, уповноважений — інж. М. Хронов'ят. Безплатно у жіночій службі працювали ще пані Мандзенко і Голітна. Станиця видавала одноразові допомоги в сумі 50 — 100 — 150 марок, відповідно до потреби, вимірювала золоті з Генеральної губернії на німецькі марки, складала списки родин вояків дивізії (до 25 жовтня було зареєстровано 2000 душ). Часто їхали до великого перехідного табору у Штрасгофі, де було багато родин добровольців, щоб поправити умовини тих родин та знайти їм працю. Полагоджено справу приміщення для непрацездатних, у першу міру для родин вояків дивізії. Роблено старання, щоб до дивізії посыпати українські часописи, які чомусь до вояків не доходили. (Див. протокол, 27 жовтня 1944)

У любенській станиці, яка вважалася головною канцелярією ВУ, працювало найбільше (9) людей, Восени 1944 року зайшли певні непорозуміння відносно Андрія Палія, на засіданні 2 жовтня, в присутності Пундиса, Волинця, Мюллера, Навроцький йому закинув, що він «переступив свої компетенції» під час поїздок до Берліну і Відня. Палій ніби мав донести д-ві Зауерові, представникам генерал-губернатора у Відні, Юрієві Полянському, який був головою представництва УЦК у Відні, і М. Хронов'ятові про якісні справи, пов'язані з роботою працівників станиці ВУ, про які докладніше нічого не записано. Палій пояснив, що згадував тих працівників поіменно, бо на це мав письмові повновласті від самого Навроцького, покликуючися на звіт від 26 вересня 1944 року, Палій відкинув зроблені йому закиди, вимагав дослідження цілої справи і «звільнення від звинувачень».

У своєму резигнаційному листі до Бізанца Палій подає ще другу причину, яка його більше турбувала, ніж перша. Коли відкривалася в Любені головна перехідна станиця ВУ, Андрія Палія назначено на її керівника з рівночасною відповідальністю за допомогу родинам добровольців. Всупереч тій постанові з 14 вересня, два тижні пізніше (28 вересня) на керівника тієї самої станиці назначено Романа Левицького, який був перед тим уповноважений ВУ на Львів-місто.

Амбітний і чутливий Палій още вже вдруге став перед висуненням «недовір'я» до нього — перший раз це трапилося, коли його Вехтер — чи може Бізанц — був назначив на начальника канцелярії Військової Управи при її організуванні у Львові, всупереч попередній

постанові, що той пост мав обніяти О. Навроцький. Тепер для нього створилася протилежна ситуація. Тому Палій вніс свою резигнацію 10 жовтня 1944 року, вважаючи своє *de facto* підпорядкування керівниківі станиці Левицькому, як вотум недовір'я.⁴

Не відомо, чи це були звичайні непорозуміння, які сьогодні за любки називають «браком комунікації» та які є щоденним явищем, а чи то мало якесь «персональне» підложжя; в кожному разі, як виходить із збережених документів, А. Палій залишився членом Військової Управи до кінця й виконував совісно свої обов'язки референта допомоги родинам вояків дивізії.

На той короткий час, — нова офензива Червоної армії почалася в січні 1945 року, — праця Українського Центрального Комітету й Військової Управи, взглядно їхніх аусваїх станиць, наладилася була в такий спосіб: у Берліні і Відні створено т.зв. представництва Генеральної губернії, через які УЦК і ВУ полагоджували різні справи, наприклад, приділювання приміщень, затверджування етатів станиць і ін. Уповноважені ВУ завідували допомоговими фондами для родин добровольців, хоч самі гроші родинам звичайно виплачували уповноважені Українського Центрального Комітету. Зрештою, сама ситуація вимагала, щоб праця обох установ була тісно пов'язана, тим більше, що годі було відмежовувати одну від одної. У допомоговій акції помагало ще попередньо згадане «українське бюро» при SS-Fürsorge (допомога).

Знову треба було ходити по різних урядах, тепер *rayis*, адміністративних одиниць німецького райху, щось в роді області чи польського воєводства. *Гауляйтери* мали майже абсолютну владу на своїй території і мали безпосередній зв'язок з головною квартирною Гітлером. Труднощі були в тому, що Військова Управа не мала своїх людей при урядах *rayis*.

З переїздом *Українбанку* з Krakова до Відня постали труднощі з виплатою грошей для родин дивізійників, бо *Гауптамт* не виєднав дозволу на виміну і розподіл дальших грошей. «В дивізії далі збирають гроші, щомісяця коло 100,000 німецьких марок в бондах.» (Протокол, 15 січня 1945) У німецькому війську певну частину платні не виплачували на руки, а складали на рахунки в банках — для великої частини старшин і підстаршин дивізії ці «бони» переливано до *Українбанку*. Гроші виплачувалося дивізійникам чи їхнім родинам, залежно від того, хто був власником банкового рахунку, згідно зі списком, який приходив від німецької військової влади. У Відні були дивізові труднощі тому, що *Українбанк* перевіз «валюту» Генеральної губернії (золоті), а їх треба було вимінювати на німецькі марки — два золотих за одну марку.

Гірше стояла справа з набором добровольців до дивізії, бо зголосованих часто забирали інші німецькі частини. Найбільше зголосовувалося у Відні, через який переїжджаля більшість втікачів з Галичини.

У райху було 600-700,000 всіх галицьких робітників, а втіків 80,000. (Протокол, 26 жовтня 1944) Зголосених звичайно відряджували до дивізії через *СС-Ергенцунгштelle*.

Деяке безпосереднє і посереднє відношення мала Військова Управа до ще одної «української армії», яку створили німці, т.зв. «Українських СС-юнаців». Це були 15-17-річні юнаки і юначки, яких німці набрали до обслуги зенітної артилерії та інших зайняття у протилітунській обороні. Такий набір проводила спочатку серед німецької молоді, переважно *Гітлерюгенду*, а згодом серед молоді на Сході Європи, *Станиця Нікеля* у Берліні.

На весні 1944 року до Львова приїхав обербаннфюрер Гаупт зі *Станиці Нікеля*, щоб у Східній Галичині провести акцію добровільного набору українських юнаків у віці 15-18 років життя до СС-юнаців. Гаупт різними способами старався дістати підписи під відозву до української молоді і батьків від УЦК і ВУ. Від того категорично відмовився В. Кубійович. Тоді німці самі, без згоди УЦК, видали три відозви: «Український юначе!» (без підписів), «Українські батьки» (без підписів) і «Українська молоде! Твоє місце між нами!», на якому, без їхньої згоди, на друкарській машині дописали: «Зенон Зелений, Керманіч Відділу Молоді УЦК» та «Осип Навроцький, Керм. канцелярії ВУ». Трете прізвище — «Альфред Бізанц, Керм. Військової Управи» — очевидно, було за згодою Бізанца, який знову з великим своїм «ентузіазмом» іздив до Кубійовича й наполягав, щоб той піддержал вербувальну акцію до СС-юнаців, як рік перед тим до дивізії, — але без успіху. Підпис Бізанца й незаконно поміщені «підписи» двох членів ВУ на летючці створювало певний конфуз при наборі, тому подекуди в краю в тій акції помагали уповноважені ВУ.

Для української молоді було замало пропагандивних висловів, як от: «У великій боротьбі за «бути чи не бути» європейського континенту, ніхто краще не зрозумів значення цеї боротьби, як молодь Європи», тому для заманення добровольців чимось «конкретнішим», національним, використано українську дивізію і додано у дуже трафаретній летючці: «Для того вступай в ряди СС-юнаців, як помічник протильтунської оборони! Ти будеш боротися в цій спільноті для свободи Твоєї Батьківщини в Європі, Єдності, Свободи та Справедливості. Тільки в цей спосіб можеш станути сміло перед обличчям Твоїх старших Товаришів, які сьогодні боряться в рядах СС Стрілецької Дивізії «Галичина». З тією метою з дивізії призначено декілька старшин і підстаршин, які іздили з вербувальними комісіями.

Вербування відбувалося різними засобами пропаганди, обіцянками, подекуди шантажем чи погрозами, наприклад, д-р Мак, референт шкільництва при уряді молоді ГГ, іздив по середніх школах і грозив, що учнів заберуть до праці, не позволяють далі вчитися, якщо не зголосяться до «СС-юнаців». Пізніше вербувальну акцію поширили і на українських дівчат. До СС-юнаців мали набирати «добро-

вільно» молодь у віці 15-18 років життя, але брали й молодших.

Вже 21 червня 1944 року З. Зелений звітував про набір: «Методи цього набору були прості — дітей просто гнали до війська. Батьки стали ремствувати, жалітися — їм признано рацію, й влада переводить тепер добровільний набір до війська чи на роботи. Юнаки зі сходу і юнаки з Галичини самі зажадали бути собі окремо. Мало того — наші галицькі юнаки [з міста] зажадали бути окремо від сільських юнаків. І на дівчат прийде набір.»

У лавах цієї служби опинилося к. 10.000 українських юнаків і юначок. Для порівняння подаємо скількість хлопців і дівчат інших народів: угорці — 50.000, лотиші — 7.000, росіяни — 14.000, білоруси — 3.000, литовці — 1.200, араби, бельгійці, голляндці, греки, італійці, татари, словаки, французи, цигани і ін. — коло 15.000; усіх — к. 100.000. Українських юнаків було к. 8.800, а юначок — 1.200.

Служба в юнаках мала тривати для української молоді два роки, хоч інші народи мали коротші строки, наприклад, естонці тільки сім місяців. Це теж було темою протестів у станиці Нікеля.

Юнаки і юначки носили військову уніформу, на якій «галичани» мали відзнаку жовтого лева, як вояки дивізії, а «українці» з східних областей — тризуба. Після короткого (3-4 тижневого) вишколу в таборах, хлопців переводили до люфтваффе («повітряної зброї»), де вони одержували додатковий вишкіл в орудуванні зенітною артилерією та іншим приладдям. Не всіх забирали до зенітної артилерії; багато попадало до заводів зброї, фабрик амуніції чи навіть на важкі роботи в каменоломах, де існували нестерпні умовини — не рідко над ними фізично знущалися. «Голодують, жебрають і їх б'ють», — з гіркістю говорив З. Зелений на засіданні 27 жовтня 1944.

Вербувальна акція і вишкіл відбувалися в системі організацій СС, тому станиця Нікеля, що діяла на основі розпорядження Гітлера, називала їх «СС-юнаками». Коли юнаки переходили до зенітної артилерії, вони вже не підлягали Нікелеві, який однаке, не хотів зрікатися своїх прав і з того приводу поставали непорозуміння між німецькими урядами й військами. При кінці війни Нікель хотів з них творити команди для винищування танків, однаке люфтваффе цей наказ аннулювала й не дійшло до зайніх жертв. Варт при тому відмітити, що тільки 12 юнаків і 2 юначки згинули під час своєї служби, про що повідомлено відділ юнацтва УЦК. Чи було більше жертв, про які не зголосувано, не відомо.

Станиця Нікеля підтримувала генерала Власова, тому його вербувальні комісії до Російської Визвольної Армії мали доступ до таборів наших юнаків, однаке, ті комісії звичайно від'їжджали з порожніми руками.

Станувши перед фактом доконаним, що німці набрали тисячі юнаків і юначок до зенітної служби, Український Центральний Комітет переорганізував свій відділ молоді на відділ для справ юнацтва,

який мав за завдання займатися навчанням, знайти вчителів, відвідувати юнаків в таборах, опікуватися родинами юнаків, займатися культурно-освітньою роботою, видавати журнал. Реорганізація відділу молоді була постановлена на нарадах З. Зеленого з В. Кубійовичем 9 липня 1944 року в Krakovі, а вже 10 липня переорганізовано Відділ молоді УЦК на Відділ для справ юнацтва.

На керівника Відділу для справ молоді назначено Zenona Zelenego, відомого педагога і шкільного діяча зі Львова, знаменитого організатора, який не поступався німцям, коли йшлося про українські справи. Він мав за собою практику в полагоджуванні справ у німецьких урядах, бо від осені 1941 року працював у шкільництві в Галичині, опісля став референтом відділу молоді в УЦК та обняв керівництво такого ж відділу у Військовій Управі. Йому доводилося сотні разів інтервюювати в німецьких установах.

Zenon Zelenskyj посвятився педагогічній праці і в 1929 році закінчив свої студії. Він 17-літнім юнаком зголосився зі своїм братом в 1918 році до УГА. Після звільнення з польського полону у Тухолі, в 1921 році здав іспит зрілости, закінчив курс бухгалтерії та недовго працював у банку на Горішній Сілезії, а згодом заробляв на прожиток, даючи приватні лекції. Закінчив три семестри на Українській тайній політехніці у Львові, а щоб оминути служби в польській армії, він записався на правничий відділ польського університету. Це він зробив у порозумінні з тайною Українською Військовою Організацією, до якої він належав. Коли українці закінчили бойкот польського університету, він перенісся на філософічний відділ.

Все таки в 1927 році його покликали до 20-го полку піхоти, звідки він пішов до школи підхорунжих у Заліщиках, яку закінчив з рангою плютонового-підхорунжого.

У 1939 році З. Зелений склав педагогічний іспит, який кваліфікував його до навчання математики і фізики у всіх типах шкіл. Тоді вступив до праці до Філії Академічної гімназії у Львові. За більшовиків у 1939 році став завідувачем кабінету математики і фізики в Інституті вдосконалювання вчителів та був обласним інспектором.

3. Зелений був автором і перекладачем шкільних підручників з інших мов на українську.

Своєю наполегливістю, поїздками, конференціями — два рази мав не дуже приємну зустріч з самим Нікелем, — З. Зелений добився певних успіхів: серед молоді працювало 33 педагоги, в тому 14 священиків, видавано, чи радше продовжувано видавати журнал *Дорога*, засновано дві гімназії в Австрії — в Лінцу й Асперн, доставлювано юнакам книжки.

Опікуном юнаків став проф. Тиміш Білостоцький, а юначок — Ольга Кузьмович. Тільки ті дві особи від українських установ мали офіційний дозвіл на відвідування юнацьких таборів, розміщених по цілій Європі — в Австрії, Німеччині, Голландії, Франції, Бельгії, Генеральний губернії, — усіх їх нарахував Білостоцький 272 постів, які, в багатьох випадках, були «військовою таємницею» й доступ до них був утруднений.

Головним священиком для українського юнацтва став о. Северин Сапрун, якого на той пост назначив Гауптмі. Пізніше о. Сапруна іменовано начальним куратором der Luftwaffe що викликало невдовolenня в о. Лаби. (Протокол, 27 жовтня 1944) Від Військової Управи Бізант навіть написав листа з «застереженням» щодо назначення о. Сапруна на «такий визначний пост» до Ташнера, уповноваженого від генералгубернатора.⁶ Можливо, що «незадоволення» виникло з того, що напочатку о. Лаба мав був назначувати священиків для юнацтва на таких самих засадах, які існували в дивізії, а може були інші причини, що «о. Сапрун не дає гарантій, що буде з честю виконувати свій обов'язок». З. Зелений у своїй книжці *Українське юнацтво в вирі Другої світової війни* високо оцінює заслуги о. Сапруна, який... «особливо дбав про те, щоб обслугжити юнаків навіть у найдальші висунених лініях, чого він, як затверджений військовою владою польовий духовник в ранзі полковника, міг завжди добитись. І нині ніхто не нарікає на те, що віддав свої послуги для добра юнаків». (ст. 181)

Хоч Військова Управа не мала безпосереднього відношення до тої молоді, проте вона цікавилася всіми справами, пов'язаними з її життям, хочби тому, що Зелений був керівником молоді у ВУ, а старші юнаки повинні були переходити на службу до дивізії, бо достаточно з такою кінцевою метою багато з них пішло до українського юнацтва. З проголошеннем творення Української Національної Армії під командуванням ген. Павла Шандрука навесні 1945 року, що «юнацькі вояки» мали бути переведені до УНА.

Справа творення Української Національної Армії стала великим зацікавленням для Військової Управи, бо тоді її роль набрала б була зовсім іншого характеру й засягну діяльності. Але ще 15 січня 1945 року були сумніви щодо успішності заходів ген. П. Шандрука для її творення. «Ген. Шандрук не дістав відповіді на свій меморіял. І правдоподібно не дістане. Бо офіційні німецькі кола стоять на становищі,

що мусить бути співпраця з Власовим і українську справу хочуть трактувати насамперед з військового становища. Ляють п. Герасименка на командира нового полку (це з б. волинських повстанців, що в ньому служив і полк. Дяченко, т.зв. «Український легіон».)

Справа творення національних комітетів і національних армій в боротьбі проти більшовизму виринула, коли творився *Комітет для визволення народів Росії* під проводом генерала Андрія Власова.

Поразка німців на Східному фронті заставила деякі кола змінити їхні погляди на «унтерманшів» і шукати якогось виходу з тупика, в який вони зайшли. Першими, що зрозуміли свою безвиглядну політику, були власні Ваффен СС. Вони на своїй власній шкірі перееконалися, з ким мають до діла, що ті «унтерменші» в прах розбивають найкращі частини «юберменшів» на Східному фронті.

Тоді зорганізувалися певні кола, які хотіли змінити німецьку політику. Вони почали заходи для втягнення до боротьби проти більшовизму всі «народи Росії» під проводом генерала Андрія Власова. Ця справа натрапляла на труднощі, бо Гітлер не вірив, що інші народи схочуть битися за німецькі інтереси, а чекатимуть на момент, щоб повернути зброю проти німців. Все таки створено *Комітет для визволення народів Росії*, а Власов проголосив *Празький маніфест* 14 листопада 1944 року. В Комітеті були номінальні працівники інших народів, а від українців лікар Федір Багатирчук⁷, але вони не відіграли жодної ролі, бо інші національності — «народи Росії» — не погодилися на підрядну роль і не вступили до Комітету Власова.

Кола довкола Гіммлера заступали думку, що треба йти на ширші національні поступки й творити окремі національні комітети й армії. Однаке це все забирало довгий час, щоб з слів прийти до діл, а коли це сталося — було вже запізно. Це інша тема, яку тут не будемо розглядати. Все таки дійшло до того, що Гітлер дозволив Гіммлерові, щоб генерал Власов зформував дві дивізії зброй СС з своєї Російської Визвольної Армії (РОА).

Як уже згадано на початку цієї праці, до того часу генерал Власов не командував жодною армією. Він мав свій штаб, який вів пропаганду за перебіганням червоноармійців до німців та зголосування з таборів військовополонених до частин т.зв. РОА. РОА фактично складалася з малих підрозділів, звичайно в силі батальйонів, які були приділені до німецьких дивізій вермахту.

У такій ситуації українські чинники почали заходи для створення одної репрезентації перед німцями. У Ваймарі 19 лютого відбулося «засідання представників українських урядів і організацій». Головою зіборання обрали д-ра Костя Паньківського. У нарадах участь взяло 16 осіб. На пропозицію Володимира Доленка, рішено створити спільну репрезентацію, до якої увійшли д-р Кость Паньківський (керівник і представник «від громадянства»), інж. Сергій Куниця (представник ген. Шандрука), д-р Лабуцький (службовик німецького східного мі-

ністерства), інж Євген Пастернак (від УЦК). До цієї презентації увійшли теж представники політичних середовищ: від президента УНР Андрія Лівицького — полковник Михайло Садовський і д-р Т. Олекскок, від гетьмана Павла Скоропадського — д-р Борис Гомзин, від полковника Андрія Мельника — Михайло Мушинський. Не було тільки представника Ст. Бандери, який в той час виїхав з Ваймару.

Зібрання продовжено 22 лютого, але його перервала повітряна тривога й бомбардування. Дальших зібрань уже не було, бо в Берліні 23 лютого німці врешті рішили створити Український Національний Комітет.

Ситуація була непевна, а для декого, наприклад, для письменника Уласа Самчука, — це було вже «п'ять по дванадцятій». Він описав тодішні настрої у своїх спогадах, які він так і назвав *«П'ять по дванадцятій»*. Він зустрінувся з ген. Шандруком 19 січня 1945 року в Берліні:

При обіді в *Ексцельсіорі*, мій земляк М. повідомив мене, що прибув зі сходу генерал Щ[андрук], що він хоче бачитись зі мною, а живе в цьому ж готелі. Я вирішив відвідати генерала. Застав його в ліжку, кілька ночей не спав... Коротко, стислими словами оповів, що «там» робиться. Содом і Гомора, якщо можна тут вжити цих абстрактних понять. Весь схід Німеччини в русі на захід. І то переважно пішки. У сніг, у метелицю, в мороз. Жінка генерала загубилась, і він у відчаю, де й як її знайти. І, між іншим, німці пропонують генералові творити українську армію! Ха-ха-ха! У «п'ять по дванадцятій!» Генерал дав згоду, українці, мовляв, ніколи не відмовляються від армії, навіть на один день і де б то не було. Мені пропонує відділ пропаганди у тій затії.

Я в душі лише посміхнувся, а назовні висловив думку, що пропаганда такого роду вже існує при міністерстві сходу. Генерал зазнає, що такого роду пропаганда мало йому імпонує, тепер, мовляв, потрібна інша, з іншими людьми. Я дав зрозуміти, що в чуда не вірю, та ледве чи вірить у них і сам генерал. Я відійшов без нічого. (ст. 2-28)

В лютому-березні 1945 року не було охочих очолити таке представництво. Українці мають свою приповідку, яку хіба не дарма часто повторюють: «моя хата з краю». То і в той час сама обережність підказувала «стояти скраю», вичекати, аж справи вияснятимуться. Генерал Шандрук не чекав збоку, а, взяв у подіях активну участь. І це його чи не найбільша заслуга.

Генерал Шандрук був старшиною в Армії УНР, недовго перед вибухом 2-ої світової війни закінчив польську школу генерального штабу й тоді вступив як контрактовий старшина до польської армії. Він відзначився в боях з німцями в обороні Варшави й був попав у німецький полон.

Після особистої розмови з президентом А. Лівицьким, генерал Шандрук заявив, що візьме головування в Українському Національному Комітеті. Не було ілюзій в той час щодо вартості «визнання України» німецьким урядом, але йшлося про рятування українських

людей та української військової частини, які були в німецькому війську.

Райхсміністер Альфред Розенберг повідомив ген. Шандрука 12 березня 1945 року, що:

- 1) Німецький уряд визнає Український Національний Комітет як единого представника українського народу,
- 2) що Національний Комітет має право заступати своє розуміння майбутньої України і проголошувати його у своїх деклараціях і маніфестах.

При остаточному виясненні питання, як мають бути організовані українці, що боряться в складі німецьких збройних сил, я обстоюватиму думку, щоб українські військові частини зібрали разом в українську визвольну армію, — писав Розенберг.

Після отримання листа ген. Шандрука негайно поїхав до Ваймару, де відбулася т.зв. «Ваймарська конференція», в якій взяли участь: Вол. Кубійович — провідник УЦК, і Василь Дубровський, голова Українського Громадського Комітету, зі своїми близчими співробітниками, Микола Лівицький, син президента УНР та ін. Від Військової Управи брав деякий час участь полк. Бізант, але він від'їхав, видно, не виявляючи більшого зацікавлення. Наради тривали чотири дні від 12 до 15 березня.

15 березня президент Лівицький підвищив ген. Шандрука до ранги генерал-хорунжого, щоб зрівняти його з рангою ген. Власова, і назначив його командувачем Української Національної Армії від Уряду УНР. Заступником голови УНК стали проф. Володимир Кубійович і Олександр Семененко, кол. посадник м. Харкова, а «виконуючим обов'язки секретаря» — Петро Терещенко.

Повернувшись до Берліну, 17 березня 1945 року президія УЦК схвалила текст декларації, яку вислава до преси, та від себе назначила ген. Шандрука на командувача Української Національної Армії.

Із створенням УНК йому підпорядковано українські військові частини, юнацтво противітраної оборони, опіку над робітниками в районі, українську пресу.

Згідно з домовленням між ген. Шандруком і проф. Кубійовичем, представництва УЦК перебрали на себе і репрезентацію, і опіку над усіма українцями району. Про все це треба було повідомляти українське суспільство, військові частини, що приходилося повільно й важко. Генерал Шандрук відвів кілька поїздок в околиці Берліну й Праги. Він рішив назвати дивізію «Галичина» «1-ю українською дивізією Української Національної Армії», а 28 березня 1945 року в Німеччині під Берліном заприсягено три новосформовані курені для 2-ої української дивізії на вірність Україні. Присягу провів о. митрат Білецький, якої текст був наступний:

«Присягаю Всемогучому Богові перед Святою Його Євангелією і Животворящим Христом, не шкодуючи ні життя ні здоров'я, скрізь і

повсякчас під Українським Національним Прапором боротися із зброєю в руках за свій Народ і свою Батьківщину — Україну. Свідомий великої відповідальності — присягаю як Вояк Українського Національного Війська виконувати всі накази своїх начальників слухняно і беззастережно, а службові доручення тримати в таємниці. Так нехай мені в цьому допоможе Бог і Пречиста Мати. Амінь.»

До української дивізії генерал Шандрук прибув щойно 18 квітня. З ним до дивізії приїхав кол. губернатор Галичини О. Вехтер, який в головному управлінні СС став шефом відділу чужоземних військ, та д-р Фріц Арльт, який був керівником станиці східних добровольців. Вони оба дуже приспособилися генералові, підтримуючи його в обговореннях з ген. Фрайтагом питання підпорядкування дивізії Українській Національній Армії.

Найперше ген. Шандрук заприсяг вояків дивізії на вірність Україні у вроčистості, в якій взяли участь вояки-представники з усіх частин і підрозділів дивізії. На присязі були присутні Вехтер, Арльт, і інші німецькі старшини, але Фрайтаг не прийшов. Ген. Шандрук теж привіз з собою відзнаки-тризубці на шапки, які почало носити вояцтво. Під його наглядом опрацьовано довше розпорядження про повну «українізацію» дивізії, тобто відхід з неї німецького персоналу, який на той час мав 11% складу. На нового командира дивізії намічено генерала Михайла Крату, полковника царської російської армії і Армії УНР, який під час Першого зимового походу виконував обов'язки начальника штабу Запорозької дивізії. До повного підпорядкування дивізії УНАрмії недійшло, бо прийшла капітуляція.

Під час відступу на захід ген. Шандрук зі своїм штабом, в якому перебували сот. Любомир Макарушка й о. Володимир Левенець, ставався випередити чолові частини дивізії, щоб поінформувати альянтські війська про характер дивізії та створену Українську Національну Армію. Ф. Арльт, який добре знов англійську мову, був перекладачем.

Заслуги генерала Шандрука наприкінці війни й в післявоєнному періоді поважні. Не знаючи, як після розвалу 3-го райху вложиться майбутнє для нього й його вояків, командувачем яких він став, генерал Шандрук уважав за свій громадський і політичний обов'язок очолити Український Національний Комітет та стати командувачем Української Національної Армії.

Українці голосилися до дивізії до боротьби за українську державність, однаке в дивізії «Галичина» (чи «Галицький дивізії») з німецьким рамовим складом, в якій не то що не дозволялося голосно говорити про українську самостійність, але навіть заборонялося офіційно називати добровольців «українцями». Такі можливості майже не існували. І власне генерал Шандрук, проголосивши творення Української Національної Армії, формально і правно встановив мету — боротьбу за українську державність. Перші кроки практичного

значення і легальне визнання Української Національної Армії було зроблено. Вони залишили символіку, продовжили українську військову традицію, й доказали, що український народ у найважчих обставинах прямував і прямуватиме до свого визволення. Для української історичної традиції не офіційна німецька назва «14-та гренадирська дивізія зброй СС» з додатком у дужках «(галицька ч. 1)» і щойно від листопада 1944 року «(українська ч. 1)», з німецькими командирами, німецькою командною мовою, добровольцями-«галичанами» — Українська Національна Армія була близьча українським національним ідеалам.

Генерал Павло Шандрук був відданим вояком своєї держави, великим українським патріотом, який лишився вірний своїм переконанням впродовж цілого свого життя і навіть після смерті — у своєму заповіті він записав усе своє майно на комбатантів Української Національної, яке в сумі кільканадцять тисяч долярів, після смерті його дружини Ольги, перейшло на Братство кол. вояків 1-ої УД УНА.

- 1 Розповідь Омеляна Тарнавського, 6 червня 1981 р., Торонто.
- 2 Wehrkanzlei, Nr. 4987, An den Herrn Dipl. Ing. Michael Chronowiat, Mitglied des Wehrausschusses Galizien in Krakau; I.A. (Nawrotzkyj Osyp) Hauptmann a.D. Krynica, 29 Juli 1944. (Архів Братства)
- 3 Der Leiter des Wehrausschusses Galizien, Oberst a.D., Bisanz; Der Leiter der Wehrkanzlei des W.A. Galizien, Hauptmann a.D. Nawrockyj; Krakau, Grunstrasse 26. Az. Nr. 709-00/44. «Rundschreiben»; An die Beauftragten des Wehrausschusses Galizien im Reichsgebiet und Generalgouvernement. Betrifft: Berufung Beauftragter des Wehrausschusses. Gez. (Nawrockyj), (Bisanz). Gesehen: gez. Türk, Krakau 14.9.1944. Regierung des Generalgouvernements, Hauptabtg. Innere Verwaltung, Abtlg. Bevölkerungswesen und Fürsorge. (Архів Братства)
- 4 An den Leiter des Wehrausschusses Galizien, Herrn Obersten Bisanz Alfred in Krakau; Ing. Andreas Palij. Lüben, den 3.10.44. (Архів Братства)
- 5 Автобіографія. (Архів Братства)
- 6 An den Bevollmächtigten der Generalgouverneurs Herrn Dr. Taschner. 28. October 1944. А. Бізанц висловлює своє застереження щодо назначення о. Сапрона на «визначний пост», завважуючи, що о. професор Сапрон Северин може бути «нижчим духовним опікуном тільки для якоїсь одної частини». (Архів Братства)
- 7 Федір Перфаніович Богатирчук найбільше відомий із своїх шахових успіхів — в 1937 році був чемпіоном України. Лікар за професією, він був полковим лікарем у російській армії під час 1-ої світової війни, який був попав у німецький полон. Згодом бачимо його начальником санітарного поїзду в корпусі Українських Січових Стрільців. Під час німецької окупації Києва в 2-ій світовій війні очолює Український Червоний Хрест, за що арештувало його гестапо. Проте він вважав себе «федералістом» і приєднався до Комітету визволення Росії ген. А. Власова, написав книжку в російській мові «Мій життєвий шлях до Празького маніфесту». Після війни був віцечемпіоном з шахів у Канаді. Помер в Оттаві в 1984 році на 91 році життя. (Див. Ю. Семенко *Шахи в Україні*, Мюнхен, 1980; тижневик *Українські вісті* Детройт, ч. 45, 1984.)

Пишуть інші

В.Ф.

АМЕРИКАНСЬКА ІНТЕРВЕНЦІЯ В РОСІЙ 1918-1920

Не багато американців знає про те, що їхні війська були в Росії і воювали проти комуністів. Зате в СРСР добре пам'ятають про ту подію, і для них це незаперечний доказ американської ворожості до СРСР.

Америка вислава до Росії дві групи експедиційних військ, які брали участь в альянтських спробах здати новий советський режим у 1918 р. Британці, французи і японці гралі важливу роль в тій інтервенції. Серед американських політиків були тоді дві фракції — просоветська і антисоветська. Обі вони мали свої окремі погляди на інтервенцію так, що деколи було трудно визнатися, котра з них права.

Коли Америка вступила в квітні 1917 р. в війну, Росія якраз тоді повалила царат, але надалі залишалася поважним союзником. На західному фронті британці і французи за три роки боїв, при своїй величі чисельності перевазі, добилися того, що станули на мертвій точці без виглядів на перемогу. Росіяни в тому самому часі зв'язали на східному фронті великі маси німецьких і австро-угорських військ.

Після формального вступу Америки в війну, ситуація на західному фронті радикально змінилася на гірше. Запляновані французька офензива не вдалася і викликала навіть заколот в армії. Самовпевнені британці також почали офензиву, але без успіху. До того більшовики заявили, що не будуть продовжувати війну. Тоді міжальянтський координаційний орган т.зв. «Верховна Військова Рада» звернулася до ЗСА з вимогою негайно вислати до Франції військову допомогу, бо були оправдані побоювання, що німці стягнуть свої війська зі сходу на західній фронт. Крім того, Верховна Військова Рада виступила з пропозицією інтервенції в Росії. Впродовж наступних сімох місяців альянти «бомбардували» Америку подібними домаганнями. Берестейський мир формально виключив Росію з війни, а успішна й масова німецька офензива ще більш погіршила без того критичне альянтське положення на західному фронті. Отже, американська допомога була конечна. Альянти були свідомі того, що тільки США і Японія мали відновільні сили, щоб інтервенювати. Дійшло навіть до того, що британський перм'єр, Ллойд Джордж, пропонував, щоб Японія вислава до Росії два і пів мільйона війська. Мабуть, ніхто не брав того поважно, але все-таки в квітні 1918 р. британці і французи висадили невеликі сили в Мурманську. Місяць пізніше до них приєднався американський лінійний корабель; другий такий корабель причалив до Владивостоку на Далекому Сході.

Однак президент Вільсон далі не хотів посыпати своїх військ до Росії. Мав він до того свої причини. Перша з них це те, що війну можна буде виграти тільки на заході і якраз там потрібні американські сили. тут теж і друга причина: американці не мали тих самих військових і політичних цілей, що Англія, Франція і Японія. Американці вважали себе тільки учасниками війни, а не альянтами. Британці і французи були в основному зацікавлені тільки перемогою над німцями. Вони не були захоплені новим комуністичним уря-

дом, і тому хотіли помагати білогвардійцям, що якраз почали громадянську війну. Альянтські лідери, а також деякі американці, ставилися вороже до більшовиків, бо були переконані, що це німці контролювали цілий більшовицький рух, бо це вони перетранспортували Леніна до Росії в запльомбованому поїзді. Це давало їм підставу думати, що Ленін був на услугах німців, їх головного противника. Японці взагалі не цікавилися західним фронтом, вони хотіли тільки використати нестабільність в Росії і зайняти приморські області Сибіру.

Кінець-кінцем, в липні 1918 р. Вільсон, під тиском альянтів, дав згоду на американську інтервенцію в Росії, спершу в Сибірі, а потім в північній Росії. При тому він заявив, що основною метою Америки є помочи виграти війну на західному фронті, а обмежена інтервенція в Росії матиме за завдання охороняти альянтські військові склади, помагати білогвардійцям об'єднати свої сили та вможливити евакуацію кол. австро-угорських військовополонених, що зорганізувалися в Чеському Легіоні на Сибірі. Окремо президент підкреслив, що інтервенція в ніякому разі не буде нарушувати ані суверенітет ані територіальної цілості Росії.

Після президентської апробати Міністерство війни виславло до Владивостоку в силі 9.300 вояків враз із шпиталем, амбулансами та відділами зв'язку. Цей експедиційний корпус прибув до Владивостоку при кінці серпня і з початком вересня 1918 р. Приблизно в тому самому часі, бо вже 4 вересня 1918 р., прибули до Архангельська американські війська в силі около 5.000 вояків.

У зв'язку з тою висадкою американських військ шеф штабу Марч заявив саркастично: Майже безпосередньо після того, як американські війська прибули на Сибір і до північної Росії, події покотилися швидко в напрямі повної невдачі експедиції.

І справді, основною проблемою було відразу, як вийти звідти без надмірних втрат.

Північна Росія

Транспорт експедиційного корпусу до північної Росії відбувався в таємниці, вояки до кінця не знали, куди їх відправляють. Щойно в Архангельську вони довідалися, що приїхали сюди охороняти військові склади, але зараз же показалося, що тут нема ніяких складів, всі військові матеріали десь зникли. Отже, фактично не існувала та причина, для якої їх сюди вислано. Тут все було під британською контролею. Зрештою, то був час, коли в Британській імперії сонце не заходило, а в американській було якесь почуття меншовартости. Командантом альянтських військ був майор Пул — типовий пишний імперський англієць, що командував строкатою армією, зложеню з нездібних до служби у Франції британців, французького колоніяльного батальйону, колишніх царських солдатів і на швидку руку змобілізованих російських селян, одягнених у британські уніформи. На щастя, британське військове міністерство прислато кілька батерій канадської артилерії і нового коменданта. Був ним замітний, високий на 6 стп і 4 інчі ген. Айронсайд, якого вояки прозвали «Тайні» тобто «Маленький». Всі його любили і, як пізніше висловився один американський офіцер, він був особистим приятелем кожного вояка й тільки тому він міг втримати разом північно-російську експедицію під час тої трагічної зими. Американці не любили британських офіцерів, ані свого власного командира полк. Стюарта, що, не зважаючи на довгі роки

військової служби, не доріс до занять у винятково твердих північних російських обставинах.

Вже в перших двох тижнях після приїзду, то є 16 вересня 1918 р., американці зазнали перших втрат: в двох окремих сторожевих заставах чотирьох вояків вбито, а двох інших поранено. Ті застави мали охороняти комунікаційні лінії, але їх хибою було те, що на просторі близько 450 миль альянти розташували різнонаціональні військові відділи, якими британці командували. Живучи в примітивних приміщеннях, при температурі 50 степенів Цельзія нижче зера, американці провадили властиво партизанську війну й мусили часто відбивати сильні ворожі атаки. Одна з таких атак мала місце 11 листопада 1918 р., тобто якраз в дні перемир'я, на західному фронті. Більшовицький відділ в силі 500 вояків заatakував мішаний гарнізон шотландців, канадців і американців в околиці Тульгас. Битва тривала чотири дні, при чому канадська артилерія заслужила собі признання і відячність альянтів, бо вона відіграла головну роль в обороні застави. В тій битві американці втратили 7 вояків вбитими, а 23 поранено. Один з офіцерів, що воював під Тульгас, пишучи про північно-російську експедицію, завважив, що в тій кампанії не було нічого героїчного, ніхто властиво не знав, за що бореться, дні були довгі, чорні, нудні, гнітучі, холодні... Вояки почали кампанію проти Німеччини, але якимсь чином з Франції попали до Росії, де побачили, що їх ворогом тут не були німці, а росіяни, які вели свою пропаганду і знайшли серед американських вояків співчутливих слухачів. Дійшло навіть до заколоту в альянтських відділах, при чому один білогвардійський відділ під британською командою повбивав своїх офіцерів. Одна американська сотня відмовилася 30 березня 1919 р. вертатися до застави для охорони залізниці. Але комендант зумів своїм словом заспокоїти вояків. Він, між іншим, сказав, що, властиво, він сам не знає, чого американське військо сюди прийшло, але тепер така ситуація, що червоні хочуть зіпхнути їх до Білого моря і вони мусить боротися за своє життя. Це переконало вояків і вони вернулися до своїх обов'язків.

В тому часі вже виготовлено пляни, як забрати додому американський контингент. В половині лютого през. Вільсон схвалив відправу 720 вояків, що охороняли залізницю. Новий комендант, ген. Річардсон, дістав наказ відсторонити тих людей додому, як тільки розмерзнеться Біле море. Перший транспорт відплів 3 червня 1919 р., а решта відділу від'їхала при кінці того ж місяця. Далі частини відплили в місяці липні, а 23 серпня Річардсон остаточно закінчив американську участі в північно-російській експедиції. Британці самі не були в силі встояти і при кінці вересня залишили Архангельськ. Один з американських офіцерів, що пізніше став визначним дипломатом, уцилітив писав про ту інтервенцію: Ми почали війну з Росією. Чи це було навмисне, чи проти волі, але наша країна впуталася в неспровокований неславний збройний конфлікт, що закінчився катастрофою і ганьбою.

Сибір

Перші американські війська, що прибули до Владивостоку, приєдналися до британських, французьких, італійських, китайських і японських сил. Чехи, які, на думку през. Вільсона, мали бути безпорадні (він, правдоподібно, не зінав, що Чеський Легіон нараховував понад 60.000 людей), захопили й опанували портове місто. Полк. Стартер мав рацію, коли не повірив японському генералові, який йому казав, що американський уряд уповажливив його пере-

йняти команду також над американськими частинами. Все таки Стар вислав частину своїх вояків, щоб разом з альянтами билися, — як ім говорили, — з озброєними кол. німецькими й австрійськими військовополоненими. Коли після двох тижнів прибув новий комендант, ген. Грейвс, він також відкинув японські намагання відібрати від нього команду. В перших днях вересня Грейвс мусів поступати дуже обережно, щоб не попасті в халепу. Він пізніше писав про те, що перед своїм виїздом він не мав ніяких інформацій про військове, політичне, соціальне, економічне чи фінансове положення на Далекому Сході. Хоч він був рішений залишитися нейтральним, проте вислав один полк до Хабаровська, віддалено на яких 400 миль на північ, для охорони залізничного шляху, а також відправив одну сотню до вуглевої кopalні в Сучані, 75 миль на схід від Владивостоку. Як кол. царської війська почали гуртуватися біля адм. Колчака в Омську, що віддалений більше, ніж 3.000, миль від Владивостоку, американські дипломати переконували Грейвса дати Колчакові допомогу. В першій хвилині Грейвс погодився на ту пропозицію і зажадав від військового міністерства додаткових сил. Але Вашингтон відкінув ту операцію з уваги на велику віддалу.

Взимку американська війська не проявляли більшої активності, а їх комендант противився всяким альянтським намаганням втягнути американців у громадянську війну. Весною ситуація драстично змінилася. Громадянська війна розгорілася, білогвардійці викликали незадоволення серед сибірського населення, яке тільки хотіло жити в спокою. До того ще японці збільшували хаос; вони підтримували банди Калмикова і Сем'йонова, які допускалися таких звірств, що перед ними блідли погроми білогвардійців. През. Вільсон, необзайніманий з місцевими обставинами, наказав американським військам помогти охороняти залізницю в районі Байкальського озера, віддалено на 2.000 миль від Владивостоку. Американська війська вже раніше впродовж кількох місяців помагали відбудовувати залізничні лінії. Але тепер з виступом Колчака транссибірська залізниця стала головною лінією постачання для білогвардійців, а це означало, що червоні будуть атакувати американські застави в цьому районі.

Зміна політики дала альянтам надію, що тепер американці почнуть більшу антисоветську акцію. але Грейвс не вгнувся перед британським тиском. Британці не давали своїх вояків до охорони залізниці, але завжди давали ген. Грейвсові всякі поради, хоч він їх про те не просив. Взагалі — як пізніше згадував Грейвс, — британці не могли охороняти ані одної милі залізниці, але завжди хотіли повітряти, як треба стерегти залізницю. Японці, які постачали свої відділи до охорони залізниці, часто заманювали молодих американських офіцерів до малих протисоветських «випадів». Був випадок, що один японський офіцер з сотнею вояків виступив з атакою проти більшовиків і в результаті ціла сотня пропала безслідно. Ходили пізніше чутки, що більшовики їх всіх змасакрували, а тіла вбитих вкинули до озера. Не зважаючи на всі заходи безпеки, червоні атакували американські станиці, а навіть шахтарі з Сучанської вугільної кopalні ставилися vorоже до американців, бо були переконані, що вони помагають зненавидженим монархістам.

Хоч американські втрати були в основному наслідком сутичок з червоними, то тертя з японцями довели в 1919 р. до того, що amer. комендант Бейкер запитував міністра військових справ, чи американські моряки можуть шмагати батогами японців, якби прийшло до війни з ними. В тому часі бри-

танці і французи відтягнули свої війська і Колчак почав програвати війну. Поразка Колчака переконала твердих антисоветських дипломатів, що надійшов час відтягнути війська. Перші американські відділи залишили Владивосток 17 січня 1920 р., а останній контингент відплів 1 квітня того ж року. Тоді японці опанували Владивосток і залишилися там довше, ніж два роки. Залишили його щойно в жовтні 1922 р. під тиском американців під час Вашингтонської конференції в справі роззброєнь.

Лекції з американської інтервенції в Росії:

1. Небезпечно починати якунебудь акцію без достатніх інформацій і зrozуміння ситуації.
2. Не дозволити альянтам на різні маніпуляції, якщо їх інтереси не тежні з американськими.
3. Рахуватися з різними несподіванками, якщо нема ясно окресленої політики.

4. Існує проблема безпечного виведення військ після виконання завдання.

Американські лідери покладалися на інформації, що їх одержували від дипломатів, емігрантів і альянтів. Шеф штабу Марч сказав просто, що британці й французи обманули през. Вільсона щодо дійсної ситуації. Це потвердила також розвідка Грейвса, який в 1961 р. твердив, що британці й французи сфабрикували цілу кулу брехні, щоб спонукати Вільсона вислати свої війська на Сибір.

Все таки на Сибір були принаймні військові склади. Проте альянти ввели американців у блуд щодо чехів, яких представили як малу безрадиу групу, загрожену німецькими і австрійськими полоненими, тоді як справді чехів було 65.000 і вони атакували червоних, а не навпаки. Крім того, американці не мали уявлення про величезні простори Росії. Нпр., міністерство війни наказало одному офіцерові у Владивостоці зголоситися в Архангельську, не знаючи, що між тими містами лежить простір около 6.000 миль, а громадянська війна розділила ті простори на дві частини й було неможливо туди добрітися. В іншому випадку високі політики в Вашингтоні дискутували питання, щоб Грейвс вислав частину свого війська з Владивостоку до Омська, мабуть, не знаючи, що це така віддала як між Нью-Йорком і Сан Франціско. Іншими словами, американці не визнавалися не тільки на політичних і військових справах, але навіть не цікавилися географією тої частини світу.

Альянти маніпуляціями втягнули американців в Росію, а потім хотіли керувати ними по своїй волі. Північно-російська експедиція була справді британським спектаклем. Тільки завдяки Грейсові британці не могли явно надуваживати американських вояків. Якщо мова про точно окреслену політику, то між Державним і Військовим департаментами були поділені думки щодо питання, яку ролю Америка має гррати в громадянській війні. Дипломати хотіли, щоб Америка попирала білых, а Військове міністерство, за винятком шефа розвідки, хотіло, щоб війська Грейвса були нейтральні. Північно-російська експедиція була взагалі поза американською контролею, нею керували альянти.

Шеф американського штабу Марч ніколи не був вдоволений з інтервенції в Росії. Він казав, що висилка малої горстки вояків в експедиційних цілях — це військовий злочин. До такої місії, на його думку, треба було бодай 100.000 людей, щоб забезпечити їх певний відступ. Американці якось малища, що зуміли забезпечити собі відступ, бо британці охороняли означену

територію, доки американці не від'їхали. В Сибірі справа виходу була легша, бо японці тільки чекали, щоб американці від'їхали додому. Основна лекція з інтервенції в Росії є: «Розглянься обережно, поки скочиш».

На підставі:

The intervention in Russia 1918-1920 by Edward M. Coffman. In: Military Review, September 1988

Нові видання

Старі рани: жиди, українці і лови за воєнними злочинцями в Канаді.

Old Wounds: Jews, Ukrainians and the Hunt for Nazi war Criminals in Canada [by] Harold Tropet and Morton Weinfeld. Markham, Ont., Viking, 1988. 434 pp.

Вже сама обкладинка книжки звертає на себе увагу: на лівому боці видніє давидова зірка, на правому тризуб, оба символи в червоному кольорі на чорному тлі. Авторами книжки є університетські професори, перший історик, другий соціолог.

Темою книжки є жиди й українці та їх взаємини в Канаді на тлі ловів за воєнними злочинцями. Вже самий заголовок передмови інтригує: «Зельман іде з ключами». Українсько-жидівські відносини були напружені від давен-давна. Обі сторони та їх провідники гляділи на себе з таким великом недовір'ям, що мало хто відважувався переступити прірву, що їх ділила. Про Зельмана і його ролю серед жидівського народу в давнині колись, і тепер співають молоді хлопці й дівчата, виводячи гагілки під церквами на Великдень. Зельман з ключами від церков історично персоніфікує жидівський елемент в Україні як економічний експлуататор і рівночасно помічник чужим силам в соціальному й національному поневоленні України.

Для жидів негативною персоніфікацією українця був і є Богдан Хмельницький, якого прозвано «Хмель Злій, один із... ініціаторів страшних 1648-49 масакр» (за Енциклопедією Юдаїка, т. 5, 481). За жидівськими хроніками в той час знищено 100.000 жидів, друге місце по голокості. Не крацюю опінією втішається ім'я Симона Петлюри. Жиди є переконані, що в останній світовій війні добровільна співпраця місцевого населення з нацистами спричинила в 90% знищення українських жидів. Обопільних закидів в одну й другу сторону є багато, більше крім тих, що подані вторі.

Як справи між жидами й українцями малися на цьому континенті, зокрема в Канаді? Про це говорить 2-ий розділ книжки, затитулований: «В новому світі». Як українці так і жиди масово почали емігрувати до Канади при кінці XIX століття. Українці як хлібороби осідали в західніх провінціях на «вільних землях», жиди як купці й ремісники поселявалися по більших містах Квебеку й Онтаріо, деякі — у Вінніпегу, значно менше у містах прерій. Контактів між обома групами було мало. Але тут в Канаді можна найти багато подібностей між обома етнічними групами, головно в політичних і культурних заінтересуваннях і аспіраціях. Обидві спільноти є старіші в порівнянні

до інших етнічних груп; білі із численною середньою клясою, боролися і перейшли успішно прояви дискримінації і рівночасно вклади багато труду в інтеграцію і співучасність в канадське життя. Обі групи прикладають багато зусиль для своєго культурного і етнічного збереження перед цілковитою асиміляцією. Рівночасно поділяють журбу за долю своїх даліків батьківщин: Ізраїлю й України. Є також деяка подібність в організаційній структурі обох спільнот. Українців репрезентує в державі Комітет Українців Канади (КУК), жидів — Канадський Жидівський Конгрес (КЖК). Обі централі мають цілий ряд складових організацій, які нераз стоять в опозиції до централі, критикуючи її за надмірний консерватизм і брак активності у важливих для спільноти справах. В жидів Б'най-Брит є найбільш чисельна народна організація і найбільше боєва. Для інформації членів своїх груп видається в рідних мовах, або двомовні часописи, журнали і книжки. Головна сила жидівської групи спочиває в ділянці придбання фондів. Для прикладу: в Монреалі 90-тисячна громада зібрала в 1986 р. 29 міл. дол. на одну важливу ціль; крім цього, цілий рік їїшлі інші збірки на місцеві жидівські потреби. Тайкою збіркових успіхів є історичний досвід жидівської діаспори, знаменитий апарат досвідчених професіоналів та надзвичайно ефективна техніка переконування. Українці під тим оглядом стоять далеко позаду. При кінці 70-тих років українці в Манітобі жертвували 231 тис. на рідні школи, себто 2.02 дол. на особу; у німців це виносить 13.72 дол., а у жидів — 106.36 дол. На важливий для українців фонд оборони громадських прав зібрано в 1986 р. замість мільйона, всього 695 тис. дол., з чого три чверті суми дали українці Онтаріо.

Інший приклад: краєве бюро Канадського Жидівського Конгресу в Монреалі міститься в модерному чотири-поверховому будинку, де працює тринадцять осіб професійних і двадцять допоміжних. Централі КУК у Вінніпегу приміщується у старій обідраній кам'янниці з доволі малим б'юровим устаткуванням.

Насувається у зв'язку з цим інше порівнання: як справи стоять в жидів і в українців, візьмім дві національні катастрофи: голокост і великий голод 1932-33. Про жидівський голокост існує численна книжкова література, фільми, вистави, музеї, семінарі, комісії тощо. Про український голодомор панувала смертельна мовчанка. Щойно в 50-десяту річницю акція освідомлення вільного світу про голод рушила з місця. Але мимо тих доволі скромних передумов, треба подивляти суспільний активізм і висліди праці канадських українців. Сьогодні обі суспільні групи — жидівська і українська — є найбільше інституційно завершені етнічні спільноти в Канаді.

Львівна частина змісту книжки призначена «воєнним злочинцям», себто тим особам чи групам, поза німцями, що брали участь чи коляборували в голокості. Доволі детально описується, як прийшло до створення Комісії для прослідження воєнних злочинців Дешена. Характеризується ролю Сол Літмана, дій Комісії, позакулісові гри і рапорт комісії.

Як тільки почали приїздити на постійне поселення до Канади перші «Ді-Пі» (переміщені особи), Жидівський Конгрес перестерігав тогочасний уряд Канади про небезпеку, що між тими новоприбулими можуть находитися нацистські воєнні злочинці і коляборанти. Ці перестороги повторялися з кожною зміною федерального уряду і залежно від потреб. На ніякі лови «на воєнних злочинців» жоден уряд не погоджувався, і до цього не було державноправних передумов. В офіційній опізній воєнними злочинцями могли бути ні-

мецькі нацисти, яких судив міжнародний трибунал, а опісля німецьке судівництво. Українських переміщених осіб уряд Канади приймав радо, виключені були спочатку члени Дивізії «Галичина», як частини німецької зброї СС-ів. Після довших клоупотань української спільноти (КУК-у та інших організацій) і парламентаристів, головно Івана Дікура, тодішній ліберальний уряд Ст. Лорена погодився на допущення дивізійників до Канади. Дозвіл на імміграцію членів Дивізії до Канади викликав бурю протестів в жидівських колах не тільки в Канаді, але і поза Канадою. Посипалися індивідуальні і збірні скарги ї звинувачення дивізійників в найтіршого сорту злочинах. Уряд відкидав голосовні закиди, вимагаючи твердих доказів. Жиди їх не мали, хоч старалися дістати. Справа Дивізії «Галичина» десятиріччями втихала, то знову виринала. З кожною зміною уряду або розголосом про більшої ваги «воєнного злочинця», жидівські групи поновляли домагання до урядових кіл розшуків і покарання запідозрілих. Кожний уряд, консервативний чи ліберальний, відмовлявся. Не помогла жидам і ця подія, коли після лютневих федеральних виборів в 1980 р. жid з Торонто Роберт Каплан увійшов до кабінету як генеральний «солісітор». Ані в прем'єр-міністра Трудо, ані в інших членах кабінету чи в шефів різних департаментів, Каплан не нашов найменшого попертя в його намаганнях акцій проти **мнимих** воєнних злочинців в Канаді. Тим часом вже призабулася сенсація із зловленням, судженням і повіщенням в Єрусалимі Айхмана. В сусідніх США створено при департаменті судівництва OSI (бюро спеціальних розшуків) для виловлювання «воєнних злочинців», у висліді діяльності згаданого бюро, виринула справа Івана Дем'янюка. Весною 1982 року арештовано Гелмута Раука і, на домагання західно-німецького уряду, в місяці жовтні того ж року канадський уряд рішив його депортувати в Західну Німеччину як воєнного злочинця, винного в ліквідації десятка тисяч осіб, головно жидів.

Ніхто і нічого не могло зрушити спокійних канадських вод в площині ловів за воєнними злочинцями дотепер, аж перемога консерватів у федеральних виборах у вересні 1984 р. і прихід до влади прем'єр-міністра Браєна Малруні. Осінняком, що розколихав човен на спокійних водах Канади став Сол Літман, представник американського Інституту Візенталя на Канаду. Роджений і вихованний в Торонті, студіював соціологію, працював в різних жидівських організаціях, таких як Б'най-Брит, Ліга проти знеславлення, редактор Canadian Jewish News, репортер в CBC, Toronto Star, та в інших, написав книжку War Criminal on Trial: The Rauca Case. Осінню 1984 р. Літман одержав вістку з каліфорнійського центру Візенталя, що якийсь д-р Й. Менкé ще в 1962 р. зложив апеляцію в канадській амбасаді в Буенос Айрес на візу до Канади. Є підозріння, чи це не є змінене прізвище д-ра Йосифа Менгеле, пошукованого воєнного злочинця, який в Освенцімі переводив страшні медичні експерименти на тисячах в'язнів. Чи Менгеле часом під прибранним прізвищем не укривається денебудь в Канаді? З цієї причини Літман, як представник центру Візенталя, написав алярмуючого листа до прем'єр-міністра Малруні, коли не дістав відповіді, заалармував пресу: впливовий «Нью Йорк Таймс», «Торонто Стар» і медії. Заскочений тим усім Малруні рішився на несподіваний і зволікаючий крок: 7 лютого 1985 проголосив створення Комісії для прослідження воєнних злочинців в Канаді, яку очолив суддя верховного суду Квебеку Джульє Дешен. Рішення прем'єр-міністр зробив сам без консультації свого кабінету «каукусу» чи кіль з державної служби. Не була це та-

кож передвиборча обіцянка жидам. Члени Жидівського Конгресу були так само заскочені і пессимістично глядіти на висліди дії Комісії Дешена. Перебіг переслухань Комісії, контроверсійні і нераз сторонничі коментарі преси й медій, ще далеко не відійшли від нас, щоби їх тут повторяти.

Епілог

Ще на вступі автори заявили, що: «Нашою ціллю є простудіювати шлях, яким старокраєві конфлікти-напруження в українсько-жидівських взаєминах перенесено у новий світ...» «Приватно ми змагаємо до підвищення культурної гармонії між культурними групами в Канаді і надіємось, що історичні антипатії можна перемогти в новому світі... Це труде завдання... але як не замирення, то розуміння.» (с. XXI-XXII).

Читаємо в епізоді: «Сорок років після війни відносини між жидівськими та українськими спільнотами є далі напружені. Після дій Комісії Дешена справа воєнних злочинів не є розв'язана... вона і не буде закінчена, аж поки останній злочинець і останній, що пережив голокост, буде мертвий.» (с. 340)

Після публікації рапорту Комісії і ухвалення в парламенті додатку до Кримінального Кодексу «...е познаки відлиги в українсько-жидівських відносинах. Якщо недавні напруження не забулися, то принаймні лінії комунікацій є відкриті. Рішено обопільно, що є можливі і побажані зустрічі між представниками Канад. Жид. Конгресу і Ком. Українців Канади... для поправи взаємин.» (с. 348)

Зміст книжки опертий на більше як дев'ятдесят інтерв'ю: 70-сторінкової аннотованої бібліографії як із жидівської, так із української сторони. Книжка, хоча написана науково, читається легко, із найбільшим зацікавленням.

Петро Мельник

ВИСОКА ОЦІНКА ДЛЯ «ЛІТОПИСУ УПА»

У двомісячнику *Problems of Communism* («Проблеми комунізму»), в ч. 5, XXXVII, за вересень-жовтень 1988, який публікується з рамени Інформаційної Агенції США та є одним із найбільш авторитетних і поширеніших періодик, присвячених вивченю СРСР та комуністичних країн, вміщена велика рецензія на 15 томів «Літопису УПА», що досі з'явилися друком.

В обширному огляді на сім сторін, пера Люби Файфер, яка є «феллов» Центру Вивчення Радянської Міжнародної Політики при Каліфорнійському університеті в Лос Анджелес та корпорації РАНД, і докторантом у відділі політичних наук цього університету, «Літопис УПА» окреселно як «дуже важливу збірку документів», без яких неможливо обйтися науковцям, які вивчають національну політику СРСР. Шо більше, документи українського підпілля рекомендується теж спеціалістам, які вивчають різні революційні й партизанські рухи, що слідують за тактикою СРСР у поборюванні афганських повстанців.

Обидвом організаціям колишніх вояків УПА (Об'єднанню і Товариству) належиться від української громади велике спасибі за цю преважливу мозольну працю на полі збереження й розповсюдження в наукових колах документів українського збройного визвольного руху новітніх часів.

На велике признання і подяку за моральну й фінансову підтримку «Літопису УПА» і піднесення цього видавництва на належну висоту теж на міжнародному рівні, заслуговує рівно ж вся патріотична українська громада і, зокрема гурт інтуїстів цієї справи з-поміж молодих студентів і науковців, які віддано їй безкорисно працюють разом з Видавничим комітетом.

Але не слід забувати, що така висока оцінка «Літопису УПА», як згадана вище довідка Люби Файфер, зобов'язує нас усіх до ще більшого поглиблення й поширення нашої праці, в рамках запланованого Науково-дослідного Інституту «Літопису УПА». Для досягнення цієї мети потрібно значно збільшити жертовність усієї української спільноти, в тім теж зголосування нових Фундаторів окремих томів «Літопису УПА». тут з вдячністю треба згадати св.п. ОЛЕКСУ ГОЛОВАЧА (помер у Торонто 16 серпня 1986 р.), як першого ФУНДАТОРА 16-го тому «Літопису УПА».

**

Зацікавлених довідкою Люби Файфер просимо звертатися за поданим числом журнала на таку адресу: PROBLEMS OF COMMUNISM, US Information Agency, 301 — 4th Street SW, WASHINGTON, DC, 20547, USA.

В. Гоцький

Єжи Тожецький: польсько-українські проблеми 1939-1945

Серед росіян рідко можна знайти наукові праці, які об'єктивно наслідуювали б наші взаємовідносини чи поодинокі проблеми нашого минулого. Серед поляків об'єктивних науковців більше, можливо, що факт окупації польських теренів різними займаннями на протязі віків, створив більш підхodjий ґрунт для того роду аналізи історичних подій. В Польщі в останніх часах появилось багато праць на теми нашої історії й наших взаємин, як у минулому, так і в сучасному. І серед них праць можна відмінити уважний підхід, бистру аналізу фактів, та немалу дозу об'єктивизму. І хоча більшість авторів підходить до теми з польського патріотичного становища, то з прихильністю ставиться до наших змагань за державність. Зокрема досліди історії наших взаємин з поляками в останньому столітті вичерпно й вдумливо наслідують Єжи Тожецький. Хоча він постійно підкреслює свою приналежність до прокомунистичного табору, то старається не заступати історичної правди комуністичною пропагандою, як це залюбки роблять «вірнопіддані» режимові науковці. Свої дослідження опирає він на джерельних матеріялах. В аналізі він не вдається ані до своїх польських аналітичних переконань, ані до вимог свого політичного прокомунистичного наставлення. Його висновки мають науковий характер. Тожецький старається бути об'єктивним як у підборі джерел, так і в їх аналізі та коментарях.

Одна з його праць ще з 70-их років «Контакти польсько-українські на фоні української проблеми в політиці польського еміграційного уряду (1939-1944)». З наголовку бачимо про що йдеється. На 25 сторінках густого друку автор розглядає ряд документів, листів і спогадів діячів того часу, як теж рапортів, протоколів і резолюцій, які авторові пощастило віднайти в архівах державних і польського еміграційного уряду, як теж записок деяких діячів.

Треба признати, що Тожецький не пробує обминати немилі для поляків джерела. Він наводить і спокійно їх коментує; представляє справи так, як на підставі тих джерел можна було найвірніше наскільки.

Вправді в деяких місцях вкралися неточності, про які можна сперечатися, але це тема радше для істориків. Одна з неточностей — це зачислення до націоналістичного табору українців всіх політичних угруповань, які були антикомуністично наставлені. Отже, серед націоналістичного табору, поруч ОУН, знаходимо УНДО, поруч Католицької Акції — всіх соціалістів чи радикалів, поруч гетьманців — групу еп. Хомишина. Таке вимішання, пізніше утруднює авторові витягнути правильні висновки.

Інша неправильність — це деякі голословні думки автора про взаємовинищування на Холмщині та Підляшші й що причину й початок тій акції дали українці. Ось його слова: «...Збережені документи, а є їх багато, не вказують на правильність їх осуду (що пролиття крові на Любельщині — розпочали поляки). Цю поставу відрежують українці донині...» Замість навести аргументи на свою «правильність», — автор відсилає читача до своєї праці із 1972 року: «Міжнародне колоквіюм в справі Замойщини» — де теж не сказано, як було справді.

Третя, може не неточність, але дивний погляд, є та, що поляки завжди були підметом міжнародного права, а українців уважає лише предметом. Виходить, що народи, які визволяються з колоніяльної системи — це лише предмети права, а сама колоніяльна імперія, це повноправний підмет. Для Тожецького інтернаціональніста і гуманіста, такий погляд дивний.

До позитивів треба зарахувати те, що автор постійно вживає назви «Західна Україна», а не «Малопольська» чи «Креси всходні».

Автор позитивно оцінює особу митр. Андрея Шептицького, голову нашої Церкви в Польщі і наставлює його дії з точки погляду відповідального за його Церкву.

Тожецький вважає дії ОУН і УПА за нормальний розвиток подій — реакцію на немудру політику Варшави та як вияв природніх стремлінь українського народу до здобуття своєї держави. В деталях довідуємося, що польський екзильний уряд, подібно, як міжвоєнний уряд у Варшаві, в українській справі не мав ні ясних планів, ані тим більше однодумних рішень. Тому всяки інструкції від еміграційного уряду в Лондоні до краєвих провідників постійно вагалися від однієї скрайності до другої. Спочатку домінувала ідея «Прометеїзму» (співпраця всіх Москвою поневолених народів під проводом Польщі), то знову створення «Кантональної системи держави» де б білоруси й українці мали свої автономні «кантони». Часто перемагала ідея ендеків зовсім не рахуватися з українцями, а шукати зближення з Москвою. В тому випадку говорилося про масове виселення українців за Збруч. Тому теж в залежності, хто мав перевагу в екзильному уряді, відповідні інструкції йшли до краєвих провідників. В одному всі годилися, передвоєнні граници Польщі мусять залишитися. Тому незалежно від напрямних щодо України, до тих українців, які жили в колишніх кордонах Польщі, примінювано закони, як до своїх грожан. Так усіх тих, які збройно виступили проти польської держави, поляки намагалися трактувати як державних зрадників, видаючи відповідні карі. Наприклад такі розстріли українців польський урядував як справедливу кару. Виступи українців у власній обороні чи в боротьбі за свою державність — це був бунт, який треба карати смертю. Тому, що до тих справ зовсім

інакше підходили ми, й зовсім інакше поляки, в часах німецької окупації, між обома сторонами не могло дійти до порозуміння, ані навіть до спільних дій проти спільногого ворога.

Тому теж інструкції польського екзилового уряду в українській справі зводились до загальників, без якихнебудь політичних зобов'язань. Доручалося заключати домовленості проти німців, але не проти більшовиків. Зате від українців вимагалося заяви лояльності до польського уряду, щоби тою заявою вбити більшовикам з рук козиря у їх домаганнях про прилучення Західної України до УРСР.

Не зважаючи на перевагу єндеків в уряді, все таки не роблено наразі спроб офіційно «карati по закону зрадників-українців», але обмежувалося лише до вимоги заяви лояльності, що було потрібно полякам назовні, для альянтів, щоб паралізувати більшовицькі домагання прилучення Волині й Галичини до УРСР.

Сам Тожецький до згаданих плянів та доручень становища не забирає, він їх насвітлює, коментує, аналізує, підkreślуючи, чому в той час так справу ставлено, що було можливим до реалізації, ащо зовсім неможливим.

В іншому місці він так насвітлює розвиток політичної думки серед українців. «...Однією з провідних ідей українців майже всіх угрупувань була соборність, але не та, яку принесли комуністи. В традиції політичного думання українців, починаючи від Костромарова, а кінчаючи на Скоропадськім, Липинськім чи Панейкові, нав'язувано до ідеї співпраці з Москвою, здемократизованою в рамках федерації чи конфедерації, без тіsnішого пов'язання (як в СССР)... В час Другої світової війни, коли націоналісти мали певні шанси, всяку співпрацю з Москвою виключалося. В українській американській і канадській пресі наголошувано, що краща спілка з чортом, ніж поновний розбір України та включення західних земель до польської держави...» «...Роблено різні намагання, щоб зберегти соборність, бо тоді буде легше здобути державну самостійність...» В роках 1939-1941 покладено великі надії на Німеччину... Однак події з 1939 р. зродили недовір'я до Гітлера, яке призвело до обережності й тільки обмеженої колаборації. Це в свою чергу приспішило пробудження власних сил, як у легальному так і в підпільному секторах...» Таке з'ясування автора багато близче до справжнього стану, ніж різні намагання всяких наукових пропагандистів грубими нитками прив'язати ідею української державності до воза німецької політики.

Саме під цим оглядом Тожецький заслуговує на признання, бо він старається віднайти справжні причини подій. Під тим оглядом він діяметрально різниться від подібних дослідників з Москви, Києва чи Львова, не згадуючи польських шовіністів, навіть в шатах польських комуністів.

В одному місці він стверджує, що українські націоналісти ставили не так на Гітлерівську Німеччину, як на Версальську Німеччину, що старалася повалити несправедливий уклад сил в Європі після Версальського договору... та на одинокого в Європі поважного опонента комуністичної Москви. Отже, як бачимо, автор підійшов таки найближче до правди. Його досліді та аналізи послужать позитивно майбутнім дослідникам наших взаємин з поляками отих трагічних років останньої війни в Європі.

REVIEW

Heike, Wolf-Dietrich, *The Ukrainian Division "Galicia," 1939-45: A Memoir* (Toronto: Taras Shevchenko Scientific Society, 1988). Translated by A. Wynnyckyj, with an introduction by J. Armstrong. Edited by Y. Boshyk, 160 pp.

Sodol, P.R., *UPA: They Fought Hitler and Stalin: A Brief Combat History of the Ukrainian Insurgent Army 1942-1949* (New York: Committee for the World Convention and Reunion of Soldiers in the Ukrainian Insurgent Army, 1987), 128 pp.

Long overdue, English-language books about the Ukrainian nationalist movement during the Second World War period have finally begun to appear. Regrettably, the two books here under review were published too late to be of much use when required by the Ukrainian emigration to explain what took place in Ukraine during and just after the Second World War. The need for such information grew particularly acute in the mid-1980's. For example, unfounded allegations about the war criminality of the Ukrainian Division "Galicia" and, later, about the UPA, were featured on a near-daily basis in some North American newspapers throughout 1985-1987. Still, the availability of a complete translation into English of an earlier German and Ukrainian language edition of Heike's memoir about the Ukrainian Division "Galicia", is gratifying, especially given the inflammatory nonsense that had been bandied about in the mainstream press about this military unit. Here, in the words of a senior general staff officer of the *Wehrmacht*, one finds a damning assessment of the ignorance of the Nazis about the national character and motivation of the soldiers of the Division who, as Heike clearly points out, joined up not out of any desire to serve the Third Reich but only to fight for Ukrainian national independence, that is, against Soviet occupation. These volunteers, even when encumbered with an inept commanding officer like General Freitag, fought against the Red Army as well as might have been expected and, as Heike confirms, committed no war crimes. What did happen was that the Division's troops were repeatedly blamed by German units for such crimes when, in reality, formations like the notorious Dirlewanger brigade, or German troops, were actually the culprits. Worth noting is that over four decades later a similar conclusion was reached by Canada's Mr. Justice Jules Deschênes, who exonerated the Division's record as a unit and cleared it of any involvement in crimes against humanity in the final report of his Commission of Inquiry on War Crimes. Doubtless, Mr. Justice Deschênes' work would have been made easier had this important source about the Division been available in English translation several years ago. Even so, the Shevchenko Scientific Society, the translator of Heike's account, and the editor of this volume, are all to be congratulated for having undertaken the re-publication of this important document, and for having presented Heike's work in such an attractive manner. Also enhancing the quality of this book is Professor John Armstrong's cogent analysis of Heike's memoirs which is included in the book's introduction. Minor criticisms would be the lack of an index and the poor quality of the map included in the introductory section. Some readers may also find Heike's prosaic descriptions of battle episodes, which are interspersed with more solid descriptions of the Division's history, rather taxing.

Although complemented with a useful select bibliography, and well illustrated with documents and photographs (not all of which were, unfortunately, well reproduced), the book *UPA: They Fought Hitler and Stalin*, does not introduce much new material for those already familiar with this insurgent army's history. Nevertheless, it does provide a good, if not especially critical, overview of the UPA's experience. What would have enhanced the book's value to the scholarly community and the public even more would have been a complete translation of the primary source documents which take up nearly forty pages of this volume. If published in English, with facsimile reproductions of the originals, these fascinating documents would have been accessible to a much-wider readership, which was presumably the author's intention in preparing this account. Instead, only brief summaries have been added and these are, in the reviewer's opinion, inadequate. Just as with the important *Litopys UPA* series, here too the provision of sketchy English-language abstracts of selected documents would best be avoided. Either the documents are relevant enough to be translated into English in full or they should not be included at all. There is a great need for a documentary collection of OUN-UPA-UHVR documents, translated into English, and covering the period from 1929-1951, when Ukrainian nationalism was a force to be reckoned with in Ukraine and Eastern Europe. Until such a volume is available it is very doubtful whether non-Ukrainian specialists will accord adequate attention to the Ukrainian nationalist experience during and in the immediate post-Second World War period. The fact that such materials have been preserved by various Ukrainian emigre groups is encouraging, but it is also telling that the resources and willingness to begin making them public has only recently emerged. Our efforts in this area still have far to go.

Overall, these two volumes contribute to a deeper appreciation of what took place in Ukraine during the Nazi and Soviet occupations and, as such, they both deserve to find a place on the shelves of students of the Ukrainian experience during the Second World War. It is to be hoped that the organizations which supported the publication of these two works will continue to underwrite the appearance of English-language materials on Ukrainian nationalist movements in the twentieth century.

Dr. L. Luciuk

ОБ'ЄДНАНІ УКРАЇНСЬКІ ПІДПРИЄМСТВА

U. B. A. TRADING COMPANY LTD.

300 Dwight Ave., Toronto, Ontario M8V 2W7, Tel.: 252-2246

Відділи з самообслугою:

133 Euclid Avenue — Tel.: 366-2324

41 Drummond St. — Tel.: 252-2120

21 Prescott Avenue — Tel.: 656-1921

3543 Danforth Avenue — Tel.: 698-1868

Сложивчі товари, тютюнові вироби, солодощі, галантерія,
патентові ліки і т.п.

Спомини

Орест Корчак-Городиський

З ЩОДЕННИКА ВОЄННОГО ПЕРЕКЛАДАЧА

(*Грудка землі на свіжу могилу о.д-ра Мелетія Войнара, ЧСВВ*)

Праці в «Ортскомандатурі» в Лозовій (вузловій станції на південь від Харкова) багато. Найбільше приходить втікачів з Донбасу — чи то за перепусткою далі на захід, чи за дозволом переноочувати, чи шукати в таборі полонених своїх рідних. Загально розпоряджено, щоб ніяких перепусток не видавати, бо вони можуть послужити партизанам-диверсантам як виказки, що й бувало.

Два українці в різних арміях:
ппор. італ. армії
о. Мелетій Войнар, ЧСВВ
і перекл. Орест Городиський
— Лозова — червень 1942.

Вид жахливий. Збідовані люди, з малими дітьми, що сидять на «тачці» на мішках, в яких є все іхне добро. Приходили скарги, що були випадки, що місцеві міліціонери надуживали своєї влади й грабували тих бідних втікачів. Наш к-т сотн. Ю. Тінтельют дав розпорядження польовій жандармерії таких справ не толерувати.

28.VI.1942 — неділя. Випадково зустрів я мого приятеля з першої 10-ки перекладачів, ще з Рудника над Сяном, Лева Чайковського, який є перекладачем при «Ортскомандатурі» 11/568. Він ішав службово до Петровська. Йому поводиться добре, немає ніяких шикан, на однострої має всі відзнаки,

чого я не смію носити, жодних обмежень у листуванні, що я маю. Аж дивно — обі наші комендантури підлягають тій самій «фельдкомендатурі», тим самим розпорядженням. В його на них не звертають уваги, а в мене аж заревні. Мені найбільше дошкунює підстаршина Бекер, канцелярист, який хоче бути великим службистом і нім. «юберменшом» у відношенні до ненімців.

Виглядає, що з нашої 10-ки залишилося тільки двох. Правда, більшість з нашої 10-ки — це старші панове, учасники 1-ої світової війни (були професорами української гімназії в Ярославі), яким тяжкувато було переходити ті воєнні невигоди. Темою нашої розмови була війна, які вигляди. Прийшли ми до сумного заключення, що кінець війни не виглядає зарожево для німців, бо є неможливо окупувати цілій ССРР, а про якунебудь капітуляцію немає мови. Населення також не захоплюється німцями, головно через їхнє нелюдяне відношення до цивільного населення і до військово полонених. Українці розчаровуються нім. пропагандою, слова якої не покриваються з дійсністю. З тими міркуваннями приходить дехто з цивільних з нами на розмови, але ми мусимо бути дуже обережні, не довіряти комунебудь, бо вже були спроби провокації, а у висліді — розстріли перекладачів (Полтава).

Треба шукати можливості вийти з війська, — каже Левко.

Для мене не виглядало це легко, бо хоч, зasadничо, в моїй командантурі був я майже цивільним, не спішились мене звільнити, бо не мали нікого іншого. Крім того, привикли до мене, — як казав бунч. Кінкельбур.

Не мав я також якогось конкретного пляну, що мав би робити вдома. В листах від брата — поміж рядками — були вісті про тяжке життя під нім. окупацією, про арешти й розстріли.

Вночі мали ми візиту більшовицького «кукуридзяника», скинув декілька бомб, є забиті 3 цивільні й 2 румуни. Одна з бомб попала у трофейний склад амуніції, що спричинило вибухи, які тривали кілька годин.

29.VI.1942 — понеділок. Звичайно вранці доки не було ще за багато праці, писав я листи. Написав до Али Пащенко в Полтаву, яка пише мені дуже гарні листи; написав до брата, описав йому мое життя-буття та як виглядає Лозова після повторного відбиття від більшовиків.

Перед полузднем зустрінув я на улиці кінний відділ українських добровольців, які в шоломах з синьо-жовтими відзначками на них, з крісами на плечах, з українським прапором і українською піснею проїжджали кудись на схід. Напереді ішло 2-х старшин, на нараменниках мали синьо-жовті стяжки. Правдоподібно, належали вони до твої самої частини, що іх я бачив ще 18.VI. В тому часі не знав я, що то за відділ. Чи всі вони українці? Ті відділи були, мабуть, першими більшими з'єднаннями українських добровольців, створеними взимку 1941/42 при панцерній групі ген. Кляйста, у Маріуполі якого особистим перекладачем і організатором тих відділів був студ. техн. з Бресляв М.Г. (тепер в Америці).

Цього дня одержав я дуже багато пошти, що для кожного вояка, а ще до того під час війни, є великою приемністю. З газет довідуюсь про життя в ГГ, читаю короткі описи-рефлексії із східньої України, що їх авторами є такі як я. Одержання листів заставляло до відписування.

Батьки й брат все були на першому місці. батьки журилися мною, а брата цікавили мої описи східньої України. Любив я писати листи до проф. Осипа Залеського, до Ярослава, який ще так недавно був з нами перекладачами на Сході. Описував я йому про мое життя, про Лозову (він бу в в Ло-

зовій в листопаді-грудні 1941), про мої зустрічі, та про мою працю серед добровольців. Завдяки йому, докторові Е. Грицакові й інж. Романові Паламарчукові, всі з Ярослава, одержував я пренумеровані Ярославським УДК «Краївські вісті» (10 чисел), а також книжки. Маю враження, що я був одиноким перекладачем на Східному фронті, який втішався опікою УДК, в тому випадку з Ярослава. Було мені дуже приємно, коли приходили до мене чи то поодинокі місцеві знайомі чи добровольці, які питали, чи прийшла нова газета. Як я вже згодом переконався, УЦК не мав якогось пляну приходити з моральною допомогою тим українцям, які перебували на Східнім фронті..

1.VII.1942. Повідомлення з Головної військової кватири, що після довгих і затяжних боїв здобуто Севастополь.

3.VII.1942. Як згадував я, мав я дуже багато праці з цивільними, які з Донбасу втікали на захід, втікали від голоду. Не було інакше і цього дня.

Було це по півдні.

До командантury заїшло 3 італійських старшин, які хотіли дістати квартири на нічліг, а також оглянути мапу Лозової і околиці. В тому часі італійські відділи просувались на півн. схід, дійшовши згодом до Сталінграду. Один з італійських старшин — середнього росут — старався порозуміти з сотн. Тінтельюттом гімназійною німецькою мовою (мав запас слів і зінав граматику, але бракувало йому рутини їх уживати).

В одному моменті той старшина, чуючи, що я розмовляю з цивільним населенням, звернувся до мене українською мовою, чи я не схотів би допомогти йому порозумітись з німцем.

— Можу, — відповідаю.

Мій співрозмовець запримічує мое здивування.

— Чи ви українець? — питую.

— Так, — відповідає після вагання.

Зацікавлення моїм співрозмовцем ще більше зросло.

Вже кілька днів раніше довідався я був, чи не від старости міста Пере хрестова, що серед італійців є якийсь старшина, що говорить «по-нашому».

Ідемо до німецького старшини, по дорозі провадимо оживлену розмову. З цікавістю прислуховуються 2 інші італійські старшини, як і мої німецькі «камради».

Полагодивши справу, цікавість мене мучить, хто є той українець в італійській армії.

— Як називається?

— Я український католицький священик, називаюсь о. Мелетій Войнар, ЧСВВ, походжу з села Босько, що на Лемківщині, виїхав ще в 1939 р. до Риму на доповнення моїх теологічних студій.

В італійській армії є 4-ох священиків-добровольців, всі мають старшинський ступінь підпоручника. Він називається Михайло дель Боско, бо походить з села Босько. У військових справах залежний просто від міністерства, а в церковних від апостольської столиці.

Російсько-мовних перекладачів в італійській армії було більше.

Крім обов'язків перекладача, о. М. Войнар виконував обов'язки польського духівника. Служби Божі відправляв в українському обряді старослов'янською мовою, мав за «паламара» італійського вояка, який на картці латинкою мав написані відповіді до Служби Божої Івана Золотоустого. Запропонував мені служити йому в неділю до Служби Божої, на що я радо погодився, але в суботу повідомив мене, що справа неактуальна.

Я не хотів за довго провадити розмови в командатурі, запросив я їх 3-х до мене на квартиру до Манських, де я в тому часі жив.

Прийшли увечорі. Один із старшин приніс велику пляшку вина — нормальне явище серед італійців. Прибулі привітались з Манськими, чого майже не було у звичці серед німців, о. Войнар був перекладачем в розмові поміж Манськими й італійськими старшинами.

Отець Мелетій Войнар, чи ппор. Михайло дель Боско, розповідав про Рим і свої студії, про теперішню свою працю перекладача і духівника. Великого контакту з цивільним населенням не має, бо італійці не мають ніякої адміністраційної функції на окупованих теренах. Долучився до нашої розмови також абсолютент львівської богословської академії Олександер Др-ий, який є перекладачем в місцевому таборі полонених. Як звичайно, під час таких розмов співрозмовці аналізували по-своєму ситуацію на фронтах і наші перспективи. Чи ми що скористаємо, чи матимемо самостійність, яку ролю відіграватимуть обі ОУН. Я з Олесем заступали націоналістичні погляди, о. Войнар підкреслював, що, мимо жорстокостей війни, мусить бути збережені божі закони, мусить бути збережена християнська етика. Україна подобалась о. Войнові, багато дечого треба було б зробити після перемоги над комунізмом. Не заторкували ми в розмові з ним його залежності від Ватикану, і чи є з тим пов'язані якнебудь пляні. Про внутрішні наші роздори (дві ОУН) дещо орієнтувався, не похвалював їх, з українцями з галичини зустрівся още перше в Лозовій. Як я згадав був вже раніше, о. Войнар запропонував мені служити йому до Служби Божої, але в суботу по полуздні сказав, що не є вказаним, щоб німецький вояк служив італійському священикові.

5.VII.1942 — неділя. Отець д-р М. Войнар відправляє Сл. Божу під муrom domu. Багато італійських вояків. Як мешканці Лозової побачили, що італійський священик відправляє Сл. Божу в східних ризах і старослов'янською мовою, багато прийшло на богослуженні жінок з дітьми.

По полуздні пішли ми в п'ятку трохи по місті, відвідали деяких моїх знайомих, бо о. Войнар хотів близче приглянутись до життя місцевих українців, а також поговорити на теми минулого й теперішнього. Куди ми не заходили,

КРЕДИТОВА СПІЛКА ПРИ ЦЕРКВІ Св. ПОКРОВИ В ТОРОНТО

Захочує Вас стати активними членами та користати
з наших численних допдніх послуг

ПРИЙМАЄМО ощадності на термінові і звичайні ощадності депозити
В нас можна відкрити кonto зареєстрованого пляну ощадностей на
старші роки життя

УДІЛЯЄМО на допдніх умовинах особисті та гіпотечні позики

РАДО СЛУЖИМО нашим членам порадами у всіх фінансових справах

НАШЕ БЮРО відкрите від понеділка до четверга від 10 до 6, в п'ятницю від 10 до 8, в суботу від 10 до 1

(TORONTO) ST. MARY'S CREDIT UNION LTD

832 Bloor Street West, TORONTO, ONTARIO, M6G 1M2 Tel.: (416) 537-2163

мої знайомі дуже дивувалися, що «італійський» старшина так добре говорить українською мовою.

Вечером зайшов на мою квартиру Олесь Др-ий з проф. Кулішем, і ми з приємністю слухали цікавих оповідань професора про голод, масові арешти, війну. Олесь на «чорно» вирвав його з табору полонених ДУЛЯГ 151, передав мені, а я вже маю постаратися для нього перепустку до Києва, що я і зробив ще перед моїм виїздом на відпустку.

Я переживаю своєрідну передвідпусткову гарячку. Хоч сотн. Тінтельют обіцяв мені, що поїду, але були в нас і такі, що хотіли робити перешкоди. Добрим моїм аргументом було те, що я не відбирав місця в поїзді для німця, бо їхав до ГГ, а німці, що йшли до Райху мусили мати «пляцкарту».

Отець Войнар вписався у мій щоденник, який «чудом» мені зберігся:

«Служба батьківщині — це один з актів служби Богові. Тому перша не сміє колідувати з другою. Коли ж колідує, то значить, що перша не є властиво службою, а тільки шкодою батьківщині.

Другові Орестові у спогад однакового уряду та в різних людей у цілі служити на своїй — не своїй землі Богові й батьківщині.

Лозове 4.VII.1942,

о. Мелетій Войнар, ЧСВВ.»

Під підписом подав свій військовий ступінь, прізвище й число польової пошти.

Перебуваючи в Римі в 1946 році, мав я змогу говорити з о. Войнаром по телефоні, а другий раз — в 70-их рр. в Чікаго.

Чи залишив покійний вже о. д-р Мелетій Войнар якінебудь записи з часів свого побуту в Україні?

Із документів

Остап Сокольський

ДІВІЗІЙНИКИ В СОВЕТСЬКІЙ НЕВОЛІ

Оцілілі німецькі документи показують трагічний стан колишніх дівізійників, які попали у советський полон. Звіти ці є зроблені німецькими вояками й українцями, яким вдалось ще під час війни втекти з Советського Союзу.

Події описані в цих документах мали місце після завзяттях боїв під Бродами. В історії Советського Союзу Великої Вітчизняної Війни ці бої є частиною т.зв. Львівсько-золочівської офензиви. У боях цих брали участь величезні військові з'єднання обох сторін, включно з українською Дівізією «Галичина» по німецькому боці. Із 12.000 дівізійників, які пішли під Броди, багато там загинуло й було поранено, багато попало в полон, багато, врятувавшись, пішли до УПА, а лише 3.000, вирвавшись з оточення, повернулись до вищільного табору в Німеччині.

Ці розповіді показують як брутално поводилися совєтські вояки з німецькими полоненими, зловленими у цих боях.

1) *Кінець липня 1944 року (З округи Броди-Золочів).* «...Тут ці, які подали себе, що вони українці з СС Дивізії „Галичина“, були відокремлені і розстріляні. Оскільки я міг довідатися, іх було сорок сім.»

2) *Кінець липня 1944 року (З округи Сянок).* «...31 липня 1944 року на станції впalo два постріли з револьвера. Коли я підійшов до вікна, то побачив, що пострілом в потилицю замордовано двох вояків СС Дивізії „Галичина“. Я виразно бачив відзнаки Дивізії „Галичина“ на рукавах сірого мундиру.»

3) *1-го вересня 1944 рок.* Втікши зі Львова, українець подає: «...У Львові-Скнилові знаходиться табір, в якому приміщено біля 2.000 німецьких військових полонених, які босі або ходять в дерев'яних черевиках, бо їм їхні черевики відібрано. Всім полоненим без винятку обстрижено волосся. На Пекарській вулиці працюють, як штраф-робітники, 11 німецьких і 11 українських вояків СС Дивізії „Галичина“.

4) *30-го вересня 1944 року.* «...Колишні українські поліцай і службовці німецьких установ і влади є регулярно арештовані і розстрілювані. Члени СС Дивізії „Галичина“ арештовані і запроторені.»

5) *25-го жовтня 1944 року — Стрий.* «...Новопокликані (до Червоної армії) в Стрию (65 км. на південь від Львова) є політично перевірювані в призовному пункті. Вимагається від одних, щоб вони доносили на інших. Десятюх колишніх вояків СС Дивізії „Галичина“ розстріляно.»

6) *24-го жовтня 1944 р. — Положення у Львові.* Звіт колишнього вояка Дивізії „Галичина“, якому вдалось продістатись на Захід. «...До 19-го вересня 1944 р. в місті Львові не було ні води, ні електрики. Трамваєвий рух не діяв. Навіть львівські радіопередачі замовкли. Положення населення надзвичайно тяжке. З достатньої кількості приділених карток на хліб, жодного хліба купити не можна. Крамниці порожні. Люди живуть лише з тайної (чорної) торгівлі. ...Мужчини-українці повтікали в ліс до партизанів.»

При цьому треба відмітити, що між цими німецькими документами є також один, який вказує, що СРСР вживав навіть колишніх дивізійників для розвідчих цілей. Про це ясно пише наступний звіт:

7) *24-го жовтня 1944 р.* «Зізнання зловленого агента-парашутиста... Це колишній доброволець до СС Дивізії „Галичина“, який лише використав нагоду стати парашутистом, щоб втечею врятуватися.»

А скільки є ще серед нашої української громади таких агентів, які ніколи до цього не призналися і тепер своєю підривною роботою розкладають нашу громаду?

Фейлетон

Ро-Ко

ЧУЖІ ГРОШІ ЛЕГКО РАХУВАТИ (або: Хто проти СКВУ?)

Відбувся наш останній Світовий Конгрес Вільних Українців. Успішно й величаво. Були критики й була критика. Писали наші політично-економічні критики, що СКВУ — це непотрібна витрата політичних українських грошей. От навіть, обчислили вони, що на останньому СКВУ два мільйони доларів пішло, мов дим з комина, з наших у чужі кишені. Замість висилати хмари делегатів на СКВУ, хайби в той час з'їхалося кількадесят найповажніших батьків народу, і вони узгіднили б, хто має засідати на чолі, і хто й що мав би зробити в наступних п'ятьох роках, — пропонують ці критики.

Ніби воно добре й логічно, але...

Але не політично. Ми живемо в часах великих політичних конвенцій. Поглянути хочби на американські президентські конвенції чи канадські партійні. Чим ми гірші від них? Американці голосують на свого президентського кандидата — республіканського чи демократичного — тоді вже, як його узгіднять на їхніх конвенціях. На СКВУ так само: делегати голосують на кандидата, як наша номінаційна комісія узгіднить найкращого з-поміж найкращих. Біда тільки, як є більше найкращих кандидатів, і комісія має проблему узгіднитися. Але якось і з тим вив'язується. Ця процедура знаменита, бо вона витончує і гострить політичні змисли, пригадує, як сказав Шевченко, чиї ми діти. Зберіть узгіднення і голосування, і нічого не лишиться з політичних емігрантів. А політика — це велика річ.

І не економічно. Що сьогодні два мільйони доларів? В Торонто купите за них чотири мешканеві хати, а в Нью-Йорку може дві. навіть якби СКВУ купив ці дому, то які громадські надбудови скочуть ті хати доглядати, спереду них сніг відкидати, довкола траву стригти — не косити, як в старому краю, — а стригти, як фризієр волосся на голові своїх клієнтів? Якщо не використати цих грошей тепер, інфляція їх зовсім пожере, і до наступного СКВУ мало що з них залишиться. Не виплатиться виправа за шкіру, як каже народна мудрість.

І не практично. СКВУ — це не одна світова організація. Ми осягнули вищий степень громадського розвитку — ми стали світовою організацією світових організацій. Навіть якби не було величного СКВУ, то як тоді відбувати всі інші світові з'їзди, конвен-

ції, конгреси і т.п.? А так з нагоди СКВУ «поконгресують» собі пластиуни, сумівці, комбатанти, Визвольний фронт, мистці, науковці, кооператори. (Когось я пропустив?) І де ѹ коли була б можливість вислухати всі ці мудрі й актуальні доповіді, панелі, промови, налюбуватися концертами, оглянути виставки, з'їсти полуценки й вечери? До такої загальної і вельми політично поважаної справи, як СКВУ, слід позитивно підходити, і треба б комусь з науковців обчислити, скільки на кожному СКВУ наша громада заощадить, а не втратить. Це один бік медалі — матеріальний чи фінансовий, а другий? Хто з делегатів витримав би відбувати всі вищезгадані світові з'їзди в окремому місці і часі — рік за роком? І думаючи практично, здаймо собі справу, що тільки п'ять років поміж СКВУ — це зовсім невистачальне число, щоби відбути всі наші світові здвиги.

І не комунікаційно. Народ хоче знати, — читаемо заклики в медіях. Де народ краще може довідатися про нашу політику, побачити наших провідників, навіть хай здаля за президіальним столом, як не в одному готелі на СКВУ? Де почує нові плітки, нові політичні жарти? І де зустріне стільки своїх приятелів і знайомих, навіть якщо вже не всіх пізнা�є? Кожний делегат від'їжджає з СКВУ задоволений і збудований, бо такої громадсько-політичної діяльності вистачить кожному учасникові Конгресу на наступних п'ять років.

І не фер. Час не стойть на місці. От відбувся цей СКВУ й відбудеться подібний наступний і ще може один післянього. А згодом? Як Бог даст? Тоді буде так, як буде, і може сповнитися мрія теперішніх критиків на двісті відсотків, на що навіть не треба буде узгіднення. Але є надія, що традиція поїздок делегатів на Конгрес передасться навіть грядущим поколінням поселенців, бо це вже людська прикмета, що людина потребує зустрічатися і любить подорожувати — навіть на Місяць.

А тим часом, в наш час, критика не витримує критики: мно-
га літ нашим СКВУ!

CROWN INVESTMENT CORP.

PRECISION PRODUCTS OF HIGHEST QUALITY

1402 Rankin, Troy, Michigan 48083

Tel.: (313) 589-3400

З життя комбатантських організацій

о. д-р І. Музичка

НАШ ЮВІЛЕЙ 1000-ліття В ЕСПАНІЇ

Про українську громаду в Еспанії не часто чуємо, бо її число дуже мале. Під сучасну пору в Мадріді є дев'ятьох українців. По цілій країні розкидані в такий самий спосіб ще кілька родин.

Громада ця має свою історію. Почалося тим, що восени 1946 року з Ріміні зголосились на студії до Мадріду 35 осіб — вояків нашої Дивізії. Еспанія тоді, хоч не переживала упокорення програної війни, бо участі в ній не брала, але тодішні переможці не дивились на неї ласкавим оком. Генералові Франкові закидувалось приязні з Гітлером, і те, що він був «диктатор» і ніби своєрідний «фашист», бо переміг у домашній війні 1936-1939 рр. «ресурсубліканців», які готували створення другої в світі комуністичної держави. Еспанію по війні ігнорували, а то й бойкотували. Хоч Франко не включився в війну, як Муссоліні, і держався від Гітлера здалека, а «про людське око» післав Гітлерові на поміч... одну дивізію. Тоді в Еспанії був брак харчів, і тільки Аргентина їй помогала. В такій ситуації Еспанія прийняла на студії студентів утікачів зі Східної Європи. Цим ділом займались католицькі організації, монаші чини і урядові державні кола. Від восени 1946 року число студентів постійно доповнялося. Прибули також польські, угорські, румунські та інші студенти. З української сторони тою справою займався особисто преосв. Кир Іван Бучко.

У своєму листі до тієї малої громади українців в Еспанії писав тепер Блаженіший Мирослав — «що поселились на західній окраїні Європи в гостиннім kraju Еспанії серед шляхетного католицького еспанського народу, який прийняв Вас по останній війні як ізгоїв і поділився з Вами убогим тоді своїм куском хліба, даючи Вам вільне життя, освіту і притулок». Деякі з тих студентів поселились в Еспанії, створили свої сім'ї, інші виїмігрували.

Треба сказати, що мала група зробила багато в своїм довкіллі для української справи. Українці в Еспанії мають там дуже добру славу, здобули багато приятелів серед чільних осіб, близьких урядові і впливових в еспанському суспільстві.

В цьому році вони постановили відсвяткувати разом з українським народом Ювілей 1000-ліття Хрещення Руси-України. Не легко в такій малій громаді звеличати таку велику подію, що більше вона зробила це власними силами. Подія хрещення є релігійного характеру, отже треба її відзначити на церковному рівні, а не на «громадському», як в нас привикли називати.

Мадрідська громада зробила нараду. Рішили: подати інформацію про наш Ювілей і про наше християнство для всього еспанського народу через радіо (були три передачі) і пресу. Попросили примаса еспанської католицької Церкви і президента єпископської Конференції архієпископа і кардинала Мадріду, Ангела Сужіо Гойкоечеа, щоб він повідомив про те еспанський народ через єпископат. Намітили також запросити на торжественну св. Літургію Блаженішого Патріярха Мирослава-Івана на день 26 червня і так відзначити нашу велику історичну подію. Постановили, і по-військовому провели.

Один з членів громади у своїм підприємстві наказав креслярам зладити ювілейну афішу. Справді афіша вийшла знаменито! Її розіслано до всіх церков Мадріду. Кардинал Сукія подав велику допомогу. Видав заклик до всіх еспанців про молитви за нашу Церкву і народ (кардинал примас в Еспанії — це велика особа і його розпорядок дбайливо виконують...). він теж дав згоду взяти участь у святкуваннях і відступив на це свою катедру. наші організатори видали заклик до всіх колишніх українських студентів, що студіювали в Еспанії, щоб приїхали на це торжество. Деякі приїхали. Колись за студентських часів вони творили добрий хор. Завдяки двом дякам — Федора Курляка (скінчив богословію в Колегії Св. Софії в Римі) і хор. Богдана Рогача, спів на Літургії був запевнений.

Блаженніший Мирослав Іван не міг приїхати. Його заступив Кир Андрій Сапеляк — єпископ для українців в Аргентині. Блаженніший написав особистого листа до примаса і окрім звернення-послання до українців в Еспанії, яке прочитав Кир Андрій зібраній громаді в суботу ввечері і в неділю, після Служби Божої всім присутнім. Блаженніший писав: «Вітаю з великим почуттям вдячності еспанську католицьку ієрархію на чолі з примасом кардиналом Ангелом Сукія Гойкочеа, Його Величність короля Хуана Карлоса, королеву Софію і весь уряд держави та цілий еспанський народ, з вдячністю за їхні молитви за нашу поневолену Церкву і народ. Тим вітанням хочу поділитись з цілою Еспанією нашою великою національною радістю, якою є подія тому тисяча років, коли наш великий народ Київської Русі, сьогоднішньої України, прийняв Христа, в Христа задягнувся...».

До помочі Кир Андрієві приїхав також з Риму автор цих рядків.

Свята Літургія почалась о год. 6:00 ввечері в катедрі Мадріду. В процесії з катедральної ризниці йшли два молоді сини наших родин зі свічками, о. Беніто Сегундо — еспанський священик, що обслуговує нашу громаду в нашому обряді, о. митр. І. Музичка, представник нунція в Мадріді, представник капітули, Кир Андрій і кардинал Сукія. В часі процесії наша громада співала пісню «Вітай між нами». Перед Літургією кард. Сукія коротким словом до всіх вірних пояснив значення цієї події та значення хрещення Руси-України в історії Європи. Поставив наголос і на те, що сталося з Володимировою спадщиною тепер. Кир Андрій сказав півгодинну проповідь про нашу Церкву з історичного боку, про її стан сьогодні та значення нашого Ювілею, головно участью в ньому Папи Івана Павла II і цитатами з його листа до нашого народу, про високе місце нашої Церкви в християнському світі її терпіннями та ісповідництвом. Понад двісті осіб приступило до св. Причастя.

Після св. Літургії запрошено до окремої залі всіх еспанських приятелів української громади на «копа ді віно» — своєрідне в еспанському стилі прийняття. Тут виявiloся те, скільки наша мала громада придбала приятелів!

Кир Андрій подякував ще раз за все, що еспанці зробили того дня для української Церкви і народу.

M-C DAIRY

• йогурт • гуслянка • білий сир • сметана •
212 Mavety Street, Toronto, Ontario — Tel.: 766-6711
УСЕ СМАЧНЕ, ДОБРОЯКІСНЕ!

ПОТРІБНА ДОПОМОГА ДЛЯ БІЖЕНЦІВ В АВСТРІЇ

На 10 грудня 1988 р. в Австрії було 496 українських втікачів. Вони всі потребують допомоги. Крім них, є ще такі, що залишилися в Австрії, яким теж мусимо помогти.

На допомогу ми видали в 1988 році майже 200 тисяч шілінгів (приблизно 17 тисяч доларів) — усе з добровільних пожертв установ і поодиноких людей. Перед веде ЗУАДК (США), що прислав 11.500 дол. Більші суми були прислані СУБ (Англія) — 1.200 фунтів, ЛУКЖК (через централю в Едмонтоні, Канада) — 1.500 дол., ССУК (Канада) — 1.850 дол., і суми нижче тисячу долярів владики обох віровизнань, кредитівка «Самопоміч», кооперативи й ін. Щире їм спасиби.

В січні мали б бути початися виїзди біженців до Канади з державного спонсорства. Потрібно інших спонзорів у всіх країнах нашого поселення. Спонсорство можна зголошувати до ЗУАДКт в США, Канадсько-української іміграційної служби (Богдан Микитюк), Суспільної Служби СКВУ (Зенон Дуда) і Суспільної Служби Українців Канади (С. Харко).

Тепер відносини до втікачів в Австрії загострилися. Українців трактують так само, як поляків чи мадярів, хоч українці є в тих державах меншинами.

Потрібний зимовий одяг, особливо тим, що приїхали недавно.

Майже щодня приходять до табору нові втікачі. За них голова УЦДОА мусить особисто ручити, що вони українці, хоч допомагає, як вони мають від українського священика посвідку, що вони українці греко-католики чи православні. Щораз важче дістатися втікачам, як політичним, до табору. Тепер приходять матері з дітьми чи мужі, щоб злучитися з своєю родиною. Одна третя втікачів — це жінки, 80% — люди між 17 і 35 роком життя, 10% — де диті.

Велика більшість втікачів (80%) хоче емігрувати до Канади, 12% — до США. Багатьом австрійські власті відмовляють політичного притулку й будуть викидати з таборів. Ми стараемся тому протидіяти.

Наш клич: «Помагайте нам помагати!». Тому закликаємо до Ваших пожертв.

д-р С. Наклович

голова Українського Центрального
Допомогового Об'єднання в Австрії
і представник ЗУАДК

З ДІЯЛЬНОСТИ БРАТСТВА КОЛ. ВОЯКІВ 1-ої УД УНА, СТАНИЦІ У ВІННІПЕГУ

Праця й діяльність нашої Станіці Братства ніколи не пригасає, а в минулому році навіть пожвавилася — це був Рік тисячоліття хрещення України.

Після загальних зборів, на яких перевибрано управу, голова Станіці, Олег Загорода, закликав до активної праці. Наці делегати взяли участь у відзначенні 60-річчя від заснування Української Стрілецької Громади. Організованою групою з прaporом ми взяли участь у зелено-святочних відправах, на яких патріотичну проповідь виголосив наш капелян о. митрат С. Іжик. Ти-

ждень пізніше відправилась Архиерейська Служба Божа в Кілденан Парку при великій участі людей. Тисячолітній хор — це ж гордість Вінніпегу, — диригентом якого є наш невтомний член Ю. Гнатюк, співав до Служби Божої, дав концерт у Вінніпегу та взяв участь у величавих святкуваннях Тисячоліття в Римі. В тому хорі співають наші побратими. Ми гордимось тим і гратуємо їм за їхній вклад. Імена їхні знаходимо на сторінках місцевої преси: маestro Юрія Гнатюка нагороджено похвалами за його працю, а д-ра Романа Бучка названо «Мужем тисячоліття».

Наші пропори видно було на протибільшовицьких демонстраціях, на академіях і річницях. Під час літніх ширших сходин Ярослав Габа («Славко») прочитав свою доповідь, яку він приготовив на конференцію українських учителів манітобських шкіл, п.н. «Я був там!» Це спогад з дивізійного життя — участь в боях під Бродами, переживання із Словаччини, Югославії та закінчення війни.

Заходами Б-ва дивізійників та Т-ва «Рідна Школа» ім. М. Шашкевича відзначено 63-ліття «Рідної Школи» та 45 річницю створення Дивізії. Господарем свята був І. Нестор, а головним промовцем д-р Р. Бучок.

Д-р Бучок проаналізував діяльність «Рідної Школи», з якої створилася теперішня церква св. Андрея, що її парохом є владика кир Мирон. Важкі пionерські часи гуртували всіх українців, а прикладом до цього став «Кам'яний хрест», написаний Стефаником. Він зображує біду в старім краю та бажання наших людей виїхати за океан у пошукуванні кращої долі. Тяжкі початки й витривалість дали початки для кращого майбутнього їхнім поколінням. Після Другої світової війни вони з відвертими руками прийняли дивізійників, дали кутик у Т-ви «Рідна Школа», а тепер ми всі при парафії св. Андрея. Згадав прелегент про святкування Тисячоліття в Римі й нагадав про преосв. владику архиєпископа Бучка, пастора скитальців та рятівника дивізійників. О. диякон І. Книш, який почав і закінчив молитвою це свято, присвятив свою бесіду вихованню української дітвори та молоді в школах і рідній хаті.

На останніх ширших сходинах вшановано пам'ять побратимів, які від нас відійшли: Ст. Демчишака й Ст. Шура. Згадано про недавно померлого в Німеччині Вол. Душинського.

«Вічний отаман» Олег розповів про Крайовий делегатський з'їзд Братства Канади в Торонті. Намічено плян коляди на інвалідський фонд, закликувано про допомогу через Суспільну службу на оборону І. Дем'янюка й рішено помістити святочні побажання в українській пресі.

Ми закінчили успішно працею славний Рік тисячоліття, який дасть нам охоту до дальшої праці на національно-релігійній ниві в майбутньому.

Славко

WASYL BYBYK
Real Estate Sales Representative
Montreal Trust
Kingsway Office, 1100 Islington Avenue,
Toronto, Ontario, M8Z 4S2
Bus.: 231-7755 Res.: 769-6866

ПРЕСОВИЙ ФОНД „ВІСТЕЙ КОМБАТАНТА“

В часі від 21 грудня 1988 до 15 лютого 1989 р. ми одержали слідуючі виплати на пресовий фонд журналу:

Александр Кобаса і Андрій Стажнів із збірки на поминальному обіді св. пам'яті Павла Лісного. Пожертви зложили:	
по дол. 20.00: О. і А. Кобаса і Г. і А. Стажнів; по дол. 10.00: В. і В. Хілько, М. і Р. Флюнт, К. Курячий, М. Плахта, В. Баран, Ф. і С. Корнічук, М. Швець, О. і І. Швець, О. Войтюк; по дол. 5.00: М. Іляшевська, М. Валовська, В. Шевчук, К. Луценко, В. Бесараб, М. Колер, О. Бабич, О. Піддубна, П. Гурський, М. Савчук, М. Євсейська; по дол. 3.00: І. Сілін, У. Антоненко; по дол. 2.00: М. Олірко, М. Федорак, Т. Антонець; по дол. 1.00: М. Бережний	разом 228.00
Володимир Гуляк з дітьми — Торонто, в десяту річницю смерти брата і стрійка св.п. сот. Степана Гуляка	100.00
Д-р Олег Ратич — Едісон, в пам'ять померлих друзів-дивізійників	80.00
Станиця Братства I УД УНА в Вінніпегу в пам'ять померлих друзів, членів Станиці: Степана Щура — дол. 50.00 і Степана Демчишака — дол. 40.00	разом 90.00
Іван Цар — Дітройт, замість квітів на могили побратимів Романа Осташевського, Юліяна Сало, Мирослава Іванишина і Святослава «Коко» Петрова	40.00
Роман Гаврилів — Вінніпег, в пам'ять дорогих братів св.п. о. Константина і Михайла	25.00
Д-р Богдан Дзюбановський — Віндзор, замість квітів на могилу св.п. Юрія Матковського, помер в Торонто 23.IX.88	25.00
Михайло Маціна, член Т-ва к. вояків УПА у Клівленді, в пам'ять померлого Ярослава Баб'яка	24.00
Д-р Ярослав Качай — Філадельфія, з приводу третьої річниці смерти побратима св.п. Ярослава Палатайка	20.00
Степан Гула — Торонто, з нагоди родинної зустрічі на прес-фонд журналу зложили: по дол. 20.00: Степан Гула, Мирослав Малецький, Н.Н., Зенон Гарапа, Богдан Гула, Ліда Малецька, Андрій Малецький, М. Антонишин, Надя Гарапа, д-р Орест Антонишин, Б. Ладвік, Дарія Антонишин, Іван Федаш, Юрій Гарапа, Тим Гриффін, Віра Бручковська; по дол. 10.00: Роман Турчиневич	разом 330.00
Роман Герасимович — Мілвоке	100.00
Степанія Девоссер — Торонто	78.00
по дол. 50.00: Анна Ортинська-Рибак — Кліфтон, Василь Дубик — Торонто, Станиця Братства I УД УНА в Дітройті	разом 150.00
по дол. 30.00: д-р Дмитро Павлишин — Клівленд, Александр Смаль — Мейплвуд, д-р Роман Рак — Кергенкстон	разом 90.00

по дол. 28.00: Мирослава Клименко — Торонто, Богдан Кальба — Торонто, Ігор Друневич — Торонто, Роман Проців — Тандер Бей, Степан Янківський — Вінніпег, Сильвестер Ремеза — Оттава, Іван Мороз — Торонто, Микола Мельник — Торонто, Зенон Бандура — Монреаль	разом 252.00
о. митрат Ярослав Гайманович — Монреаль	27.00
по дол. 25.00: Богдан Головід — Фліорида, Степан Зарицький — Торонто, Ярослав Соколик — Торонто, Богдан Любачівський — Чікаро, Володимир Левицький — Торонто, Любомир Кузик — Чікаро	разом 150.00
по дол. 23.00: Орест Шегда — Ст. Кетерінс, Ярослав Кернякевич — Ванкувер	разом 46.00
Іван Хохлач — Монреаль	24.00
по дол. 20.00: В. Кіземчук — Торонто, Михайло Чіх — Лондон (Кан.), д-р Александр Фаріон — Чікаро, Андрій Малецький — Новий Йорк, Ілля Яремчук — Тандер Бей, Іван Скіра — Філадельфія, Александр Гардецький — Філадельфія, Дмитро Хомань — Вінніпег, Роман Бойчуна Торонто, Павло Слободян — Чікаро, Володимир Смігуро-ський — Парма, Іван Снігур — Стронсвілл, Степан Дух — Саскатун, Онуфрій Мурашка — Торонто	разом 280.00
по дол. 18.00: Михайло Марушак — Торонто, д-р Володимир Пасічняк — Торонто, Михайло Мельник — Торонто, Василь Дерех — Торонто, Тарас Качмарчук — Торонто, Степан Костишин — Вінніпег, Михайло Бойчук — Саскатун, Петро Микуляк — Торонто, Василь Остапчук — Гамільтон, Лев Ткачук — Ріджвей	разом 180.00
Роман Піх — Торонто	16.00
по дол. 13.00: Остап Стецьків — Mississauga, Евстахій Остапюк — Торонто, Павло Остапович — Торонто	разом 39.00
Дмитро Негрич — Торонто	12.00
по дол. 10.00: Андрій Вільшанський — Парма, Іван Саламанчук — Ріджайна, Григорій Козакевич — Ріджайна, Дмитро Бойчак — Вінніпег, Олекса Загорода — Вінніпег, Зена Зарицька — Плейнвью, Осип Наконечний — Торонто, Володимир Пилипюк — Торонто, Павло Салій — Торонто, Ярослав Паньків — Монреаль, Володимир Король — Фліорида, Богдан Куриляк — Едісон, Іван Бойко — Гамільтон, Василь Ціхацький — Торонто, Володимир Галушка — Чікаро, Євген Бочан — Торонто, Роман Білик — Рочестер, Михайло Ромах — Торонто, Богдан Садівський — Гамільтон, Богдан Барабанік — Фліорида, Андрій Закревський — Новий Йорк, Степан Чутчук — Чікаро, Роман Микита — Кліфтон, Володимир Католик — Ст. Кетерінс, Петро Петрик — Гамільтон, Мирослав Костишин — Торонто, Іван Городецький — Торонто, Василь Максимець — Торонто, Іван Рихвіцький — Лігайтон, Микола Швед — Редфорд, Роман Гавриляк — Новий Йорк, Ярослав Колодій — Філадельфія, Михайло Дендерис — Торонто, Ольга Заяць — Ванкувер, д-р Степан Гамула — Mississauga, Василь Атаманчук — Келовна, Володимир Мазяр — Глен Спей, Да-	

нило Мох — Понд Едді, Володимир Зуляк — Лігайтон, Євген Михайлів — Бетлегем, Степан Романко — Клементон, В. Гайовський — Вінніпег, Осип Голинський — Лівінгстон **разом 430.00**

по дол. 8.00: Дмитро Івоничик — Вінніпег, Іван Савчак — Вінніпег, М. Терентяк — Вінніпег, Володимир Макар — Торонто, Богдан Сорока — Торонто, Осип Ціпса — Монреаль, Антін Василик — Торонто, Осип Мудрий — Торонто, Михайло Лавришин — Торонто, Іван Надолішний — Гамільтон, Іван Василиця — Судбури, д-р Роман Романович — Вінніпег, Михайло Квич — Тандер Бей, Микола Гайдя — Монреаль, Василь Чупринда — Торонто, Мирон Драган — Оаквіл, Михайло Стефанів — Амгерсбург, Михайло Олійник — Торонто, Роман Стаків — Гамільтон, Андрій Каchor — Вінніпег, Антін Дербіш — Торонто, Михайло Лисюк — Ст. Кетерінс, Петро Стельмах — Торонто, Юрій Сліпенький — Судбури, Теодор Повідайко — Ляшин, Константин Брикович — Торонто, Іван Фіголь — Торонто, д-р Богдан Роздільський — Саскатун, Іван Дудись — Торонто, Євстахій Думкін — Терра Котта, Лев Бекесевич — Торонто, Іван Плещкевич — Монреаль, Теодор Юркевич — Торонто, Добромир Козанівський — Ніагара Фолс, Зенон Кобилянський — Гамільтон, Ярослав Дутка — Торонто, Андрій Мацко — Торонто, Роман Гнатишак — Гамільтон, Іван Богун — Торонто, Теодор Костюк — Терра Бей, Михайло Яцишин — Міссісага, Іван Падик — Торонто, Федір Цимбалюк — Міссісага, Теофіль Турчиневич — Торонто, Михайло Височанський — Монреаль, Степан Венгільовський — Ст. Кетерінс, Мирон Головатий — Торонто, Зенон Кохановський — Торонто **разом 384.00**

по дол. 6.00: Володимир Прийма — Торонто, Т-во «ПРОСВІТА» — Ляшин, д-р Володимир Мотика — Рочестер, Маріян Греньків — Вінніпег, Микола Кулик — Торонто **разом 30.00**

по дол. 5.00: Семен Кріслатий — Клівленд, Лев Стеткевич — В. Гартфорд, Михайло Гембарський — Вінніпег, Олег Кальба — Дітройт, Іван Забитовський — Ветерсфілд, Александр Кобаса — Віліямстоун, Степан Ткачек — Фенікс, Іван Лотоцький — Флорида, Александр Кледор — Н. Бравнсвік, Василь Хай — Річфілд, Александр Каміньський — Дітройт, Лев Курилець — Торонто, Володимир Мазяр — Торонто, Ярослав Закаляк — Лінден, Василь Микитюк — Гловерсвілл, Степан Стрільчук — Палатайн, Іван Кайдан — Севен Гіллс, Михайло Ніньовський — Дітройт, Роман Копичак — Філадельфія, Іван Ляш — Дітройт, Михайло Шевчук — Ветерсфілд, Степан Корлатович — Парма, Ігор Козак — Діріборн, Валентин Сімніців — Філадельфія, Тарас Пастушенко — Юніон, Осип Труш — Юніон, Константин Бішко Бродалбін **разом 135.00**

Микола Заяць — Стетен Айленд **4.00**

по дол. 3.00: С. Дибайло — Вінніпег, М. Романюк — Вінніпег, Віктор Новак — Ветерло, Дмитро Станченко — Пікерінг, Александр Дранценко — Камск, Дмитро Галушка — Стовфілд, Роман Огірчак — Віндзор, Данило Баковський — Тандер Бей, Михайло Грицишин — Торонто, Александр Петришин — Тандер Бей, Мирон Васильків — Калгари, Микола Клюфас — Торонто, Степан Кравчук — Монреаль, Микола Дутчак — Лондон (Кан.), Степан Кучабський — Гамільтон

тон, Теодор Романюк — Тацдер Бей, Дмитро Пасічняк — Тацдер Бей, Осин Гвоздецький — Фльорида, Укр. Т-во «Просвіта» — Вінніпег, Василь Буртняк — Чікаго, Андрій Джердж — Австралія	разом	63.00
Микола Лінинський — Йонгстовн		2.00
	РАЗОМ:	3,454.00

Наше щире співчуття пересилаємо родинам, приятелям свв.п. Павла Лісного, Степана Гуляка, Романа Осташевського, Юліана Сало, Мирослава Іванішина, Святослава Петрова, Степана Щура, Степана Демчинського, о. Константина Гаврилова, Михайла Гаврилова, Юрія Матковського, Ярослава Палатайка, Ярослава Баб'яка.

Велике спасибі всім жертвовавцям та організаторам зборок на потреби нашого і вашого журналу.

Адміністрація В.К.»

РОЗШУК

Шукають і вістку про Степана «Фуся» Добрянського, хор. 1 УД, останньо в Англії, на адресу Вістей Комбатанта просять давні товариші.

**

Головна кватира НАТО повідомила, що країни комуністичного Варшавського пакту, перевищують числом війська і всіма родами зброй усіх союзників НАТО. На конференції у Відні найважливішим аргументом у справах розрішення були вимоги, щоби Східний блок зрівняв свої збройні сили до теперішнього західнього рівня. Для цього НАТО опублікувало порівняльні таблиці всіх родів зброй, які показують про перевагу країн Варшавського пакту.

**

Комуністична преса Панами підтримує тамошнього військового диктатора ген. Антоніо Норієгу, щоби він кандидував на президента у найближчих виборах, які відбудуться у квітні ц.р. Преса заявляє, що Панама дуже потребує таких керівників з прикметами Норієгі, і що він, крім населення всієї Панами, має теж політичну підтримку від нашого найвірнішого союзника — Советського Союзу.

**

Чимало розголосу у світовій міжнародній масовій інформації наробила вістка, що СРСР запропонував Західові допомогу у боротьбі з міжнародним тероризмом. Цю вельмицікаву пропозицію передав деяким західним амбасадам заступник керівництва КГБ в Москві, ген. В. Пономарев, і заявив, що вони готові, коли зайде така потреба, співпрацювати навіть із «Сі-Ай-Ей». Після того настутило настороження, недовір'я, а навіть оправдані підозріння, чи в цій пропозиції не скривається якась зовсім нова провокація, бо це ж загально відомо, що Москва вже давно допомагає всім тим країнам, які займаються тероризмом.

Вісті з України

Хто відновить славу «Карпат»? Колись популярна львівська футбольна команда «Карпати» в 1969 році здобула кубок СРСР. Це було її найвище досягнення, бо згодом команда перестала існувати, а її склад разом з грищем у селищі Брюховичі, перебрала армійську систему СКА.

Цього року «відродилися» «Карпати». До Львова повернуло багато її колишніх гравців: І.Є. Кульчицький (тепер начальник команди), Р.М. Поточняк (тренер) й інші. Головним спонсором госпрозрахункового клубу стало львівське виробничє об'єднання «Електрон». Але на рахунок команди надійшли й продовжують надходити великі й малі грошові внески від інших підприємств, організацій, установ, окремих громадян. Наприклад, артисти львівського естрадного театру-студії «Не журись» передали збір від одного з концертів — 500 карбованців. «Карпати» діють як госпрозрахунковий клуб, тобто самотужки мусітимуть здобувати фонди. Внедовзі будуть обрані президент, голова ради клубу і його заступники.

На перше заняття прибули 22 футболісти. Команда тренуватиметься у Львові, потім продовжить підготову до сезону у Яремчі в Карпатах і в Угорщині. Всередині квітня «Карпати» вийдуть на перший календарний матч все-союзної першості.

Серед проводу й гравців панує особливе піднесення, бо ж «Карпати» мають в своїй історії славу. У новонародженої команди є й проблеми. Одна з них — відсутність своєї тренувальної бази. Керівництво СКА не хоче віддати базу в Брюховичах, яка колись належала «Карпатам». У ролі стороннього спостерігача перебуває обласна федерація футболу, жоден з представників якої не спромігся привітати команду в день її першого тренування. (*Молодь України*, 16/89)

Що відбувається в зоні Чорнобиля? В 30-кілометровій зоні, яка прилягає до Чорнобильської атомової електростанції, після аварії 1986 року виконані дезактиваційні роботи на площі 150 гектарів. Для захоронення вивезено 150 тисяч кубометрів радіоактивного ґрунту, вкрито асфальтом та бетоном майже 16 кілометрів автомобільних доріг і тротуарів. Дезактивовані центральні вулиці Чорнобиля, багато житлових і адміністративних приміщень, бази сільськогосподарської техніки, інші виробництва, ринок, відремонтований будинок культури, діє кінотеатр. Для дальнього життєзабезпечення міста відремонтовано й оновлено теплове обладнання, каналізаційні та водоочисні споруди, лінії і об'єкти електропостачання, зв'язку.

З урядового дозволу насамперед зноситься 42 із 2278 приватних будов. При виборі цих об'єктів оцінювалася їхня радіаційна забрудненість, санітарний, протипожежний стан, інші принципові показники. Щосить, наприклад, виникнути пожежі, і радіоактивне забруднення розноситиметься димом. Власникам цих будівель виплачено відшкодування.

Про негайнє повернення людей не може бути мови. Повернутися, то треба привезти з собою дітей, займатися садівництвом, поратися на городі, збирати гриби. У зоні, яка прилягає до Чорнобильської АЕС, є небезпека для здоров'я людей. Тут можуть перебувати лише командировані професіонали, підготовлено для роботи в особливих умовах.

Нині в селах, що в цій зоні, живе близько 1000 чоловік. Це переважно

літні люди, що повернулися сюди самовільно. Вони не уявляють небезпеки од радіації, тому байдуже ставляться до здоров'я свого, своїх дітей та онуків, які приїжджають до них у відвідини й на канікули.

За даними радіометричних вимірювань, у тих селах бета-забруднень по-бутових предметів 2-3 рази вище допустимих норм. Якщо навіть в тих місцях зробити дезактивізацію, є проблема вторинного радіаційного забруднення на вже очищених теренах.

На думку спеціалістів, реевакуація людей в 30-кілометрову зону недопоміжна. А тих, хто самовільно повернувся, слід вивезти. На цій території рекомендується припинити всі види діяльності, крім науково-дослідної і в мінімальному обсязі — дослідної господарської. Наука підтвердила, що тут немає можливості постійно жити ще довго.

Журналістам, письменникам, кіноматографістам даються можливості побувати в цій зоні, побачити, що там відбувається. Цей район відкритий для закордонних гостей. Тут побувало 467 закордонних кореспондентів, спеціалістів, громадських діячів із 46 країн. (Подано за «Молодь України», ч. 12/89)

Проблеми автобусного водія. Олександр Несторенко з Кременчука за 15 років ще не дізнався, що йому дозволяється, а що ні. Коли до його автобусу 15 років тому всіли дві бабусі з поросятами в мішках, він їм не заперечив. Але комусь не подобалося це, і на нього написали скаргу.

З цього приводу його викликали й пояснили, що, згідно з 20 пунктами якихось міністерських правил, він вчинив неправильно. Тим разом обійшлось йому тільки зауваженнями. Від того часу він відмовляв пасажирам з таким вантажем.

Минулого року на його автобусному маршруті теж не взяли жінки з поросятами у мішку, і тепер вона написала скаргу, мовляв, вона навіть в літаку з поросятком літала. Несторенка знову викликали і заявили, що він вчинив неправильно. Йому оголосили зауваження і зняли 25% його премії.

«...Попрацювавши 25 років, я хочу все таки дізнатися, що мені дозволяється, а що ні? ... Якщо завтра до мене попроситься пасажир з козою чи з коровою, а я йому відмовлю, то чи буду знову покараний?» — запитує Несторенко в газеті *Молодь України*. (ч. 3)

Не буде кохання — не буде села! В СРСР є 40 мільйонів самітних жінок і чоловіків. Вони могли б мати сім'ю, дітей, свій затишний дім. Могли б, якби зустріли собі пару. Та не судилося.

Особливо не щастить сільським жителям. Десять немає дівчат і нудяться юнаки, їдуть у міста, за будь-яку роботу хапаються, сподіваючись на його величність випадок. А в іншому селі молода вчителька чи завідуюча клубом лічила свої роки — вже далеко «за 20-ть», а заміж вийти ні за кого. Посумують, та й гайда в районний чи обласний центр. Ще один незбудований дім, ненароджений малюк. Отак і маліє людьми село... — пише *Молодь України*, і ця газета ввела пошуки за супругою на своїх шпалтах.

Об'єднання молодіжних клубів. В СРСР сьогодні творяться різні неформальні групи різних напрямів. Тому й офіційні чинники стараються втримувати крок, і для організації вільного часу створено Об'єднання молодіжних клубів (ОМК), яке охоплює 2715 чоловік і об'єднує 17 клубів різного напряму.

Між ними чи не найдіяльніше львівське товариство. Розголос про його

діяльність у пляні відродження національних традицій поширилася далеко поза межі міста. Воно влаштувало чудовий виступ фолклорної групи на сцені Палацу культури «Україна» під час вечора «Роде наш красний», впорядкувало могили на Личаківському цвинтарі, причинилося до відродження центру гончарського мистецтва в селі Гавареччина. Члени товариства записують народні пісні, пропагують народні звичаї — гаївки, обжинки, щедрівки, призабуті дитячі ігри.

Одеса звернулася до львів'ян про допомогу в праці їхнього товариства. (*Культура і життя*, ч. 3/89)

Я — бойко! У протилежності до Гуцульщини, яка більш ізольована від «зовнішнього світу» йде, завдяки туризму, процвітають традиційні народні ремесла й фолклор, Бойківщина вирізняється контрастами. В одних околицях, наприклад, у селі Іванівці Рожнятівського району люди побожні, патріярхальні. При зустрічі навіть більшість молоді не каже «доброго дня», а «Слава Ісусу». З побожністю люди тут перейняли від батьків такі споконвічні цінності, як повагу до старших, відразу до брехні й злодійства.

В тому ж районі селище — Перегінське. тут не залишилося й сліду від патріярхальщини. Постійні масові бійки підлітків, корупція, пиятика. Основне зайняття чоловіків — сезонні роботи на Півночі й у Сибіру (в основному лісозаготівля). За кілька місяців привозять по 4, 5, 6 і більше тисяч. За них будують прекрасні вілли, купують дорогі речі та гуляють аж до наступного сезону.

Незважаючи на невблаганий вплив «цивілізації» та масової культури, ні на «войовничий атеїзм», під жупелом якого ми часто просто нищили свою культурну спадщину, — не змогли повністю знищувати своєрідність Бойківщини.

Раніше на Бойківщині фолклор був настільки багатим, що коломийки, ладкання, приповідки нерідко навіть у сусідніх селах розрізнялися. Тепер, звичайно, не те. Та все ж у Лещівці діти ходили колядувати й щедрувати всі роки, незважаючи на «репресії». І вертеп донедавна був. Що ж до коломийок, то народна пам'ять і сьогодні ще береже їх чимало.

Є в селі і старовинний одяг — вишивані кожушата, бойківські хустки, запаски. Всього цього могло б залишитися більше, якби не деякі події післявоєнної вже історії. У зв'язку з вигідним розташуванням гірського села воно стало центром бойовиків ОУН. Тому на прикінці сороках років було прийнято рішення повністю його зруйнувати. При тому було знищено багато предметів бойківського побуту.

Тепер лише в небагатьох хатах зустрінеш ткацький верстат. А колись бойківські килими, ліжники та інші вироби ткацтва з оригінальним орнаментом були добре відомі. Занепало й писанкарство, але традиції вишивання ще зберігаються.

В деяких селах Рожнятівського району зуміли зберегти майже недоторканним бойківський весільний обряд. Уbrane в старовинні шати молоді і дружки ходять «просити» на весілля, жінки плетуть барвінок, «ладкають» (співають старовинних пісень і приповідок), «розводять» танок із короваем, «екзаменують» майбутню газдиню...

З етнографічними музеями в цих краях взагалі суттєво. Болехівський музей (колись відомий) уже вісім років «на ремонті». Єдиний пристойний у селі — Ценява Рожнятівського району. У Калуському районі — взагалі нічо-

го. Сьогодні тут з ліхтарем не знайдеш загадок про бойківську культуру. А в минулому столітті польський дослідник І. Любич-Червінський побудував цілу монографію про бойків на матеріалі села Довпотів (Калуський р-н).

Багато неповторного й прекрасного ми втратили в безоглядності минулих десятиліть. То й сьогодні замислімося, що можна відродити. Адже без Бойківщини неповною і збідненою буде й історія України. А це ми вже «проходили». (*Молодь України*, ч. 11/89)

Десять тисяч львів'ян на мітингу. 10 грудня 1988 року прибуло 10 тисяч людей на мітинг, скликаний Українською Гельсінкською Спілкою, для відзначення 40-річчя проголошення Універсальної декларації прав людини. Коли 10 грудня проголошено загальноміжнародним Днем жалоби жертв вірменського землетрусу, львівський мітинг УГС змінено на вияв жалоби й солідарності з вірменським народом.

Одного з організаторів мітингу, Степана Хмару, арештовано на тиждень раніше, і без будь-яких підстав засуджено на 15 діб тюрми. В день мітингу вже від ранку почалися арешти активістів, між ними, Івана Макара й Ігоря Деркача. Спецвідділи міліції стояли на поготівлі. По довгих торгах з владою, Богдан Горинь прочитав відозву, а В'ячеслав Чорновіл — телеграму співчуття вірменському народові. Читання її заглушувано гучномовцями. (ПС УГС)

Формування Українського народного фронту. Ініціативний Комітет для створення Народного фронту зібрається 4 грудня 1988 року в Києві на збори, на яких обговорено способи творення «Груп перебудови» по всій Україні. Народний фронт буде займатися економічними, екологічними і культурними справами. У зібранні взяли участь члени Спілки письменників України, як також неурядові групи, як от: Українська гельсінкська спілка, Український культурологічний клуб, «Спадщина», «Неосфера». Вісім членів студентської групи «Громада» спізнилися, бо міліція насильно їх затримала, щоб перешкодити їм взяти участь у зібранні. Про творення Народного фронту повідомили київські газети *Молода гвардія* (25.XI.1988) і *Вечірній Київ* (1.XII.1988). Як повідомляє Пресова служба УГС 18.XII.1988 року, апаратчики і ЦК КПУ пригальмували творення Українського народного фронту, зайніційованого Спілкою письменників України. (ПС УГС)

ЯКЩО ЖИВЕТЕ У ВІННІПЕГУ І МАЄТЕ ФІНАНСОВІ КЛОПОТИ
• при закупі, або naprawі авта, • при закупі нового урядження хати, •
при консолідації (зібранні) всіх довгів, • при закупі або
перебудові дому, тоді!

РАДИМО ВІДВІДАТИ
КРЕДИТОВУ КООПЕРАТИВУ ПІВНІЧНОГО ВІННІПЕГУ

Вона радо допоможе Вам усі ці клопоти усунути!

NORTH WINNIPEG CREDIT UNION LTD.

544 Selkirk Ave., Winnipeg, Man. R2W 1Y9, Telephone: 586-8496 or 586-8469

Народний фронт у Вінниці. 16 листопада 1988 року у Вінниці на засіданні дискусійного клубу «Істина» вирішено створити Народний фронт підтримки перебудови. Ініціативну групу очолив доцент катедри філософії педагогічного інституту Володимир Мулява. 17 листопада відбулися установчі збори. Тиждень пізніше серед бурхливих суперечок партійні функціонери намагалися перешкодити. Затверджено програму більшістю голосів і рішено 10 грудня провести мітинг, присвячений пам'яті жертв сталінізму, про що подано заяву у міськвикономком. Після цих подій почалися напади в пресі на Народний фронт і його активістів. КГБ не допустив до мітингу вісімкох викладачів-активістів з іншими викладачами й студентами інституту. КГБ розігнав мітинг, зорганізований студентами, з представниками Народного фронту. Заборонено заплянований мітинг на 10 грудня. Проте Народний фронт продовжує існувати й боротися. (ПС УСГ)

Українська демократична спілка. Українське пресове агентство провело інтерв'ю з провідним членом Української демократичної спілки (УДС) — Леонідом Мілевським з Києва. З інтерв'ю довідуюмося, що УДС відокремилася від Російської демократичної спілки; її чисто політична програма включає суверенність України, визнання плюралізму в політиці, культурі й економіці; київська група начислює приблизно 40 осіб, а її провідними активістами є Анатолій Біченко й Тарас Антонюк.

УДС плянувала влаштувати 10 грудня 1988 року демонстрацію в Києві для відзначення Дня декларації прав людини ООН. Ранком того дня КГБ затримав 15 українських активістів на 5-14 годин. Увечорі вислано протестну заяву до Української Верховної Ради, яку підписали всі учасники.

УСГ і вибори. 18 грудня 1988 року в Києві відбулося чергове засідання Всеукраїнської координаційної ради Української гельсінської спілки. На засіданні прослухано звітів з поодиноких місцевостей і прийнято резолюції. В резолюціях ствержено: брак конструктивної критики проектів про вибори народних депутатів та про поправки й доповнення до Конституції СРСР; узаконення напрямних виборів, в яких третину складу депутатів буде зформовано недемократичним шляхом довільно встановленого представництва КПРС. Резолюція рекомендує: бойкот виборів; роз'яснювальну передвиборчу кампанію щодо позицій УСГ і критику недемократичних законів; як вийняток, взяти участь у виборах кандидатів, які зобов'яжуться заступати позиції УСГ.

Координаційна рада УСГ вислала телеграму Президії Верховної ради СРСР, в якій з'ясувала своє становище щодо проекту законів в справі виборів народних депутатів і висунула вимогу на демократичний процес нового закону про вибори. (УСГ)

Коляда в Києві. Група молоді товариства «Громада» приїдналася до віруючих, які у Свят-вечір славили Христа у Володимирському соборі. Милозвучне виконання рідних колядок притягнуло до групи кілька соток віруючих. Співаюча група колядників в супроводі віруючих рушила в напрямі Хрещатика. Не обійшлося тут без сутічок з міліцією, під час яких відламлено сталевий тризуб з держака. Колядники з оцілілою восьми-кутною зіркою повернулися до собору, а звідти пішли з колядою до відомих діячів української культури. (ПС УСГ)

Коляда у Львові. У різних кінцях Львова чулися у навечір'я голосні співи колядок і щедрівок. Це колядники з звіздами і барвищими вертепами відродили давню традицію у дні новоріччя. А колядувало їх багато: активісти товариства «Лєва», учасники художньої самодіяльності, професійні артисти, актори театру-студії «Не журись», театру юного глядача і просто робітники, студенти, службовці, учні, лікарі, інженери.

Гуцульські колядники в Києві. Гуцульські колядники дістались аж до Києва, де затрембітали на самісіньому Хрестатику. До будинку Спілки письменників зайдшли зі святковим споном вівса та й учинили там «Вечір історичного фолклору в стародавніх колядках». Перший секретар правління СПУ, Ю. Мушкетик, від імені всіх письменників, віддячив, як і годиться за давнім звичаєм, святим хлібом.

Усі кошти, подаровані Спілкою письменників та зібрані «на коляду» в залі, верховинці переказали на фонд потерпілим від землетрусу у Вірменії. (ЛУ, ч. 3/89)

З листа Галини Остап'юк до редакції «Літературної України». «...Хочу через вашу газету подякувати Борису Олійнику, Івану Драчу, Дмитру Павличку і всім іншим товаришам, які не шкодують сил і здоров'я для того, щоб відродити нашу мову, культуру, традиції. Завдяки їм до нас почали повертається колядки, щедрівки, які можна було почути скрізь у святковому Івано-Франківську.» (ЛУ, ч. 3/89)

Відзначення 70-ліття Акту соборності. З нагоди 70-ліття Акту соборності України 22 січня 1919 року, Виконавчий комітет УГС видав Звернення, в якому закликає відзначити великий Акт воз'єднання українських земель різними заходами по всій Україні. Комітет підтримує зокрема «Ініціативну групу Марійського товариства Милосердя», що організує Молебень 22 січня нинішнього року на площі собору св. Юрія у Львові о год. 13-їй після Служби Божої.

Звільнення політ'язнів. Напередодні відзначення 40-річчя Універсальної декларації прав людини ООН 9 грудня 1988 року звільнено з заслання трьох довголітніх українських політ'язнів: Левка Лук'яненка, Миколу Матусевича — обидва співзасновники УГС — і Юрія Базя.

Реалізація інтернаціонального і патріотичного виховання. *Літературна Україна* (ч.2) помістила постанови ЦК Компартії України щодо реалізації інтернаціонального і патріотичного виховання населення. Ось деякі ствердження:

— За останні два роки відкрито з українською мовою навчання та виховання понад 200 школ і 130 дитячих садків.

— Заходи піднесення рівня викладання і вивчення української мови в дошкільних закладах, у середній і вищій школі, ще не можна вважати за достатні.

— Повільно розширяється мережа дитячих садків з українською мовою навчання і виховання. У Ворошиловоградській області їх лише 13%, що явно не відповідає питомій вазі українського населення. Зовсім немає їх у Кримській області. Не відкрито нових школ з українською мовою викладання у Ворошиловграді, Дніпропетровську, Донецьку, Запоріжжі, Миколаєві, Сумах, Харкові.

— Не вжито заходів щодо збільшення курсів, які б читалися українською мовою у вузах, що мають до цього сприятливі умови.

— Не створено належних умов для оволодіння мовою всіма громадянами, які постійно живуть в республіці.

— Обмаль художніх фільмів українською мовою, заледве 7% дючого фільмофонду.

Деякі точки запроектованого пляну:

— З 1988-89 навчального року розпочати запровадження зайняття з української мови в дитячих садках, а з 1990-91 року — лекції української мови з 1-их класів у школах з російською мовою навчання.

— Створити умови для поступового введення в професійно-технічних училищах і технікумах викладання ряду спеціальних загальноосвітніх предметів українською мовою.

— Відновити вивчення української мови і літератури на підготовчих відділеннях вузів.

— Розширити викладання спеціальних дисциплін українською мовою.

— Розпочати вивчення курсів історії і географії УРСР як самостійних дисциплін у школах.

Резолюції пленуму правління Спілки письменників України. Після заслухання доповідей про українську літературу в процесі суспільного обговорення письменників Юрія Мушкетика, Дмитра Павличка, Ю. Щербака, М. Жулинського й Івана Драча, пленум СПУ ухвалило резолюції, в яких, між іншими, подано:

— Звернутися до Президії Верховної Ради УРСР з проханням пришвидшити процес укладання й затвердження Закону про навчання української мови.

— Доручити ініціативній групі СПУ сприяння перебудові, розробити проект програми Народного руху України за перебудову.

— Підтримано й запропоновано опубліковувати резолюцію екологічного мітингу з 13 листопада 1988 року в Києві.

— Розробити разом з Інститутом літератури Академії наук УРСР детальну програму видань несправедливо репресованих і забутих українських письменників.

— Разом з іншими організаціями провести напередодні 175-річчя з дня народження Тараса Шевченка установчий з'їзд Товариства рідної мови.

50-річчя воз'єднання українських земель в єдиній українській радянській державі вважати національним святом українського народу. (ЛУ, ч. 49/88)

~~~~~  
**Знаменитий, смачний хліб і всякого роду інші пекарські вироби  
повноцінної відживчої вартості**

**поручає**

**УКРАЇНСЬКА ПЕКАРНЯ БУДУЧНІСТЬ**  
**FUTURE BAKERIES**

**P. I. I. Вжесневських**

**739 Queen Street West — Toronto, Ont. — Telephone: 368-4235**

~~~~~

Археографічна комісія. Наприкінці 1988 року поновила свою діяльність Археографічна комісія Академії наук УРСР, покликана координувати публікацію пам'яток історії та культури. Її діяльність двічі переривалася на початку 30-их та на початку 70-их років.

Комісія в минулому разі передала до «Наукової думки» м.ін. перший том тритомного видання праці Д.І. Яворницького «Історія запорозьких козаків». (ЛУ, ч. 48/88)

Спізняний деб'ют поета Василя Голобородська. Тоді коли ім'я Василя Голобородська зникло з обрію української поезії, його поезії перекладаються на багато європейських мов, входять майже у всі слов'янські антології, а в Югославії видана 1984 року антологія світової поезії називається «Від Робінсоната Тагора до Василя Голобородська».

Зовсім недавно у в-ві «Радянський письменник» вийшла друком збірка віршів В. Голобородська «Зелен день» з передмовою поета М. Вінграновського. У збірці переважають давні поезії, але є чимало нових.

Олесь Міщенко пише: «Його поетичний деб'ют мав відбутись чверть віку тому... Читаєш його — і ніби проникаєш у глибини духу свого народу».

Іван Дзюба зауважує: «Такий мізерний тираж збірки (1000 примірників), що навіть найталкісі шанувальники поезії не зможуть її придбати — чи не глумливі книготорговлі з усіх нас? Глумливі, яке давно стало нормою?» (ЛУ, ч. 48/88)

Відзначення Акту соборності України. З нагоди 70-ліття Акту соборності України 22 січня 1919 року, Виконавчий комітет Української Гельсінської спілки видав звернення, в якому, між іншим, закликає відзначити цей Акт.

У Львові 22 січня Ініціативна група Марійського товариства «Милосердя», не одержавши офіційного дозволу, зorganізувала Молебен перед собором св. Юрія, який відправили українські католицькі священики при співучасти тисячі вірних.

В Києві УГС плянувала відзначити Акт соборності перед собором св. Софії, але влада відмовила дозволу. В результаті цього, святкування відбулися в приватному апартаменті при участі приблизно 60 людей. Не обійшлося без міліції, яка старалася перешкодити. (ПС УГС)

На захист Шевченкового краю. Понад 1000 діячів культури, науки й громадськості підписали звернення до уряду республіки з пропозиціями: терміново припинити розпочате будівництво Чигиринської АЕС і промислового комплексу на лівому березі Дніпра в Каневі; вжити заходів до припинення ерозії берегів Канівського моря; надати статус «історичне місце» Каневі, Чигирині, Переяславові-Хмельницькому, Богуславі, Білій Церкві, Умані, Оготині, Золотоноші, Корсуневі Шевченківському; розширити музеїйну мережу з упорядкуванням і музефікацією шевченківських місць; для розвитку туризму в шевченківських місцях створити спеціальний фонд. (ЛУ, ч. 52/88)

Перша реабілітація українського політ'язна. Українська Гельсінська Спілка подала до відома, що сталася незвичайна річ — Верховний суд України, перший раз від часів брежневської стагнacії, реабілітував українського політ'язна. Повідомлення про повну реабілітацію одержав мешканець Києва — Святослав Хмелевський, засуджений 1984 року за статтею 187-1 Кримінального кодексу УРСР на три роки. (УПС)

«Літературна Україна» росте. Тираж тижневика Спілки Письменників України, *Літературна Україна*, зрос в 1988 році вдвое проти торішнього січневого тиражу й становить 110 тисяч примірників. В 1984 році тираж ЛУ сягав ледве 27 тисяч. (ЛУ, ч. 1/89)

«Українська літературна енциклопедія». Вже появився перший із п'яти томів УЛЕ. Енциклопедія подаватиме відомості з історії всієї української літератури, включно з інформацією про літературу зарубіжних країн, розкриваючи їхні сучасні й історичні взаємини з українською. В першому томі є близько двох з половиною тисяч статей майже шестисот авторів. На особливу увагу заслуговує усунення «білиз плям» та повернення доброго імені неправедливо забутим і репресованим письменникам. (ЛУ, ч. 1/89)

Нарешті! Як подає *Культура і життя* (ч. 1), народний артист О. Король, що є головним режисером Запорізького театру, дав інтерв'ю у *Запорізькій правді*. Він повідомив, що нинішній сезон — це останній, коли в театрі йтимуть вистави двома мовами. Від вересня 1989 року будуть іти тільки українською мовою. Про двомовну діяльність театру були критичні статті в пресі й листи читачів.

Ще про таблички з російськими назвами вулиць у Вінниці. В.І. Семко з Вінниці подзвонив до редакції журналу *Жовтень* у Львові:

— Останнім часом наша Вінниця «прославилася» новенькими табличками з назвами вулиць, переіменованих на російський лад. Писали про це в республіканські журнали, вінничані пробували достукатися до «високих інстанцій»...

— І що з того? Були начебто знайдені «винні». Виявляється, що в Білій Церкві, де виготовили таблички з назвами вулиць, не вміли написати їх по-українському. Нібито білоцерківчани прямо відповіли вінничанам: «Мы не изготавляем табличек с украинским текстом».

— На цьому все скінчилося. Буря в склянці води... Нібито марниця — таблички. А дитина спитає батька: «Що, «несолідно, некультурно» називати вулиці по-нашому?»

Товариство української мови в Одесі. В Одесі засновано Товариство шанувальників української мови ім. Т.Г. Шевченка. Ініціатори — книголюби, яких згуртувала Наталка Бєлінська — працівник дитячої бібліотеки. Молдаванка за національністю, вона палко закохана в красу українського слова. Її захоплення поезією, піснею передалось юним читачам, які, на жаль, в школі не вивчають рідної мови. Деякий час це був просто гурток. А коли його поповнили вчителі, літератори, журналісти, працівники науки і культури, народилася думка про створення товариства.

Тепер в цьому товаристві близько ста чоловік, різних віком, заняттями, національністю. Вони прагнуть краще знати мову і культуру українського народу, стати їх пропагандистами.

Україна-Імпорт-Експорт. На початку 1988 року в Києві створено українське зовнішньоторговельне об'єднання «Укрімпекс» при Раді міністрів УРСР.

Основними цілями об'єднання є: розвиток ефективних зовнішньоекономічних зв'язків швидприємств і організацій України з їх закордонними партнєрами.

рами; організація рекламних заходів, широка участь в міжнародних виставках і ярмарках; консультаційні послуги щодо науково технічних, виробничих і торговельних зв'язків, а також послуги іноземним громадянам в галузі туризму, відпочинку, лікування.

«*Зелений світ*». У Києві відбулася республіканська конференція екологічної асоціації «Зелений світ», що діє під егідою Українського комітету захисту миру.

Активісти екологічного руху звітували про свій доробок за перший рік існування цього неформального об'єднання. За короткий час «Зелений світ» став учасником багатьох громадських заходів спрямовання на збереження природи республіки.

Обрано нове керівництво асоціації. Головою став відомий український письменник — автор документальної повісті «Чорнобиль», доктор медичних наук Юрій Щербак. (*Молодь України*, ч. 18)

Вістка з останньої хвилини

Установчі збори Товариства Української Мови ім. Т. Шевченка, відбулися в Києві в днях 11-12 лютого ц.р. при участі 500 делегатів, 200 спостерігачів та 2000 людей, які з браку місця в залі слухали дебати через гучномовці. Вони мали характер патріотичної маніфестації.

Збори схвалили резолюцію в якій м.ін. вимагається надати українській мові статус державної мови, українську мову вважати засобом міжнаціонального спілкування на Україні (чим відкинуто принцип двомовності), піддержують створений Народний Рух за перебудову (в супереч опорові секретаря по ідеологічних питаннях Ю. Єльченка), звертаються до влади з вимогою внести до календаря офіційне свято «День української мови». Позатим збори схвалили звернення «До громадян УРСР, до всіх українців в Україні й не в Україні сущих».

Головою товариства обрано поета Дмитра Павличка, а до головної Ради ввійшов м.ін. визначний активіст, представник УГС Богдан Горинь. Під час зборів вішановано одно-хвилинною мовчанкою пам'ять українських патріотів, між ними Василя Стуса і Валерія Марченка, які віддали своє життя в обороні української мови і культури.

Між присутнimi на зборах були колишні політв'язні: Левко Лук'яненко, Євген Сверстюк і Ігор Калинець, який привітав делегатів від неофіційного Товариства УАНТІ.

Промовці, між ними Олесь Гончар, Іван Драч, Дмитро Павличко, Іван Дзюба, сильно, без огорожок, критикували національну політику Сталіна, Брежнєва і навіть Щербицького. При згадці останнього публіка спонтанно піднялася з місця і почала скандувати «Щербицький на пенсію».

Іван Драч м.ін. сказав, що виступ по телебаченні голови по ідеології ЦК УРСР Л. Кравчука з острою критикою СПУ в зв'язку з формуванням «Народного Руху» був опертий на перекручених фактах, що й спонукало його подати Кравчука до суду.

Багатомовним є факт, що тиждень пізніше, 20 лютого М. Горбачов відвідав Київ, Львів, Чорнобиль. Він радив киевлянам: «Якщо вам не подобається те, що робиться, то зберіться разом і щось зробіть з тим!» (Саме й так зроблено тиждень скоріше! А.К.)

Ti, що відійшли...

ІВАН БРОДИЛО

*15.IX.1926 — †17.XII.1988

Одним із наймолодших вояків 1-ої УД УНА був Іван Бродило. Він після закінчення початкової школи в Дусанівцях, Перемишльського повіту — його родинному селі — став учнем середньої торговельної школи в Перемишлі, яка в повоєнній заверусі щойно зорганізувалася. Довго бути учнем цієї школи йому не довелося, бо вже на весну 1943 р., одним із перших, так як це водилося в його патріотичній родині, голоситься до Української Дивізії. Після вишколу відходить на фронт та ділить долю й недолю вояка Дивізії аж до кінця війни. По капітуляції Німеччини попадає в полон, перебуває в таборах

полонених у Ваграм-Австрія, Мурнав, Авербаху та Регенбурзі в Баварії. 1946 року, після звільнення з полону, поселюється в Німеччині, а 1955 р. переселюється до США — до Нью-Йорку. Тут знову, так як в Німеччині, включається у громадське й комбатантське життя — стає активним членом в організаціях. Його вибирають до управ Станиці Братства, Братства «Броди-Лев» та Комбатантського Координаційного комітету Нью-Йорку. Кілька разів стає членом Крайової Управи Братства 1-ої УД в США. Щойно недуга унеможливила йому працю в останній каденції Крайової Управи.

В грудні 1987 р. захворів на серцеву недугу, а рік пізніше 17 грудня 1988 р. відійшов у вічність. Залишив синів Андрія та Романа з внуками, дружину Марію з двома 12-ти літніми донечками Марією та Марторою.

На панахиді 20 грудня 1988 р. попрощали його: голова Українського Братського Союзу — Іван Олексин, який прощав сл.п. Івана як голову окружного Комітету УБС; від Перемиської землі та ОПВБУ — Євген Стаків, а від Братства кол. Вояків 1-ої УД УНА — голова Крайової Управи в США — Р. Гаєцький.

Похоронено Івана Бродила на українськім католицькім цвинтарі св. Духа в Гемптонбурзі, Н.Й. 21 грудня — на секції кол. вояків 1-ої УД. Над

могилою попрощав покійного Мико-
ла Турецький — голова місцевого
ОБВУА.

Приятелі і знайомі зложили по-
жертву на «Броди-Лев», «Вісті ком-
батанта» та інші цілі, як нев'янучий
вінок на могилу покійному.

Р.Г.

ПАВЛО ЛІСНИЙ

*14.X.1923 — †21.I.1988

21 січня 1988 року в Єтко, Нью-Джерзі, США, на 65 році життя ві-
дійшов у вічність бувший вояк УД
УНА Павло Лісний. Народився в с.
Новосілка, Золочівського повіту. В
1943 році зголосився до української
дивізії, в лавах якої перебував до
кінця війни.

В 1943 році одружився з Зіною
Кузьменко. В 1951 році приїхав до
Америки й поселився у Філадельфії,
а в 1954 перенісся до Єтко, де вклю-
чився в громадську працю в сусідньо-
му містечку Віллямстоун. Був член-
ном відділу ООЧСУ, в якому довгі
роки був заступником голови; щедро
жертвував на українські цілі.

Покійник залишив у смутку дру-
жину Зіну, сина Павла й дочку Валю

з родинами й онуків Йосипа, Ляру й
Павлуся.

В річницю смерти о. Леонід Гоф-
ман відправив Панахиду з Параста-
сом. Співав парафіяльний хор п. ору-
дою П. Гурського. На поминальному
обіді нижчепідписаний, прощаючи по-
кійника, коротко розповів про його
життєвий шлях, зазначуючи, що йо-
го працю продовжують діти. Про-
мовляли теж Марія Євсейська, Пе-
тро Гурський і О. Піддубна.

Нижчепідписаний звернувся, щоб
у пам'ять Павла провести збірку на
«Вісті комбатанта». Андрій Стакнів
провів її, і вона принесла 228 дол.

Александер Кобаса

СТЕПАН ДЕМЧИШАК

*29.XII.1922 — †21.VII.1988

Повернувшись із праці, у виїмково
гарячий день 21 липня 1988 року, на
городі серед квітів, на віки уснув
Степан Демчишак.

Степан народився в Судовій Виш-
ні, Зах. Україна, 29 грудня 1922 р.
Голоситься до Дивізії УНА, а після
війни залишається в Англії. Тут зна-
ходить свою подругу життя, Марію
Ділух, одружується з нею в 1949 р., а
в 1952 р. виїжджають до Канади і за-
мешкують у Вінніпегу. Степан, кре-
мезної будови тіла, здоровий, з вмі-
лими й охочими руками до праці,
перше як мулляр, а від 1965 р. у вели-
кому підприємстві Ероснейс/Брістоль,
з якого якраз в липні ц.р. відходив на
пенсію.

Був в парафіяльному комітеті ка-
тедри свв. Володимира й Ольги, в за-
ряді — хорунжий Канадійсько-Укра-
їнського Інституту Просвіта, член
Управи Відділу ЛВУ, головою Бать-
ківського Комітету Осередку СУМ,
член Рідної Школи ім. Маркіяна
Шашкевича, член станиці ветеранів

1-ої Дивізії УНА, був членом ОУН. Всюди скромний, товариський, працьовитий, безінтересовий і жертвенний. Степана любили й поважали.

Відпроваджуючи покійного Степана у вічність, на похоронні відправи в катедрі свв. Володимира й Ольги прибула численна українська і неукраїнська громада. Панаходу відправили о. крилошанин Роман Кисілевський, о. митрат Семен Іжик і диякон І. Рудяк. Проповідь виголосив о. митрат С. Іжик. Співав мужеський хор під диригентурою Ю. Гнатюка. Прaporи організацій, до яких належав бл. пам. Степан, держали на почесній стійці прaporonoсці. Домовину несли побратими-ветерани, а в почесній стійці були приятлі та друзі організаційної праці.

26 липня о. крил. Р. Кисілевський і о. митрат С. Іжик відправили заупокійну Службу Божу. Прощальну проповідь виголосив о. крилош. Р. Кисілевський. Перед відкритою домовою ще раз перейшло кілька соток людей.

На цвинтарі Всіх Святих від друзів націоналістів прощальне слово промовив Олесь Мельник. під звуки стрілецької пісні «Видиш брате май...» і сурми замкнувся гріб Степана-Вогня.

В глибокому смутку залишилася його дружина Марія, діти Роман і Зірка та вся українська громада.

ВІЧНА ЙОМУ ПАМ'ЯТЬ!

Поминальний обід, який приготовили пані ОЖ ЛВУ, відбувся в залі Інституту Просвіти. Господарем був І. Параксевич — земляк покійного. Слова прощання виголосили: О. Загорода від 1-ої Дивізії УНА, Т. Гумєнюк від ЛВУ, Тетяна Сидор від ОЖ ЛВУ, Леся Швалюк від Осередку СУМ.

Замість квітів на могилу присутні на похоронах зложили на Фонд Обо-

рони України \$1,353 і на пресу \$280. Збірку провели: В. Пирожик, М. Петришин і М. Хмар.

Син Роман Демчишак подякував усім за численну участь у похоронах.

СТЕПАН ЩУР

*23.VI.1925 — †13.IX.1988

В дорозі до сина Степан Щур захворів і був забраний з літака до шпиталю в Калгари, де він помер 13 вересня 1988 року.

Стефан народився 23 червня 1925 року в селі Голгочі, повіт Підгайці в Україні, 18-літнім юнаком вступив до Української Дивізії, де ділив долю і недолю аж до кінця війни. Мав щастя оминути полон, і вже 10 червня 1949 р. виїхав до Канади на контрактову працю; з часом замешкав у Бінніпегу. Тут працював на залізничній дорозі СНР понад 30 років. В 1986 році відійшов на ранню емеритуру. Був членом Б-ва кол. вояків 1-ої УД УНА, хору «Сурма», Т-ва Рідна Школа ім. М. Шашкевича, парафії свв. Володимира й Ольги та БМВ юнії.

Стефан залишив у глибокому смутку дружину Галю-Анну з дому Пелленко, сина Славка і невістку Лінду та сина Василя і невістку Дону, внуків Таню і Ангелину.

Похорони почались 18 вересня в катедрі свв. Володимира й Ольги, де о. крилошанин Р. Кисілевський відправив Панаходу та сказав прощальне слово. Співав мужеський хор «Думка» при Інституті Просвіти під диригентурою О. Цапа. Домовину несли друзі по зброй в одностроях, та з прaporами віддали почесть своєму побратимові.

Дня 19 вересня Заупокійну св. Літургію в катедрі відправив о. Р. Кисілевський, який сказав прощальні слова. На цвинтарі Всіх Святих о. крилошанин Р. Кисілевський провів

молитву, а односельчанин, Павло Дяків, виголосив прощальне слово від Б-ва Дівізійників та односельчан, а побратими по зброй, під звуки сурми, віддали останній салют.

Після похорону в парафіяльній залі відбулася тризна, якою провадив О. Загорода. Промовляли на тризні. Яр. Шур, о. Р. Кисілевський, який вислови-

вив співчуття дружині покійного та всій родині, Мирон Мисько — секретар Т-ва РШ ім. М. Шашкевича — від Т-ва.

Син покійного, Славко, зложив подяку всім присутнім за чисельну участь в похороні. Труноносцями були: Т. Юр, С. Ілиняк, П. Дяків, І. Ковалік, Г. Сенюк, І. Давидюк.

Військові новини

З Департаменту оборони США підтверджують вістку, що заплановані на весну великі американсько-корейські маневри, із небувалим підсиленням перекиненої туди американської бойової флоти, відбудуться, так, як це було заплановано, в наміченому реченні. Не зважаючи на протести Північної Кореї і скрайньо ліберальних кіл на півдні, ці маневри під назвою «Тім Спіріт» триватимуть три тижні. Ціль маневрів буде наставлена на близка-вичну протиатаку, щоби відбити евентуальний напад із півночі.

**

Минулого року під кінець грудня розпочалося виведення кубанських військ з Анголі. Міжнародні спостерігачі заявляють, що в той час Анголю покинуло заливе 450 кубинських вояків. США не задоволені таким повільним виведенням кубинських військ, яких є 50,000 в Анголі. Тепер з боку США йде натиск на Раду Безпеки ООН, бо це ж вона була першою, що підписала евакуацію кубинських частин, які перебувають в Анголі на статусі окупаційної армії.

**

В одній більшій місцевості стейту Вісканзін, серед звичайно спокійних мешканців, викликало велике заворушення із приводу назви новопобудованої бібліотеки. Її назвали «Лейбрері Ю.С. Либерті», на згадку 34 американських моряків того корабля, які загинули перед 23 роками від атаки ізраїльського літунства під час тодішньої війни з Єгиптом. Щоправда, Ізраїль перепросив США за помилкову атаку, але 34 моряків загинуло. Жидівські організації з Вісканзіну уважають, що назва бібліотеки є виявом антисемітизму, що вона ображає Ізраїль. Вони вимагають її змінити.

**

Як подало пресове агентство ТАСС, Президія Верховної Ради СРСР і Рада Міністрів СРСР вирішила усунути імена Леоніда Брежнєва і Константина Черненка з назв усіх підприємств, адміністративних районів, навчальних закладів і інших організацій. ТАСС теж подав, що з будинків, де раніше жили Брежнєв і Черненко, будуть зняті меморіальні таблиці, на яких були зазначені всі їхні титули, включно з військовими відзначеннями і генеральськими рангами.

**

Достовірні речники з адміністрації США повідомили, що Америка далі допомагатиме ангольським антикомуністичним повстанцям ЮНІТА. Цю інформацію підтвердив тепер новообраний президент Джордж Буш, заявляючи, що повстанцям треба допомагати до часу, поки не наступить реальна можливість устабілізувати правдиву і легальну владу в Анголі. Буш заявив представникам ЮНІТА, що американська дипломатія не міняється із дня-на-день і своєю послідовністю намагається створити мир у світі.

**

Неугавні і жорстокі бої між поодинокими фракціями в Ливані продовжуються вже третій місяць. З одного боку, головні сили шайтської міліції «Амаль», яких підтримує Сирія, взгядно її експедиційний корпус в силі біля 10,000 вояків, що стаціонує в Ливані намагаються розгромити і зневітрапізувати партизанів проіранської групи «ГЕЙСБОЛА», які отримують збройну допомогу з Тегерану. Досі загинуло вже 216 осіб, 354 були поранені.

**

Норвезька інформаційна агенція, а з нею і шведська преса, дуже серйозно стурбовані активним збільшенням советської північної флоти. Згідно з інформаціями, які зібрала розвідка НАТО під кінець м.р. появився в Беренцевому морі атомовий крейсер «Михаїл Калінін», водомісткістю 20,000 тонн, що має 24 крилатих ракет. Тепер прибув на північ літаконосець «БАКУ», очевидно із допоміжними кораблями для різного бойового призначення. Ново прибулі кораблі приєдналися до постійної флоти, і всіх боєвих одиниць є там разом 48.

**

З Індії подають, що вояки кабульського режиму переходят на сторону антикомуністичних партизан-муджагедінів. Для прикладу, недавно перейшло на сторону повстанців три повні сотні в силі 280 вояків урядової армії зі зброєю, боєприпасами і легкими автомобілями — джіпами. Старшини цих сотень заявили, що вони прийшли зложить зброю на вимогу головного командування Афганського Національного Фронту, яке по-людяному трактувало всіх полонених і їх закликали вступити в ряди партизанів і продовжувати боротьбу проти своїх вчораших наказодавців.

NORTH QUEEN AUTO PARTS LTD.

70 North Queen Street, Toronto, Ontario M8Z 2C9, Tel.: 233-5801

Найбільша в Канаді українська фірма купна та передпродажі уживаних авт і тягарівок.

Найбільший склад автових частин всіх річників та всіх американських та заокеанських марок.

Власники: **БОГДАН і ВОЛОДИМИР СЕМБАЙ-Ї**

Старанням Головної Управи Братства 1 УД УНА з'явилася на книгарському ринку в перекладі на англійську мову праця майора Вольфа Д. Гайке «Українська Дивізія «Галичина» під наголовком THE UKRAINIAN DIVISION «GALICIA» 1943-45.

Впровадження пера проф. Й.А. Армстронга

Ця книга повинна бути в руках кожного кол. члена дивізії, в руках наших дочок і синів та наших внуків. Закупуйте її та даруйте своїм англомовним приятелям.

Набути можна у кольпортерів всіх Станіць Братства та в українських книгарнях. Робимо старання зацікавити нею також іншомовні книгарні.

Ціна ам. \$25.00

Translation: Andrij Wynnyckyj

Design: William Rueter, University of
Toronto Press

Editorial & production consultant:

Wordsmith Consulting

Typesetting: Howarth & Smith

Printing: T.H. Best

Canadian Cataloguing in Publication
Data

Heike, Wolf-Dietrich, 1913-

The Ukrainian Division «Galicia»,
1943-4 : a memoir

(Works of the Historical-Philosophical
Section, Shevchenko Scientific Society;
V. 188)

Translation of: Sie Wollten die Freiheit.

1. World War, 1939-1945 — Ukraine.
2. Українська національна армія.
Українська дивізія, 1.
- I. Naukove tovarystvo imeny Shevchenka. II. Title. III. Series: Zapysky naukovoho tovarystva im. Shevchenka; t. 188.

**

Вирібня нуклеарної зброї, що є під зарядом Департаменту енергетики, на берегах річки Савана у Півд. Каролайні, має неймовірно загрозливі недоліки. Її було закрито ще у 1987 р. Від того часу роблено все можливе, щоби її урухомити, бо вона є важлива продукцією трітіюм, основного складника нуклеарної зброї, зокрема ракетних зарядів. Фабрику ледве чи вдастся знову урухомити, а на будову нової, без огляду на кошти, треба 2 до 3 років.

**

Закордонні кореспонденти повідомили з Ісламбаду, столиці Пакістану, що після відбуття зустрічі чотирьохsovєтських дипломатів з представниками муджагедінів, яких очолював Афган Абдуль Рахім, буде звільнення 370sovєтських вояків, які перебувають в руках повстанців. У заміну, будуть звільнені кабульським режимом ісовет. командуванням майже 1,500 муджагедінів, які перебувають в полоні комуністів. Головні командири повстанців запевнили голову сов. делегації, що після захоплення влади в Кабулі, вони не становитимуть загрози, ані не для СРСР ані афганців комуністичного переважання. Покарані будуть тільки ті, що брали злочинну участь проти мирного цивільного населення.

**

У своєму несподівано відвертому і самокритичному звіті, американська морська флота виявляє і критикує, що в лавах її з'єднань є дуже сильно поширене упередження до муринських та еспаномовних моряків, але це відноситься, як кажеться, теж і до інших меншостей. Звіт говорить, що ця дискримінація є великою глибоко закорінена і зовсім непомітна назовні. В заключенні заявляється, що потрібно ввести інституцію зміни, щоб морська флота могла похвалитися повною рівноправністю і піднести насправді її силу.

УКРАЇНСЬКА КРЕДИТОВА СПІЛКА в ТОРООНТІ

UKRAINIAN (TORONTO) CREDIT UNION LTD.

**НАШЕ ЗАВДАННЯ
ДОПОМАГАТИ ВАМ І ВАШІЙ РОДИНІ, НАШІЙ ГРОМАДІ
ТА ПІДДЕРЖУВАТИ УКРАЇНСЬКУ КУЛЬТУРУ**

295 College St. Toronto 922-1402	2397 Bloor St. W. Toronto 762-6961	225 The East Mall Etobicoke 233-1254	3635 Cawthra Rd. Mississauga 272-0468
--	--	--	---

**

Провірна комісія Департаменту оборони США заявила, що вісім найбільших фірм у виробництві зброї стоять перед кримінальним обвинуваченням за незаконне використовування державних документів. Ці документи були вживані урядом в бюджетних плянуваннях щодо контрактів різними фірмами виробу зброї. Компетентні речники Пентагону заявляють, що вони свідомо підвищували ціни і так заробили сотні мільйонів дол. До цих фірм належать: — Боїнг, Амикон, МекДонел Даглас, Нортстроп, ТРВ Інк., Сендер Асоціейшн, Дженерал Дайнемікс і Мартін Маріетта.

**

Агенти amer. військової розвідки заарештували спеціаліста з ділянки технологічної розвідки Джеймса Голла, який відвував службу в різних місцях декількох столиць членів НАТО. З часом розкрили, що Голл мав декількох спільників і зібрани шпигунські вістки передавав за допомогою Ідерма Свєтському Союзові через посередництво у Східній Німеччині. Офіційні чинники заявляють, що ця шпигунська акція дуже сильно й небезпечно пошкодила електронічним підслуховим зусиллям США і Європи.

**

На одній сесії міністрів закордонних справ НАТО в Брюсселі розглядали справу створення при НАТО «дивізії парашутистів для окремих завдань». Вона мала б бути перекинена на протязі одної-двох годин у будь-яку частину світу, де зайдла б криза. Заступник головнокомандуючого НАТО, ген. В. Альтенберг, заявив, що в склад цієї запланованої дивізії увійдуть відділи: — ФРН, Великобританії, Бельгії і Голландії.

ПОСТІЙНОЮ ОЩАДНІСТЮ БУДУЙМО НАШЕ КРАЩЕ ЗАВТРА

„БУДУЧНІСТЬ“

Приймає особисто і поштою вклади на конта
ЩАДНИЧІ, ЧЕКОВІ, СТУДИНО-ПЕНСІЙНІ і РЕЧЕНЦІЕВІ.

Виплачуємо наївищі відсотки

Всякого роду вклади заасекурковані до висоти \$2.000 00

Кошти цих асекурації покриває кредитова спілка

„БУДУЧНІСТЬ“ КРЕДИТОВА СПІЛКА

140 Bathurst Street, Toronto, Ontario M5V 2R3, Tel. 363-1326
2253 Bloor Street West, Toronto, Ontario M6S 1M8, Tel. 763-6883
4196 Dixie Road Missisauga, Ontario L4W 1M6, Tel. 238-1273
221 Milner Avenue, Scarborough, Ontario M1S 4P4, Tel. 299-7291

**

Хоч ця вістка не нова, але і цікава тим, що 6-го грудня м.р. приземлився благополучно космічний корабель «Атлантіс», який провів у космічному просторі 4 доби, 9 годин і 15 хвилин. Як повідомили космологічні фахівці, йому вдалося вивести в орбіту розвідувальний сателіт, що важить 97 тонн. Він має наймодерніші інструменти для збирання інформації про сов. військову активність.

**

Сейділ Тарахінов, посол болгарського парламенту і член національної оборони Болгарії, відбуваючи свої вакації в турецькому відпочинковому місті, попросив політичного азилу. Він особливо загрозливий тим, що знає про всю оборонну систему Варшавського пакту. Туреччина відмовилася від видачі Тахірова.

**

Із Будапешту мадярське пресове агентство МТІ повідомило, що президія народної республіки, переглянувши справи 146 засуджених, які відбували покарання за участь у революції 1956 р., зняла з них судимість. За мадярським законами, людина, яка мала за собою судимість у злочинах протидержавних виявів, позбавлена права довільного вибору місця прожитку. Але саме тепер міністерство юстиції Мадярщини заявило, що на основі уведеної тепер — «народньої гласності» із них знято цю кару.

**

Після незвично гарячих і завзятих внутрішніх дискусій, що проходили в Пентагоні, вирішено вкінці змодифікувати завдання найбільш потужного лейзера та випробувати його на перестарілих сателітах. Однак, щоби таке рішення стало правосильним, на це потрібно згоди найвищих урядових владостей. Досі завданням цього лейзерного сателіта було вишукання та зістрілення ворожих сателітів. Рішення, щоб змінити його завдання з оборонного на атакуюче, викликало опозицію з боку ліберальних критиків, які заявляють, що така зміна викличе загрозу нових збройних перегонів.

**

Понад двадцять представників урядових агенцій, спеціалістів від комп'ютерів, стверджують, після основної аналізи, що «вірус» комп'ютерів, тобто шкідливі програми, яких навмисне вводили, уже декілька разів, а зокрема один, прикінці минулого року, що спричинив був застій у сотках дуже важливих державних комп'ютерів, не може більше повторитися. Того роду «вірус» особливо загрозливий не лише контролі національної державної оборони, але й у передачі евентуальних запобіжних засекречених інструкцій, які можуть попасті в руки ворогів і через обопільне непорозуміння спричинити вибух війни.

~~~~~

УКРАЇНСЬКА БУДІВЕЛЬНА ФІРМА
KOSTRUBA & SONS INC.
БУДОВА ХАТ І ФАБРИК

Tel. Bus. 890-0196
Res. 270-0070

846 Lexicon Drive, Mississauga, Ontario, Canada L4Y 2P8

CHOLKAN INSURANCE BROKERS LTD

5302 Dundas St. W., Etobicoke, Ont., M9B 1B2

Користайте з довголітнього досвіду наших кваліфікованих представників. Вони завжди готові Вам служити добрими порадами в справах: автових, хатних та комерційних обезпечень!

телефонуйте на число (416) 239-7733

БОГДАН ГОЛОВІД

Licensed Real Estate Broker

501 — 90th Avenue N., St. Peterburg, Fla. 33702
Telephone: (813) 577-3848

ФАХОВІ ПОРАДИ В СПРАВІ ЗАКУПУ РЕАЛЬНОСТЕЙ

SIPCO OIL LTD.
— HOME COMFORT DIVISION

Toronto, Ontario M8Z 2X3 — 83 Six Point Road, — Tel.: 232-2262

• Доставляємо якостево найкращу опалову оливу; вкладаємо і фінансиємо догідними вплатами нові печі та звогчувачі повітря; провадимо власні бензинові станції SIPCO і в них наповняйте авта високоякостевою, а рівночасно по уміркованих цінах бензиною.

Телефонуйте вдень і вночі, а рахунки платіть безпосередньо через Community Trust Co., — 2299 Bloor Street West

~~~~~

HUMBERVIEW INSURANCE BROKERS LTD.

337 Roncesvalles Ave., Toronto, Ont., M6R 2M8

Тел. 531-4647 FAX 531-2396

АСЕКУРАЦІЯ

- ДОМІВ • АВТОМОБІЛІВ
 - КРАМНИЦЬ • ПІДПРИЄМСТВ
-

HUMBERVIEW TRAVEL

337 Roncesvalles Ave., Toronto, Ont., M6R 2M8

- ЗАПРОШЕННЯ • ВІЗИ
- ЗАМІНА ПАШПОРТІВ
- АСЕКУРАЦІЯ ШПИТАЛЬНА
ДЛЯ ВІДВІДУВАЧІВ
- КВИТКИ НА ЛІТАКИ

531-4648

КУПНЯ — ПРОДАЖ
домів, підприємств, фармів, вакаційних дач,
в південному Онтаріо.

CHOLKAN CORPORATION REALTOR

527 Bloor Street West, Toronto, Ont. M5S 1Y5 — Tel.: 532-4404
2336 Bloor Street West, Toronto, Ont. M6S 1P3 — Tel.: 763-5555
5302 Dundas Street West, Etobicoke, Ont. M1B 1B2 — Tel.: 236-2666
Main Street, Port Sydney, Ont. P0B 1L0 — Tel.: (705) 385-2983

ОДИНОКА В ТОРОНТО УКРАЇНСЬКА

COMMUNITY TRUST CO. LTD.

2271 Bloor Street West, Toronto, Ontario M6S 1P1 — Tel.: (416) 763-7333

Приймає вклади і ощадності. — Платить найвищі відсотки. —
Уділює особисті і моргеджові позики. — Полагоджує всі
банкові операції. — Завідує спадками і довіреннями (траст).

Урядові години:

понеділок до четверга — від 9:30 до 5:30 веч.,
п'ятниця — від 9:30 до 7:00 веч.

WEST ARKA

2282 Bloor Street West, Toronto, Ontario, M6S 1N9 — Tel.: 762-8751

КНИГАРНЯ-КРАМНИЦЯ З ПОДАРКАМИ

Книжки, журнали, газети, пластинки, машинки до писання, різьба,
бандури, вишивки, полотна і нитки до вишивання, крайки, обруси
і полотна з українськими взорами в гуртовій і подрібній продажі.
Біжuterія, кераміка і кришталі. Висилка пачок.

Власники: **ОЛЯ і АНДРІЙ ЧОРНІЙ**
